

قلمستان

ГУЛИСТОН

10
1990

8K3
№1

Улуғ мутафаккирлар Алишер Навоӣ ва Абдурахмон Жомӣ

Рассом Малик НАБИЕВ асари

Гурунг. Кулоллар Муҳаммаджонов, Виктор Шурнов ва Юрий Магай ясаган асарлар. Сураткаш Р. НУРИНБОЕВ

№ 10 (488)

Октябр
(ақраб)

1990

Журнал 1925 йилдан
чиқа бошлаган
Ўзбекистон Компартияси
Марказий Комитетининг
нашриёти

Бош муҳаррир:
МИРМУҲСИН

Тахрир ҳайъати:

Б. АМИНОВ,
С. АЗИМОВ,
Х. ДАВРОН,
Н. ИБРОҲИМОВ,
Х. ЗИЕЕВ,
ШУКРУЛЛО
И. СУЛАЙМОН,
Д. ҒУЛОМОВА,
У. МИРЗАЕР
(масъул котиб)
Э. МУҲАММАД,
А. КАРИМ,
С. УСМОНОВ,
А. ҚАЮМОВ,
О. ҲУСАН
(бош муҳаррир
ўринбосари).

Бош мусаввир
М. Абдуллаев.
Саҳифаловчи
Б. Тўхтабоев.
Мусахҳиҳ
Ҳ. Абдиев.

«Гулистон» — ежемесечный, общест-
венно-политический, литературно-ху-
дожественный журнал ЦК КП Уз-
бекистана.

Редакция телефонлари: бош муҳар-
рир — 33—35—20; бош муҳаррир
ўринбосари — 33—35—90; масъул
котиб — 32—58—33; ижтимоий-сиё-
сий бўлим — 33—36—02; адабиёт ва
санъат, фан ва маданият бўлим-
лари — 33—36—59; мусаввирлар бў-
лими — 32—58—77.

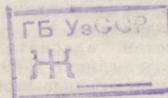
Бўстонлик ноҳиясидаги «Бўстонлик» давлат хўжалигида бу
йил ғалладан мўл ҳосил олинди. Суратда: Ғалаба кишлоқ Шў-
роси раиси Н. Ғуломов, (чапдан) ишчи П. Юнусов, хўжалик
сартори Р. Тожиёв ва ноҳия кўмитаси раиси муовини В. Қодиров-
лар.

Сураткаш Р. НУРИНБОЕВ

БУ СОНДА:

Нуриддин МУҲИДДИНОВ:

Буюк ватандошимиз — Ўрта Осиё (Моваро-
уннаҳр) олимлари ва ёзувчилари қиламига
мансуб кўплаб қимматбаҳо китоблар ва қўл-
ёзмалар хорижий мамлакатларда, кўпинча
эса, хусусий жамғармалар ва кутубхоналар-
да сақланмоқда. Ана шу миллий бойликларни
ўз Ватанига қайтариш йўл-йўриқларини
уйлаб кўриш фойдадан холи бўлмас эди.

Бўрибой АҲМЕДОВ:

...Ҳа, Улугбек мирзо Самарқандни обод қи-
лишга катта ҳисса қўшди. У Амир Темур
даврида бошланиб тамомланмаган бир талай
биноларни ҳам қуриб битказди...

Абдумажид АЗИМ:

Қонимда йўғрилди ажиб маъволар,
Кўксимдан қуйилди турфа наволар,
Ахтардим зулматдан оппоқ зиёлар,
Рухимда туғилди сўнмас Дунёлар.

ийираклик билан кўра билди. Мана шунини инобатга олган ҳолда у ўзининг сўнги хат ва мақолаларидаги васиятларида: «Миллий тилини иттифоқимизга кирган ўзга миллий жумҳуриятларда ишлатиш ҳақида жуда қатъий қоидалар жорий қилиш ва бу қоидаларни жуда пухта текшириб туриш керак. Шубҳа йўқки, темир йўл хизматининг бирлиги баҳонаси билан, қонун қоидалар бирлиги ва шу қабилар баҳонаси билан бизда, ҳозирги аппаратимиз шароитида кўпдан-кўп гирт русча тахлитдаги суниетсмонлар бўлиши турган гап. Бу суниетсмонларга қарши курашмоқ учун алоҳида моҳирлик зарур. Бунда батафсил ишланган қонунлар мажмуаси керак бўлади, бу қонунлар мажмуасини фақат шу жумҳуриятларда яшовчи кишиларгина бир қадар муваффақият билан туза олади», деб таъкидлаган эди. Ленин гоъларининг нақадавр тўғри эканлигини ҳаёт яна бир бор исбот қилиб берди.

Ўзбек тилига Давлат тили макомининг берилиши, — дейишди жумҳурият ҳукумати томонидан қабул қилинган «Ўзбекистон ССР Давлат тили тўғрисида»ги Қонуни амалга ошириш ҳақидаги давлат дастурида, — боғлиқ масалалар ҳал этилганлигини билдиради. Айни вақтда бошқа миллат вакилларининг ўзбек тилини ўрганишларида ёрдам бериш ва уларни рағбатлантириш Ўзбекистон ССРда истиқомат қилаётган барча миллат ва элатларнинг тилларини сақлаш ва ривожлантириш тўғрисида давлат ҳамда жамият раҳмхўрлиги билан уйғунлаштирилади. Партия ва ҳукумат томонидан жумҳуриятда яшаётган миллат ва элатларнинг маданий эҳтиёжларини кондириниш учун барча чора-тадбирлар қўриломоқда. Аҳолининг она тилида таълим олиш ҳусусидаги эҳтиёжлари тўлароқ қондирилмоқда. Бугунги кунда 259 мактабда болаларга тожик тилида, 491 мактабда қозоқ тилида, 52 мактабда туркман тилида, 40 мактабда қирғиз тилида, 12 мактабда юнон тилида, 7 та синфда корейс тилида таълим берилмоқда ва уларнинг сони кундан-кунга ошиб бормоқда. Тошкент ва Самарқанд шаҳарларидаги олий ўқув юртларида, Самарқанд ва Нукус дорилфунунларида тожик, қозоқ, қримтатар, корейс тилларида таълим берилмоқда. Бундан ташқари совет корейслари, Бухоро аҳудийлари, уйғурларнинг ва бошқа миллат вакилларининг миллий-маданий жамиятлари ўз она тиллари ва маданиятлари раванқи йўлида иш олиб бормоқдалар.

Жумҳуриятда истиқомат қилувчи бошқа миллат вакилларининг ўз она тиллари билан бир қаторда ўзбек тилини ўзлаштиришлари бу халқнинг маҳаллий миллат вакиллари билан янада яқинлашишлари, бу халқ урф-одати, маданияти дурдоналаридан тўла равишда баҳраманд бўлишларида янги уфқлар очиб беради.

рақлар маълум микдорда иш олиб бормоқдалар. Кўп ҳолларда бу борада вужудга келаётган муаммолар иқтисодий масалаларга бориб тақалмоқда. Мана шу ўринда бир савол туғилади. Нима учун аксарият ҳолларда бу тўғаракларнинг харажати касба уюшмалари зиммасига тушмоқда. Ахир аҳолининг ўзбек ёки рус тилини ўрганиши улар орасидаги байналмилалчилик муносабатларини вужудга келтиради-ку. Байналмилал тарбия эса партия ва комсомол ташкилотларининг биринчи даражали вазифалари эмасми? Шундай экан, уларни бу тўғаракларнинг фаолият кўрсатиши учун сарфланган харажатларни ўз зиммаларига олишлари мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Маълумки, ҳозирги даврда мамлакатимизнинг иқтисодий аҳоли жуда огир. Мана шундай шароитда давлат ва ҳўжалик ишларини Давлат тилига ўтказиш кўплаб сарф-харажатларни талаб қилади. Масалан, Ўзбекистон ССР Нозирлар Кенгаши қонинда Давлат тилини амалга оширувчи нозорат қилувчи комиссиянинг 1990 йил 5 январида бўлиб ўтган мажлисида биргина Маийши хизмат министридада бу ишларни амалга ошириш учун 7 миллион сўм атрофида маблаг лозимлиги таъкидланди. Шундай экан, ҳозирги шароитда қонунини иқтисодий йўл билан тўла амалга ошириши анча узоққа чўзилиши аниқ. Мана шунинг учун ҳам жумҳуриятда Давлат тилини амалга оширишни иқтисодий томонидан қўллаб-қувватлаш жамғарма фондини ташкил этиш лозим. Нахотки, бир йилда бир маротаба бўлса ҳам халқимизнинг тарихан синалган анъаналаридан фойдаланиб ҳашар йўли билан тушган маблағни мана шу хайрли ишга сарф қилишнинг иложи бўлмаса?!

Қонуннинг тезроқ амалга ошириш аҳолига ўз она тилини пухта эгаллашига тўла имконият яратди. Бу эса, ўз ўрнида рус ва бошқа жаҳон халқлари тилини янада чуқур, пухта эгаллашга замин яратиб беради.

Ислом ИНОЯТОВ

ТИЛ БИЛГАН ЭЛ БИЛАДИ

Ўзбек тилига Давлат тили мақоми берилганлиги Ўзбекистонда яшаётган барча миллатларнинг бу тилга бўлган ҳурмат-эътиборини янада ортирди, десам янглишмаган бўлман. Жумҳуриятнинг давлат тилини билиш ишда ҳам, ҳаётда ҳам фақат муваффақият келтириши шубҳасиз. Бунини мен ўз шахсий ҳаётим мисолида кўп бора кўрдим. Ўзим рус бўлишимга қарамай, ўзбек тилини билишим оқибатида жумҳуриятимизнинг кўпгина жойларидаги ўзбеклардан жуда кўп дўстлар ортирдим. Айниқса иш фаолиятимда ўзбек тилини билишим қўл келаётир. Чунки корхонамизнинг кўпчилик ишчиларини маҳаллий миллат вакиллари ташкил этади. Улар билан мен доимо ўзбек тилида гаплашман. Бу уларнинг қалбини яхшироқ англашимга, дард ва ташвишларини чуқурроқ тушунишимга имкон беради. Улар билан оға-инидек бўлиб кетганман. Ҳамкасбларим ишдан ташқари ўзларининг тўю маъракаларига доимо тақлиф этишади. Мен ҳам жон деб бораман. Мен ҳаётда эришган барча ютуқларим учун ўзбек тилидан миннатдорман. Лекин ҳали ҳам орамизда баъзилар ўзбек тилига эътиборсиз назар билан қарайдилар. Бундайлар қаттиқ янглишадилар. Шу заминда яшар эканмиз, унинг одамларига, урф-одатига, тилига ҳурмат-эътибор билан муносабатда бўлишимиз лозим. Шахсан менинг ўзим ўзбек тилининг барча соҳалар фаолиятида тезроқ ва кенгроқ қўлла-нишининг тарафдориман. Ўзбеклар «тил билган эл билади», деб бекорга айтишмаган. Бу ҳақ сўз!

Борис СУДАРИКОВ,
Тошкентдаги ёғочни қайта
ишлаш заводи директори
муовини

ҚОНУН ҚОҒОЗДА ҚОЛМАСИН

Ҳазрат Навоий: «Тилга ихтиёрсиз — элга эътиборсиз» деган иборани низоҳатда топиб айтган эканлар. Биз Тошкент ноҳиясида истиқомат қиламиз. Ноҳия аҳолисининг аксариятини ўзбеклар ташкил қилади.

Яқинда кенжа фарзандимизга туғилганлик тўғрисида гувоҳнома олиш учун граждандлик ҳолатларини қайд этиш бўлимига учрадим. Гувоҳномани расмийлаштиришга зарур бўладиган ҳужжатлар намунаси осиб қўйилган тахтачага яқинлашдим. Афсуски, мазкур бўлим йўлагига аҳоли эътиборига ҳавола этишган барча ҳужжат намуналари ўрис тилида ёзилганини кўриб, ҳафсалам пир бўлдим. Ахир бу ерга мурожаат қиладиганларнинг асосий қисми ўзбеклар-ку?! Ҳеч бўлмаганда шу ёзувларни ўзбек ва рус тилларида ёзиб қўйишса бўлмасмикин?! Давлат тилига эътиборсизлик ва ҳурматсизлик биргина мана шу сингари идораларда эмас, балки Тошкент ноҳиясидаги аксарият давлат идораларида ҳам кўриш мумкин. Ноҳия касалхона ва туғруқхонасидаги ёзувлар ҳам фақат ўрис тилида. Камдан-кам ўзбек тилида ёзилган, улар ҳам ён-ғиж хато. У ердагилар қонундан беҳабар, гафлатда ётибдилар ёки билсалар ҳам ўзларини ортиқча ташвишга қўймаётирлар. Ваҳоланки шу пайтгача бизда хайрли қонун ва қарорлар қоғозларда қолиб кетмади! Тилимиз тўғрисидаги қонун ҳам «ура-ура»лар билан бошланиб, охири сароб бўлиб чиққан қонунлардан бирига айланиб қолмаслиги зарур. Ишларнинг бориши, бундан кейинги давом этиши ҳам шу маромда бўлса, ҳеч қачон тилимизнинг бўйи-бастини тиклай олмайми. Менимча, давлат тилига ўғай кўз билан қараётган кимсаларни юзхотир қилиб ўтиришнинг фурсати ўтди.

Раъно ЖУНАЙДУЛЛАЕВА,
Тошкент ноҳияси

Тошкентдаги ёғочни қайта ишлаш заводи директорининг муовини Б. Судариков ишчилар даврасида.

Сураткаш Р. Нуринобоев

МУАММОЛАР

ИЛДИЗИ

ЧУҚУР

гиз йўқ. Яъни, бу юқоридан юборилган расмий кўрсатмага биноан — ишлайётган олий маълумотли ҳар бир ҳодим учун ҳўжалик йилгига 600 сўмдан пул тўлашга мажбур қилиб қўйилган.

— Кўпгина юқори иттифоқ идоралари ва юқори ташкилотлар, худди «Уроқда йўқ, машоқда йўқ, хирмонда — ҳозир», қабилада иш тутишапти, — дейди хомуш тортиб ноҳия фирқа кўмитасининг котибаси Ҳалима Холматова.

— Бундай кўрсатмаларга қарши чиқиб, ушбу маблағни тўламай қўйиш мумкин эмасми? Саволимдан ҳўжалик раиси Убайдулла Эгамов мийғида кулиб:

— Улар биздан сўраб ўтиришмайди. Тортиб олишади. Вассалом. Ундан кўра, улар талаб қилган нарсани ўз ихтиёримиз билан берганимиз афзал, — дейди.

Шундай қилиб битта жамоа ҳўжалиги меҳнаткашларнинг пешона терларидан топишган 3 минг 600 сўм пулни молия вазирлигининг чўнтагига солиб қўйишга мажбур бўлди. Лекин бошқарув (аслида иттифоқ) ҳодимлари яна ҳавотирда: Мабодо молия вазирлигининг иштаҳаси зўриқиб, ҳар бир олий маълумотли бригадир, боғча мудираси, ўқитувчи ё шифокор учун ҳам йилгига шунчадан пул талаб қилса нима қилишади?..

Ҳўжаликларга амалдаги мустақиллик керак. Турли хил минбарлардан минг бора жаранглаётган бу ҳаққоний сўзлар маъмурий-бўйруқбозлик системасининг ҳақон мустаҳкам зирҳли қалқонига урилиб чил-чил синмоқда. Акс ҳолда, худди шу кўнларимизда қайта қуриш ша-рофати билан турмушимизнинг барча жабҳаларида туб ўзгаришлар содир бўлаётган бир пайтда наҳотки маълум ҳўжалик ижтимоий соҳага ажратилган ўз маблағи эвазига оддийгина совутгич (холодильник) ва ойнаи жаҳон сотиб олиш ва дала шийпонларини жиҳозлаш ҳўқуқидан ҳам маҳрум бўлса?!

Деҳқондан шу пайтгача фақат ва фақатгина иш талаб қилиб келинди. Жумҳурият раҳбарияти бевосита деҳқоннинг моддий, маънавий ва маданий эҳтиёжларига юз буриш, унинг кўнглини топиш, ғамҳуш ва меҳрибон бўлиш ҳақида чинакамга жон куйдираётган бир пайтда маъмурий-бўйруқбозликнинг оқова усуллари ҳақон ҳўқм сурмоқда, мустақилликка жой беришни истамаётган.

— Яхшигина дала шийпонларимиз бор, — дейди ҳўжалик фирқа ташкилотининг котиби Обиджон Юсупов. — Жазирама айни авжига кишлар маҳалда деҳқон ана шу ерда бироз тин олади. Лекин совутгич қурилмаси, ойнаи жаҳони, радио бўлмаса қандай қилиб уни оромгоҳ деб аташ мумкин? Гап шундаки, буларни нақд пулга сотиб ололмаймиз. Чунки бу нарсалар қачонлардир юқоридан тасдиқланган ва ҳақон амал қилаётган кўрсатма-рўйхатларга киритилмаган.

Ҳа, ҳақиқий ҳол ана шундай. Деҳқонга чинакам ғамҳўрлик борасида айтилган ва айтилаётган самимий сўзлар билан амалии ишлар ўртасидаги чоқ қорос ҳақратларининг бир силтоси билан янада чуқурлашиб бораётганини англамасдан илож йўқ. Наҳотки ҳўжаликнинг қурби етадиган арзимас нарсани дўқондан сотиб олиш ҳам ҳақон марказнинг измида бўлса?!

Намуна мақола муаллифи совутгичу ойнаи жаҳонга ёпишиб олди, бундан муҳимроқ муаммолар ҳам бир ҳўжаликда мавжуд эканлиги бир эмас-ку, деганамо эътироз бўлиши мумкин. Албатта, миқёсани агар каттароқ оладиган бўлсак, жумҳуриятимизда нурай-нурай деб турган мактабларнинг 75 фоизи қишлоқларда эканлигини, 75 фоиз қишлоқлар газлаштирилмаганлигини, аҳолининг кўпчилик қисми ичимлик сув билан таъминланмаганлигини, қишлоқ кичкинтойларнинг атиги 27 фоизигина боғча-ясилларда тарбияланганлигини, аҳолига маънавий хизмат кўрсатиш қишлоқларда шаҳардагига нисбатан олти баробар камлигини, булар ўша машҳур маъмурий-бўйруқбозлик сис-

темасининг мероси эканлигини эътироф этишимиз лозим бўлади. Ва, бошқа томондан, ана шу система жон талвасасидаги таъиниқ ва ҳўқми билан қайта қуриш ишларига панд бериш иштиёқидан ҳали-ҳақон қайтмаганлигини эътибордан соқит эмаслик керак.

Ҳўжалик раҳбариятининг бошини қотирадиган муаммолар талайгина. Шулардан бири — ҳўжалик ихтиёрида бўлган маданий-маънавий-асосий воситалардан ҳар йили бир фоиз миқдорда дайллатга бадал тўлаш масаласи. Мактаблар, боғча-ясиллар, томошагоҳ ва кутубхона бинолари ҳам ана шу воситалар дўңрасига қиради. Охунбобоев номидagi ҳўжаликда мазкур биноларнинг қиммати 8 миллион сўм миқдорда белгиланган. Демак, ҳўжалик йилгига кўп эмас, оз эмас, 80 минг сўм ҳажмида бадал тўлайди. Агар ҳўжалик 1995 йилгача 3 миллион сўм миқдорда мактаблар, боғча ва клублар қурилиши учун дастур қабул қилганлигини инобатга олсак, бадал ҳажми янада ортиши ўз-ўзидан равшан. Устига-устак, йил бошидан ёниги ва минерал ўғитлар нархи анчагина қўнралиб кетди. Аммиак селитраси тоннасига 57 сўмдан 90 сўмга, аммофос 115 сўмдан 215 сўмга, бензиннинг литри 15 тийиндан 19,5 тийинга, солярканики эса 6,6 тийиндан 145 тийинга ошди. Биргина солярканининг ўзига сарф этилган ҳаражат ўтган йилнинг худди шу муддатига нисбатан ҳўжаликнинг 40 минг сўмга яқин пулини ўмариб кетди.

Ҳўжалик бошқарувчи раиси Убайдулла Эгамов ҳамда жамоа бosh бухгалтери Эрали Ҳусанов яна бир бошқотирмага эътиборимизни жалб этди: маълумки, етиштирилган пахтанинг таннариги оширилди, агар илгари ҳар тонна хомаёрга 800 сўмдан тўланган бўлса, эндиликда ўрта ҳисобда 210 сўмдан қўшимча ҳақ белгиланган. Бу — яхши. Бироқ масаланинг бошқа томондан чигил жиҳати юзага чиқиб қолди. Яқиндагина — бундан уч йил муқаддам тала сифат режаси 30,6 фоиз қилиб белгиланган бўлса, ҳозирга келиб бу талаб 32,6 фоизга кўтарилди, натижада ҳўжалик даромади 112 минг сўмга қискарди. «Эски ҳаммом — эски тос» деганларидек, пировард натижа — ҳўжалик аъзоларининг ўртача маоши қандай бўлса, шундайлигига ўзгармай қолди, яъни 70 сўмдан 130 сўмгача маош олинади.

— Жумҳуриятимиз Президентининг бир қатор фармонлари, жумладан кўп болали оналарга бериладиган нафақаларнинг оширилиши, уруш ва меҳнат ветеранларига имтиёзлар, кишларга томорқа ва иморат қуриш учун ер бериш, шахсий ҳўжаликларнинг молларига жамоа ва шўро ҳўжаликлари томонидан емоҳашак ажратиш ҳақидаги қарорлари меҳнат аҳлини ниҳоятда ҳушнуд этди, — дейди ноҳия фирқа котибаси Ҳалима Холматова. — Икки йил бўлдики, ҳўжаликларда икки ёшгача бўлган гўдаклар сут, тўғум билан бепул таъминланмоқда, бошланғич синф ўқувчилари бепул овқатлантирилмоқда, камқонли оналар, ногиронларга ҳам иложи борича ғамҳўрлик кўрсатилмоқда. Ана шу боғчаларга, мактабларга, эҳтиёжманд хонадонларга тарқатилаётган маҳсулот ҳўжаликларнинг ишлаб чиқариш режасига бириктирилди. Лекин, юқори идораларнинг ишончсизлигини қарангки, ана шу маҳсулотларни марказлаштирилган қабул пунктларига топшириб, маълум қорғозбозлик чиғирдан ўтгач, уни яна қайтадан жой-жойларга тарқатишимиз керак.

— Бунга яна қўшимча машина ажратиш, одам ажратиш керак. Қайқдаги даҳмазаларни ўйлаб топишади! — луқма ташлайди раис.

Ҳа, юқориде айтганимиздай, маъмурий-бўйруқбозлик системасининг оқовалари ўз ўзанини осонлиқча бўшатмайдиган қўринади, аксинча, қаерда ана шундай имконият учун туйнук очилса, ўзини зўр бериб ўша ерга уради. Яна қорғозбозлик, бўйруқбозлик, сансалорлик... Ҳўжаликларнинг энди-энди юзага чиқаётган мустақиллигига раҳна солиш, бизнингча, ана шундай кичик нарсалардан бошланиб, агар ўз пай-

Кўп йиллик аччиқ тажриба қандай ишламайлик — хоҳ у давлат бююртмаси ёки давлат йўли билан маҳсулот етказиб бериш бўлсин — фақат арзимagan самара келтиришини кўрсатиб турибди. Чунки бундай тутум инсоннинг ижодий ташаббусини фалаж қилади, ундаги эгаллик ҳиссини йўқотади. Норозилик келтириб чиқаради.

Чуқур ўйлаб айтилган ушбу сўзлар Ўзбекистон ССР Президентини, Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи котиби И. А. Каримовнинг жумҳуриятнинг иқтисодий мустақилликка ва бошқариб туриладиган бозор иқтисодиётига ўтиш масалаларига бағишланган кенгашидаги нутқидан олинди.

Ҳақиқатан, мустақиллик ва эркинлик чинакамга қарор топган жойдагина ташаббускорлик қанот ёздаи, завқли меҳнат учун шароит пайдо бўлади, моддий-маънавий эҳтиёжлар қондирилишига имкониятлар юзага чиқади.

Ҳозирги пайтда эса, иттифоқ идораларининг сон-саноксиз низомлари ва йўл-йўриқлари жумҳуриятнинг қўл ва оёғини тушовлаб қўйганлиги ҳеч бир кишига сир эмаслигини ўртоқ И. Каримов ўша нутқида таъкидлаб ўтди.

Мана, қўлимизда СССР раҳбариятининг 1989 йил 15 декабрдаги 148-рақамли буйруғи. Фарғона вилоятидаги Ленинград ноҳияси молия бўлимининг мудир Г. Тожиев имзо чеккан ушбу буйруқ Охунбобоев номли жамоа ҳўжалиги бошқарувига шу йил март ойида 103-рақамли расмий хат билан етказилган. Демак, бундай буйруқни жумҳуриятнинг барча жамоа ва шўро ҳўжаликлари ҳам олишган. Унинг мазмуни билан танишиб, ёқа ушламасдан иложин-

парво қилинмаса ва олди олинмаса, тобора газак олиб кетавереди. Ахир, сутми, туҳумми, гўшти — ҳўжаликнинг ўзида етиштирилган маҳсулотни ортиб, элтиб, тушириб, яна қайта олиб келиб тарқатгандан кўра, бу жараёнларни ҳеч бир даҳмазасиз шу ернинг ўзида реализация қилиш қулай ва фойдали эканлиги оддий мантикдан келиб чиқадиған ҳулоса-ку!

— У ҳолда маълум идоралар нима билан шуғулланишни билмай қолади-да, — гапга аралашди сўхбатимизда ҳозир бўлған Садриддин Юнусалиев. Бу киши ноҳиянинг бош ер тузувчи муҳандиси — ақинда бу лавозим вилоят ижроия қўмитаси қошидаги давлат ер ишлари бўйича назоратчи қилиб ўзгаририлди. Бу билан ер тузувчи муҳандиснинг ваколати маълум даражада кенгайди.

— Жумҳурият партия ташкилоти ва ҳукуматининг деҳқонларга уй-жой қуриш учун ер ажратиш ва томорқа майдонларини кенгайтириш ҳақидаги қарорини шахсан мен жасорат билан қабул қилинған қарор деб биламан, — дейди Садриддин ака. — Йигирма йилдан зиёд ер тузувчи бўлиб ишлайман, бир парча ерга одамларимиз қанчалар зор бўлиб яшаганларидан жуда яхши хабардорман. Ниҳоят уларнинг кўксига ҳам шамол теғди. Ноҳия бўйича жами 16 минг 398 хонадонга пахта майдонларидан — ҳайдаладиған ерлардан 1667 гектар майдон ажратиб берилди. Меҳнатқашларимиз ниҳоятда хурсанд.

— Бизда уларга ҳам уй-жой қуриш ва томорқа учун 170 гектар ер майдони берилди, — дейди ҳўжалик раиси. — Энди ҳамма гап уларни қурилиш хомашўлари билан, газ ва ичимлик суви билан таъминлашда қолган. Йилга 1,5 миллион донга пишик гўшт ишлаб чиқарадиған корхонамиз қувватини бу йил 2 миллион донга етказмоқчимиз. Қиладиған ишларимиз бир талай: йигирма йилдан буён ишлатиллавериб чириб кетган сув қувурларини алмаштириб, янгиларини ўтказиш; ҳар бир маҳаллада чойхоналар барпо қилиш; ҳар бирининг умумий қиймати 800 минг сўмлик бўлған иккита мактаб қуриш; янги замонавий клуб бунёд этиш — буларнинг барчаси ана шу ерда истиқомат қилувчи жамоа аҳли учун ва уларнинг меҳнати эвазига барпо қилинади. Лекин баъзи идораларга ҳайронман, иложи қорча ҳўжаликларнинг ризқи-насибасини қийиш билан овора. Назаримда, улар ҳўжаликларга ён босиш эмас, топган даромадларини туя қилиш пайида юргандайлар.

Дарҳақиқат, қайта қуриш ва демократия жараёнлари билан қоришиб шиддатли тус олған ҳаётнинг ўзи кўпинча қутилмаған муаммоларни ҳам юзага қалқитиб чиқармоқда. Раиснинг яна бир масалада боши қотганича бор: уй-жой қуриш ва томорқа учун пахта майдонларидан ер ажратиб берилди, лекин белгиланған пахта мажбуриятлари бир ботмонга ҳам қамайтирилгани йўқ. Раиснинг хомчўтига қараганда, бу нарса ҳўжаликни 360 минг сўм устама ҳақдан маҳрум қилади. Албатта, раис инсон сифатида кишиларнинг яшаш шароитлари яхшиланиб бораётганидан хурсанд, лекин ҳўжалик раҳбари сифатида кўпчиликнинг кўзидан пинҳон бўлған муаммоларни ҳал этишга масъул, шу маънода жамоа аҳлининг манфаати унинг ўз манфаатидай гап. Кўп ҳолларда қўлоғи боғлиқ, эрки ўз ихтиёрида эмас. Ахир молия вазирининг буйруғидай таъйик ва ҳўкм маъносига бирорта олиғ даргоҳнинг қутилмаған кўрстмаси лоп этиб пайдо бўлиб қолиш мумкинлиғидан, ана шу ҳадик туйғусидан ким уни муҳофаза эта олади?

— Мустақиллик — ўз масъулиятини чинакамга чуқур ҳис этиб эркин ҳаракат қилишда, — дейди раис.

Биз ҳам бу фикрга қўшилған ҳолда, жумҳуриятимизнинг иқтисодий мустақиллиғи унинг ҳудудига ҳар бир корхона ва ҳўжаликнинг иқтисодий мустақиллиғига жуда-жуда боғлиқ эканлиғига ишонч ҳосил қиламиз. Зеро, янги-янгилар ва ўзгаришлар жараёнида рўй бериши муқаррар бўлған машаққатлар ва қийинчиликлар, илдишлари ниҳоятда чуқурлашиб кетган ижтимоий ва иқтисодий муаммолар тезроқ ҳал этилишига тилакдошимиз.

Баҳодир АМИНОВ

Мамлакатимизда халқ ҳўжалигини қайта қуриш жараёни кенг қўламда олиб борилмоқда. Бироқ қузатувлардан шу нарса маълум бўлаяптики, кўплаб муаммолар ҳали ҳам ўз ечимини кутаётир. Уларнинг баъзиларини бугун-эрта ҳал қилиш мумкин бўлса, айримларини кейинроқ шошмасдан, ўйлаб, келажак талабларини аниқ ҳисобга олған ҳолда маромига етказиш керак бўлади. Булардан асосийси мутахассислар масаласидир.

Урта мактабни ислоҳ қилиш ҳақида қарор қабул қилинғанлиғи ҳаммага маълум. Аммо қарорга қай йўсинда амал қилинмоқда? Тўғри, бу борада бир мунча силжишлар бор. Кам бўлса-да ўқитувчиларнинг ойлиғи оширилди, баъзи жойларда янги мактаблар қурилди. Аммо кўпчилик қишлоқ мактаблари ҳали ҳам ночор аҳволда. Синф ва тажриба хоналари, компютерлар, электрон ҳисоблаш машиналари, ўқув қуроллари етишмайди. Биргина мисол: 1987 йил апрел ойида Тошкентда ўтказилған ХХI Бутуниттифоқ ёш кимёгарлар кўриғида барча нўқсонларимиз аён бўлди. Кўрик шартларидан бири кимёвий масала ва машқларни электрон ҳисоблаш машиналари ёрдамида бажариш эди. Иштирокчиларимизнинг асосий қисми шу борада нўноқлик қилишди. Айни пайтда РСФСР, Гуржистон, Болтиқбўйи жумҳуриятларидан келған ўқувчилар анча-мунча ўқувли эканликларини кўрсатишди. Ачинарлиси шундаки, жумҳуриятимиздан биттагина (Тошкентдаги 110-мактабдан) ўқувчимиз учинчи ўринни эгаллаб, Ерлик билан тақдирланди ҳолос. Бу ҳақда кўрик ташкилий қўмитаси аъзолари ҳам ачиниб гапирдилар.

Юқорида таъкидланганидек аҳволда ўқувчиларимиздан нима кутса бўлади, қандай қилиб улар орасидан Беруний, Ибн Сино, Улугбек, Али Қушчи, Қори Ниёзий ёки Обид Содиқовлардай алломалар етишиб чиқсин! Узоқ йиллар давомида фанимиз равнақи ёшларимизнинг ҳақиқий билим эгаси бўлиб етишиши чуқур ўрганилмағанлиғи, эндиликда бутуниттифоқ миқёсида таниқли академикларимизнинг йўқлиғини изтироб билан эътироф этамиз. Бундай аҳволда узоққа бориб бўлмайди.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи қотиби, Ўзбекистон ССР Президенти И. А. Каримов: «Бизда аввало тўб миллат вакилларида малакали кадрлар тайёрлашнинг миллий дастури сув билан ҳаводек зарур бўлиб турибди. Мактаб курсисидан бошлаб истеъдодли ёшларни танлаш ва рағбатлантириш даркор», деб таъкидлаган эди Ўзбекистон Компартиясининг XXII съезида қилған маърузасида.

Ана шу муаммоларни ҳисобга олиб, Халқлар дўстлиғи орденли Тошкент Политехника институтининг жамоаси кейинги йилларда баъзи зарур ва хайрли ишларни амалга оширишга киришди. Маданиятчи, зехни ўткир, билимдон, малакали мутахассислар фақат олийгоҳдагина тайёрлаб бўлмаслиғи аён бўлиб қолди. Шу сабабли бевосита ишлаб чиқариш корхоналари билан алоқа боғладик. Бу борада дастлабки қадамлар қўйилди. Корхоналар буюртмаси асосида мутахассислар тайёрлашга киришди. Бунинг учун корхоналар ҳар бир мутахассисни тайёрлашга камида уч минг сўм тўлаши керак бўлади. Яқинда барча хоҳишсобоқларимизда корхоналар раҳбарлари билан келишиб, барча масалаларни ҳал қилиб олинди. Бундай ҳамкорликлар натижасида олийгоҳимизнинг 50 дан ортиқ минбаргоҳи саноат корхоналарида ўз бўлимларини очди. Тошкент Ёғоч буюмлари ишлаб чиқариш бирлашмаси, Чирчиқдаги Электромеханика саноати, Совет — Италия Елим маҳсулотлари корхонаси, Чинни заводи, Олмалик Кимё заводи, Тошкент Мой комбинати ва бошқа қатор корхоналарда талабалар ҳам ўқиш, ҳам амалий ишларни бажармоқдалар. Битирувчи талабалар деярли бир йил давомида ўша корхоналар-

АМАЛДАГИ

АМАЛИЁТ

да билимларини амалиёт билан боғлаб мустақамламоқдалар. Олийгоҳ ўқитувчилари ҳам, корхона раҳбарлари ҳам бу ишга бирдек жон қойитмоқдалар. Талабалар ўзлари бориб ишлайдиған корхонага дастлабки йилданоқ бириктиб қўйилмоқда. Бу бўлажак ёш мутахассиснинг ишлаб чиқаришини яхши ўрганиб, ишчи, муҳандис-техник ходимлари иши билан яқиндан танишиб олишига имкон беради. Келажакда бундай ёшлар баъзи олий маълумотлиларга ўхшаб, ишни қандай бошлашни билмай довдираб қолмайдилар. Ундан ташқари ёшлар ишга яраша машо оладилар. Меҳнатга муҳаббат қўядилар, одамлар билан муомала қилишни, ташкилотчиликни ўрганадилар. Ҳозирги кунда ана шундай корхоналарга бориб ишлаш истагини билдирған битирувчиларимиз орасида катта саралаш ўтказилмоқда.

Олийгоҳимизга корхоналарда ишлаётган, ҳарбий хизматни ўтаған, колхоз ва совхозларда меҳнат қилиб тер тўкаётган ёшларни жалб қилишга катта аҳамият берилмоқда.

Жамоамиз жумҳуриятимизда ривожланиши зарур бўлған соҳалар бўйича ихтисосликлар очиш ва мутахассислар тайёрлашни кўзлаб иш тутмоқда. Талабаларнинг ўқув ва яшаш шароитлари ҳам яхшиланмоқда. Ётоқхоналар таъмирланди. 50 минг қорқулоқ майдонга эга бўлған янги бионинг бир қисми яқинда ишга туширилади. Умумтехника фанларини ўқитиш сифати янада яхшиланади. Тажриба хоналар кенгайтирилади.

Қудрат АҲМЕДОВ,
кимё фанлари доктори, профессор.

НАВОИЙНИНГ ЯНГИ ТОПИЛГАН ШЕЪРЛАРИ

Алишер Навоий — жаҳон адабиёти тарихида назири йўқ адиб. Заҳриддин Муҳаммад Бобурнинг: «Туркий тил бида то шеър айтибтурлар, ҳеч ким онча кўп ва хўб айтқан эмас» («Бобурнома», Т., 1960, 233-б.), дейиши бежиз эмас эди. Афсуски, ҳалигача буюк адибимиз даври, ҳаёти, ижоди ва дунёқарашини тўлиқ, илмий асосда, манбаларга суянган ҳолда ёритиб берадиган асар яратилгани йўқ. Бу масала ўзбек филология фанининг ҳам Навоий, ҳам замондошларимиз олдидаги катта қарзи бўлиб келмокда.

Алишер Навоий ўз ижодий йўлини ҳали жуда ёш эканида бошлади. «Хазойин ул-маоний» сўзбошиси «Девича»да шоирнинг ўзи «... кичик ёшдин ўзумни шеърнинг паришон савдосига гирифтор бўлганимнию туфулият замонидин кўнглумни назмининг пароканда вавсосига машъуфу шифтавор бўлганим...» (Навоий, Мукамал асарлар, 3-жилд, 1988, 9-бет), дейди.

Шоир ижодий йўлини, табиийки, йирик асарлардан эмас, балки шеър ёзишдан бошлайди ва то умрининг охиригача шеър ижод этишни тўхтатмайди. Бунга Навоийнинг янги топилган шеърлари ва домла Ҳамид Сулаймон томонидан ишлаб чиқилган Навоий шеърининг ҳақиқий хронологияси жадвали («Хазойин ул-маоний», 4-жилд, иловаси) яққол исбот бўла олади.

Навоийнинг «Хазойин ул-маоний» мажмуасининг энг қадимий нусхаси Истамбулдаги Тўпкопи Реван сарой кутубхонасида 808-инвентар рақами остида сақланаётган, 1496—1497 йилларда китобат этилган Куллиёт таркибида бизгача етиб келган. Иккинчиси, Ленинграддаги Давлат халқ кутубхонасида 55-инвентар рақами остидаги, 904-1498—1499 йиллари кўчирилган мажмуа. Булардан ташқари, Душанбедаги Шарқшунослик институтинида сақланаётган 905-1499—1500 йилда

кўчирилган «Хазойин ул-маоний» ва Париж Миллий кутубхонасида 316—317-инвентар рақами остида сақланаётган Куллиёт қўлёзмалари қадимий ва энг мўътабар нусхалар ҳисобланади.

Навоий «Хазойин ул-маоний» девчасида мажмуанинг тузилиш тарихи ҳақида қуйидаги сўзларни айтади: «Ва икки мураттаб бўлган девонлардин янги айтилган абёт адади аксар ва ҳар бир байти лафзу маъно бида даржлиг гавҳар демайким, шуълагил озар... агар бу авроққа рабту тартиб берилмаса, бир хаводис тундбоди эскач, ҳар саҳфасин бир ён совургай ва агар бу гулбарглари зебу ойин бида бир гулдаста боғланмаса бир навоий насими етгач, ҳар варақин бир ён учургай» (3-жилд, 12-бет). «Муншаот»да эса Абдурахмон Жомийнинг маслаҳати билан шеърлар мажмуаси «Хазойин ул-маоний»ни тузгани ва «Девича»да Амир Хусрав Дехлавийнинг «Тўрт девони»га тақлидан ҳаёт фаслларига биноан тўрт девон

тартиб этгани ҳақида, лекин Дехлавий девонларини кўрмагани ва умуман бундай асар бор-йўқлиги номаълум экани ҳақида ёзади (Дехлавий шеърини тўрт эмас, балки беш девонни ташкил этган, мен уни Дехли дорилфунунининг кутубхонасида кўрдим: «Тухфат ас-сигар», «Васат ул-ҳаёт», «Гуррат ул-калом», «Воқия ан-ноҳия» ва «Ниҳоят ул-камол»).

Профессор Ҳамид Сулаймоннинг аниқлашларича, шоир умрининг деярли эллик йили мобайнида ёзган шеърларининг 3132 тасини тўрт девон — «Ғаройиб ус-сигар» (840), «Наводир уш-шабоб» (759), «Бадоеъ ул-васат» (740) ва «Фавоид ул-кибар» (723) девонларига тақсимлаган.

Ҳ. Сулаймоннинг тадқиқотлари натижасида «Бадоеъ ул-бидо» ва «Наводир ун-ниҳоя» девонларида мавжуд бўлган ва шоир томонидан «Хазойин ул-маоний»га киритилмаган 19 ғазал, 2 рубоий, 8 қитъа ва 4 фард аниқланди ва улар «Фавоид ул-

кибар»нинг 1960 йил нашрига илова қилинди.

Эндиликда Навоий асарларининг мукамал йигирма жилдлик мажмуаси учун «Хазойин ул-маоний»ни нашрга қайта тайёрлар эканмиз, шеърлар юқорида тилга олинган тўрт қўлёзмага муқояса қилинди. Натижада Истамбул ва Париж куллиётларида девонлар мажмуасига киритилмаган ёки мажмуа тузилгандан кейин битилган шеърлар борлиги аниқланди. Уларнинг кўпчилиги Париж Куллиётига киритилиб, тўрт девонга қўшиб кўчирилган. Ҳаммаси бўлиб қирқ ғазал топилиди, ундан «Ғаройиб ус-сигар»да — 21, «Наводир уш-шабоб»да — 10, «Бадоеъ ул-васат»да — 8 ва «Фавоид ул-кибар»да — 1. Ғазалларни ўқир эканмиз, ҳақиқатан уларнинг кўпчилиги Навоий томонидан умрининг сўнгги йилларида яратилганлиги маълум бўлади. Қуйида уларнинг энг эътиборталаб бир нечасини журналхонлар диққатига ҳавола қиламиз.

ОДАМЛАР, ҲУШЕР БЎЛИНГ!

Ўйнаб-кулиб юрган фарзандларини боғчага топширган ота-оналар чоғчоҳда эшитган нохуш хабардан ташвишга тушдилар...

Қарши сут комбинатида ишлаб чиқарилган озиқ-овқат маҳсулотларидан заҳарланган Қарши, Толдмаржон, Муборак ноҳияларидаги болалар боғчаларида 200 дан зиёд тарбияланувчилари зудлик билан Қашқадарё вилояти юқумли касалликлар шифохонасига жойлаштирилди.

Ваҳима, кўркув, хавотир... Яхшиямки саломатлик посбонлари ҳушёр эдилар. Улар кечаю кундуз ўлим билан юзма-юз олишдилар. Гўдакларнинг ҳаёти сақлаб қолинди.

Суратларда (чапдан ўнгга): Бу ишда фидойилик қилганлар: шифохона ҳақими Холмурод Каримов билан жумҳурият соғлиқни сақлаш вазирлигига қарашли юқумли касалликлар илмий-текшириш институти профессори Римма Рашидова; Ҳамшира Гулой Саидова болаларни малҳамдори билан эмлаётир.

Сураткаш Ш. ШАРИПОВ (ЎЗТАГ)

Сен қуёш янлиғ ёруб субҳ-и шабоб айёмида,
Бизга тундек тийрақлик қисмат қарилиғ шомиди.

Тун саводинда магар хуффошлар парвозидур,
Музтариб жонлар қуши шабранг зулфунг домиди.

Анбарин хат ичра маъно дурларин кўргил ниҳон,
Қатралар ҳар ён қуёшдин зулф-и анбарфомида.

Жилваси вақти менинг синған бошимда найласун,
Ўлки тушмиш тожварлар афсари ҳар гомиди.

Лаъли етган бодадин умри абад толсам не тонг,
Майга чун ҳайвон суйи мамзуж бўлмиш жомиди.

Демаким кўрсанг ани кўнглунгга бер оромжим,
Ихтиёрим йўқ анинг таҳрикию оромиди.

Руҳ-и лавну жисми йўқ деган сўзин билгай галат,
Боқеа ул гул менгизи ранги, тани андомиди.

Эй Навоий, ёр лутф айлаб тилаптур, турмағил,
Гарчи кўп бедоди мумкиндуру анинг пайғомиди.

(«Гаройиб ус-сиғар»)
Миллий кутубхона, 9 а-варақ

Менинг қатлимга ул роғиб, тушубмен захмлик музтар,
Менинг фарқимда қонлиғ тийғ, анинг бошида гулгун
пар.

Эннинг зулф-и мушқойин, гул узра сабзадин тазйин,
Юзунг узра хат-и мушқин, келиб кофур уза анбар.

Катон заркаш зарофатдур, чу кийдинг юз латофатдур,
Белингда, ваҳ, не офатдур, мурассағлиқ камар, ханжар.

Эрур девоною шайдо кўнгулким, бўлмиш ул раъно,
Узор ичра малаксиймо, жамол ичра парийпайкар.

Хатинг ой даврида ҳола, тишинг гул баргида жола,
Икки менгизинг гулу лола, икки лаълинг гулу шакар.

Чу чектим шуъла афрондек, ичим ўртанди хирмондин,
Таним кул бўлди ҳижрондин, кўнгул ул кул аро ахгар.

Кел, эй соқийки, маҳзунмен, бало даштида мажнунмен,
Висол аҳлида мағбунмен, иложимга кетур соғар.

Ким ул бўлгай нишоторо, гамин элга нишотафзо,
Бисот ичра оламфарсо, нишон ичра тарабгустар.

Ўзунг аввал неча ютқил, Навоийга дағи тутқил,
Ани бир лаҳза овутқилки, ҳижрон ичрадуру музтар.

(«Гаройиб ус-сиғар»)
Миллий кутубхона, 25 а-варақ

Қориған вақтда бир тифлға шайдо бўлдим
Ким, гамидин қарию тифл аро расво бўлдум.

Хайл-и афтол аро тошбағирдуру дебон қовларлар,
Ҳар қаёндиким, анинг кўйида пайдо бўлдим.

Қайси Мажнун соғалур, кўрса мени телба бўлур,
Телбалар хайлига сармоя-йи савдо бўлдум.

Итлари силсиласида кечалар нола чекиб,
Хайл-и аҳбобқа сархалқа-йи гаёго бўлдум.

Гоҳи энг узраки тим-тим кўрунур кўз ёшим,
Ишқ боғи аро шох-и гул-и раъно бўлдум.

Демаким, тавбаю тақвони қачан тарк эттинг,
Соқий-и гулрух даме ишфтаси то бўлдум.

Лаби васфида Навоий дами тургузди ўлук,
Файз-и қудсий чу мадад бўлди, Масиҳо бўлдум.

(«Бадоеъ ул-бидоя»)
Миллий кутубхона 176 а-варақ.

Жонима тийғ, жафо, агёр урди, ёр ҳам,
Чун мен ўлдум не осиг раҳм этса ёр, агёр ҳам.

Қатлима ҳам ёр, ҳам агёрнинг бир ҳукми бор,
Тийғидин агёр қотилдуру, тилидин ёр ҳам.

Ёр ила агёр ҳар не қилсалар йўқтур гамим,
Қилмаса имдод аларга чарх-и кажрафтор ҳам.

Бахл эрур бу ҳам агар дафъ-и малолимга гаҳе,
Бўлмаса боғлиғ юзумга кулба-йи ҳаммор ҳам.

Бу бори бир ёну бу бир ёнки қотил маҳвашим,
Меҳр кўргузмак била зулм этмаса изҳор ҳам.

Ул маҳ-и бадмеҳр агар ёр ўлса маҳкушумдуруру,
Гунбаду даввор ҳам, бал собиту сайёр ҳам.

Эй Навоий, сен киму бошингда мунча муддао,
Бас буким, гар кўрмасанг ком ўлмағай озор ҳам.

(«Наводир уш-шабоб»)
Тўпқопи, Куллиёт, 515 а-варақ
Миллий кутубхона, 111 а-варақ

ИНСОНИЙ БУРЧИМИЗ

Нуриддин МУҲИДДИНОВ,
Ўзбекистон Тарих ва маданият
ёдгорликларини сақлаш
жамиятининг раиси

КПСС XXVIII съездининг «Инсонпарвар, демократик социализм учун» деган Дастурий баённомасида партия СССР халқларининг маданий меросига эҳтиёткорлик билан муносабатни қарор топтиради, деб таъкидланди. Дарҳақиқат, инсон маънавий тақомилида қўплаб ўтмиш авлодларнинг донолиги ва истеъдодини ўзида мужассам этган тарихий ва маданий ёдгорликларнинг ўрни ва аҳамияти жуда катта. Бизнинг кунларимизгача етиб келган ёдгорликлар минглаб йиллардан буён Ўрта Осиёнинг поёнсиз кенгликларида яшаб келаётган халқларнинг маданияти, меъморчилик санъати, шаҳар қурилиши ва моддий ишлаб чиқариш даражаси нақадар юксак бўлганлигидан далолат беради.

Ҳа, бу қадимий минтақа ноёб ёдгорликларга ниҳоятда бой. Фақат Ўзбекистоннинг ўзидагина бундай ёдгорликларнинг ўн мингтаси давлат томонидан ҳисобга олинган. Жумҳуриятимизнинг қадимий шаҳарлари бўлмиш Самарқанд, Бухоро, Тошкент, Хева, Кўкон, Шахрисабз, Каттақўрғон, Қарши, Ғиждувон ва бошқа жойлардаги осори-атиқалар бутун оламга машҳур.

Жамият ҳаётида ҳар томонлама янгиланиш рўй бераётган ҳозирги шароитда тарихий-маданий меросни сақлаш ва тарғиб қилиш чуқур инсоний моҳият касб этади, кишиларнинг тафаккур доирасини кенгайтириб, маданий даражаси тақомиллашувига ҳисса қўшади. Аҳоли турли қатламларининг ёдгорликларга муносабати тобора мустахкам қарор топиб бораётир. Бироқ ўлкаимизнинг маданий-тарихий мероси тақдири ҳақли суратда кишиларни ташвишга солмоқда. Матбуот саҳифаларида, радио ва телевидение орқали ёдгорликларни асрашнинг кечиктириб бўлмас муаммолари ҳар тарафлама чуқур ёритилмоқда. Жамоатчиликнинг танқидий чиқишлари ёдгорликлар тақдирига чинакамига ташвишлианиш руҳи билан йўғрилган.

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Бош Ассамблеяси 1988—1997 йиллари маданият равнақининг Бутунжаҳон ўн йиллиги деб эълон қилди. ЮНЕСКОнинг халқлар маданиятларининг ўзига хослигини қарор топтириш ва бойитиш муаммоларига бағишланган ҳужжатларида маданиятнинг ташқаридан тикиштирилган нусхалари, дид ва турмуш тарзини бир хиллаштириш, айрим анъанавий қадриятларнинг емирилиши ва янги қадриятларнинг машаққат билан қарор топиши жараёнлари қўплаб жамиятларда ниҳоятда ташвишли муҳим бир масала билан: тақдири хавф остида қолган ўзига хос маданиятни қандай қилиб асраб қолиш, ҳимоя қилиш ва равнақ топтириш муаммолари билан боғлиқ эканлиги таъкидланди. Равшанки, бу ўринда гап халқлар ташқи таъсирдан ўзини сунъий равишда ҳимоялаб, ўтмишдан мерос қолган маданиятлар доирасида чекланиб қолиши ҳақида кетаётгани йўқ. Аксинча, ҳар бир халқ ҳозирги замон билимлари ва малакаларини эгаллаши, бошқа маданиятлардан баҳраманд бўлган ҳолда янгиланиш борасидаги имкониятларини рўёбга чиқариши лозим. Майда жилғалар йиғилиб дарёлар ва денгизларни ҳосил этганидай, жаҳон тараққиётпарвар маданияти ҳам ҳар бир халқнинг маданиятидан баҳра олган ҳолда бунёд этилади.

Йирик миқёсларда шаҳар қурилишининг авж олиши, индустриалаштириш, атроф-муҳитнинг ифлосланиши, айрим ҳолларда эса оммавий саёҳатни ривожлантиришда йўл қўйилаётган қатор камчиликлар умумжаҳон миқёсда йирик муаммо ҳисобланади. Бизнинг жумҳуриятимизда эса, инсоннинг табиқий фаолияти натижасида Орол денгизининг фалокатли суратда қуриб бораётганлиги, сизот сувларнинг юзага қалқиб чиқиши, тупроқ шўрла-

ниши қўплаб меъморчилик, археология, санъат обидаларига тобора жиддий хавф-хатар туғдирмоқда. Маданиятни ривожлантириш Бутунжаҳон ўн йиллигининг асосий мақсадларидан бири умуминсоний қадриятларни ҳимоя этиш билангина чекланмайди, балки уни бойитиш ва янгилашга қўмаклашишни ҳам кўзда тутди. Осори-атиқаларни таъмирлаш ва улардан фойдаланиш ишларини ҳар томонлама яхшилашга эришиш бизнинг умумий бурчимиздир. Энг муҳими, бу борадаги фаолиятни изчил йўлга қўйиш, халқимиз меросини асраш вазифаларини давлат идоралари ҳамда жамоатчиликнинг кенг қатламлари билан биргаликда ҳал этиш зарур.

Ўзбекистон, Қозоғистон, Тожикистон, Туркменистон, Қирғизистон, жумҳуриятлари раҳбарларининг 1990 йил 23 июнда Ўрта Осиё ва Қозоғистон халқларига мурожаати ҳамда мазкур жумҳуриятлар ўртасида ҳар томонлама иқтисодий, илмий-техникавий ва маданий ҳамкорлик тўғрисида шартнома имзоланиши муҳим сиёсий воқеа бўлди. Буларнинг барчаси ижтимоий фаолиятнинг турли соҳаларида доимий ижодий ва амалий ҳамкорлиқни чинакамига йўлга қўйиш, жумладан тарихий ва маданий ёдгорликларни таъмирлаш ва тарғиб этишда илмий тадқиқотларни рўёбга чиқариш ишларига самарали таъсир этмай қолмайди. Назаримизда, шу йилнинг охирида Ўрта Осиё ва Қозоғистондаги мавжуд қадимий ёдгорликлар муаммоларига бағишлаб, қардош жумҳуриятларнинг исталган бирорта шаҳрида кенгаш қақшириш юқоридаги масалаларни биргаликда ҳал этиш истиқболга қўмаклашган бўлур эди. Тарих ва маданият ёдгорликларини сақлаш Ўзбекистон жамияти жумҳуриятлар вакилларини уларнинг хоҳиш-истакларига қараб Тошкент,

Самарқанд ёхуд Бухорода қабул қилишга тайёрдир.

Тарихий-маданий меросни асраш ишларини янада янги ва юксак даражага кўтариш — ҳаёт тақозоси. Албатта, кўп нарсалар иқтисод билан ниҳоятда боғлиқ. Ҳар йили ёдгорликларни таъмирлаш ишларига жумҳурият бюджетидан (хазинасидан) 7—8 миллион сўм маблағ ажратилади. Кўпми бу ёки озми? СССР Олий Кенгаши бир гуруҳ депутатларининг: «Бухоро ёдгорликларини асраб қоламиз», деган мурожаатидан сўнг ҳамда бўлажак тарихий тантанани инобатга олган ҳолда Бухоро шаҳридаги ёдгорликларни таъмирлаш ва тарихий жойларни тиклаш дастури ишлаб чиқилмоқда. 1990—1993 йилларга мўлжалланган биринчи даражали таъмир ишларининг умумий қиммати 7,2 миллион сўмни ташкил этади, бутун дастурни рўёбга чиқариш учун эса 39 миллион сўм маблағ талаб қилинади. Бу — фақат биргина Бухоро бўйича. Гап эса, бутун жумҳуриятдаги ёдгорликлар ҳақида кетаётир.

Қисқаси, осори-атиқаларни таъмирлаш учун давлат хазинасидан ажратилаётган маблағ етарли эмас, шунинг учун ҳам кўпгина ёдгорликларни тиклаш ишлари ўнлаб йилларга қўзилмоқда, фақат ёскилари эмас, балки Қўқондаги Худоёрхон Урдаси каби яқинда таъмирдан чиққан ёдгорликлар ҳам емирилиб бормоқда. Албатта, ҳаммамизга маълумки, жумҳуриятда уй-жой, мактабгача болалар муассасалари, шифоналар, маданият иншоотлари қурилишига, аҳоли турмуш даражасини ўстиришга эҳтиёж катта ва буларнинг барчаси давлатдан бекиёс куч ва эътибор талаб қилади, бироқ ҳукумат ана шундай шароитларда ҳам тарихий ва маданий ёдгорликларни тиклаш ишларига маблағни қўпайтириш имкониятларини қидирмоқда.

Ёдгорликларимиз кўп, уларни асраш виситалари эса чекланган. Хўш, қандай чора-тадбир қўриш керак? Вунда халқимизнинг ас-

рий донолиги қўл келади — ҳашар йўли билан ҳар бир қишлоқ ва шаҳарда мавжуд бўлган ёдгорликлар ҳолатини аҳоли хати-ҳаракатлари билан яхшилаш, фақат байрамлардагина эмас, балки оддий кунларда ҳам ҳордиқ чиқарадиган, дам оладиган, суҳбатлашадиган боғу роғларга, гулзорларга айлантирилса кўн-гилдагидек иш бўлур эди. Ёдгорликлар ҳаммаизнинг мулк-кимиз, шунинг учун ёшидан қатъи назар, кашшофу оқсоқол, аёлу эркак уларни авайлаб асрашга ўз ҳиссаларини қўшмоқ-лари керак.

Таъмирлаш ишларини маблағ билан қўшимча таъминлашини аниқ манбаларидан бири туризм ҳисобланади. Ўз даромадларининг маълум бир қисmini ёдгор-ликларни сақлаш ишларига йў-лаш туристик ташкилотларнинг тўғридан-тўғри бурчидир. Бун-дан ташқари, жумҳуриятимизда туризм хизматини янада юксал-тириш, умумжаҳон ўлчовлари даражасига кўтариш лозим. Бу ҳақда турли хил доираларда гап кетди, бироқ иш бир жойда деп-синганча турипти, ҳолбуки бир қатор ривожланаётган Африка мамлакатларида ҳам туризм иш-лари юксак даражага қўйилган бўлиб, анчагина даромад келти-рмоқда. Дарвоқе, ордан қўллаб асрлар ўтган бўлса-да, шу нарсани эслатиб ўтиш жоизки, Ўрта Осиё ҳудудидан ўтган Буюк ипак йўлининг ҳамма ерида йўловчи-лар учун ҳордиқ чиқариш, меҳ-нат қилиш ва савҳатни давом эт-тириш учун қулай шароитлар юзага келтирилган эди.

Айрим ноёб ёдгорликларни тиклашда меҳнат жамоалари ва айрим шахслар «Хотира фонди» ни ташкил этиш ва таъмир иш-ларига бадал ажратиш йўли билан ҳам иштирок этаётганлигини тажриба сифатида қайд этиш мумкин. Бухородаги ноёб «Хали-фа Худойдот» ёдгорлигини ана шундай усул билан тиклаш ре-жалаштирилмоқда. Бундай та-шаббусни қўллаб-қувватлаш фойдалидир.

Бизгача етиб келган тарихий ёдгорликлар қанчалик қимматли бўлса, бутун дунё меҳнаткашларининг дохилси В. И. Ленинга ўрнатилган монументаль санъат асари ҳам шу қадар қадри бўл-моғи даркор.

Улуғ Ватан уруши даврида ҳалок бўлганлар, келгуси авлодлар бахти учун курашган, жон фидо этганларнинг хотирасини абадий-лаштириш, уларга бағишланган ёдгорликларни обод қилиш, на-мунали ҳолда асрай олиш ҳар би-римизнинг инсоний бурчимиздир.

Тарихий меросни келгуси ав-лодлар учун асраб қолишда ҳур-мат ва эъзозга мушарраф бўлган халқ меъморлари: Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг фахрий аъзоси, Давлат мукофоти нишондори уста Ширин Муродов, уста Акрам Умаров, уста Абдуко-дир Боқиев, уста Шамси Ғафуров, уста Рўзмаз Машарипов, гиж-дувонлик кулол уста Усмон Умар-ов ва бошқа кўплаб минг йиллик ёдгорликларни таъмирлашдек му-

раккаб санъат сирларини эгалла-ган истеъдод соҳиблари тарихий меросни авайлаб-асраш ва келгуси авлодларга етказиш ишларига му-носиб ҳисса қўшдилар. «Ўста» де-ган кутлуг сўз юз йиллар даво-мида энг фахрли ва ҳурматли кишиларга нисбат бериб келин-ган. Биз ана шу ўринда Ўзбеки-стонда таъмирлаш ишларининг равиш топишга муносиб ижо-дий ҳисса қўшган кишилар — Ўзбекистон ССР Фанлар акаде-миясининг академиги Я. Ғуломов, меъмор олим М. Мауэр, таниқли меъмор В. Засипкин ва бошқа му-тахассисларнинг номларини ҳам самимий миннатдорлик туйғуси билан эсга олиб ўтамиз.

Афсуски, 60—70 йилларга ке-либ таъмирчилар авлоди ўртаси-да узилиш рўй берди. Кекса таъмирчилар йўқ, янгилари эса бармоқ билан санарили. Бу му-раккаб мутахассисликни эгал-лашда изчиллик ва давомийлик-ка раҳна тушди. Лекин ёдгорлик-ларни сақлаш жамияти қадимий анъаналарни тиклашга интил-моқда. Жамиятнинг Бухоро ви-лояти кенгаши Ўзбекистонда хиз-мат кўрсатган маданият ходими, таъмирчи Очил Бобомуродов рах-барлигида кенг йўналишдаги таъмирчи усталар тайёрлаш мак-табини ташкил этди.

Шаҳарларнинг ўз қиёфасини сақлаб қолиш зарурлиги ҳақида-ги масала ҳамон ўқир муаммо бўлиб қолаётир. Бу борада Ўз-бекистон Компартияси Марказий Комитети, жумҳурият Олий Ке-нгаши Президиуми ва Вазирлар Кенгашининг 1989 йилнинг 23 ноябрида қабул қилган «1991—1995 йилларда Тошкент шаҳри аҳолиси турмуш таъминотини тубдан яхшилаш шаҳарнинг та-рихий районларини реконструк-циялашни жадаллаштиришга оид биринчи галдаги чора-тад-бирлар тўғрисида» ги қарори кат-та аҳамиятга эга. Мазкур қарорга асосан тарихий ёдгорликларни сақлаб қолиш бўйича тадбирлар назарда тутилган, жумладан, очик осмон остида 11 гектарли майдонда меъморлик-этнографик музей — «Шахристон» маҳалла-си ташкил топади.

Киров ноҳиясида жойлашган Оқтепа шаҳарчаси ноёб тарихий ёдгорлик бўлиб, қазилмалар чо-ғида ўрта асрларнинг илк дав-ри Чоч (Тошкент) аҳолисининг турмуш тарзини ҳикоя қилувчи моддий маданият буюмлари то-пилди. Ҳозир мазкур шаҳарчани сақлаб қолиш ва таъмирлаш, бу ерда боғ майдони ташкил этиш бўйича кенг миқёсда ишлар олиб борилмоқда. Яқинда ана шунга доир масалалар жамияти-миз ҳайъатининг ййилишида махсус кўриб чиқилди.

Жумҳуриятимизда Совет ҳоки-ммати йилларида қад кўтарган тарихий — инқилобий воқеалар-ни тараннум этувчи кўпгина ёд-горликлар бор. Бу ўринда Тур-кистоннинг 14 комиссарига ўрна-тилган ёдгорлики алоҳида эс-лаб ўтиш жоиз. 50-йилларда ана шундай гоё тугилиб мону-ментал комплекс барпо этиш ҳа-қида гап кетганида, Туркистон-

да аксиклиқчиликларни тор-мор этган, Совет ҳокимиятини тиклаш ва мустақамлаш йўлида ҳалок бўлган комиссарлар билан бирликда большевиклар хоти-расини ҳам гранитда абадийлашти-риш ҳақида келишиб олинган эди. Афсуски, 60-йилларда бел-гиланган ишларнинг фақат бир қисмигина амалга оширилди. Гап шундаки, Туркистоннинг 14 ко-миссари орасида бирорта ҳам ўзбек кишии йўқ. Шуниси ҳам аниқки, комиссарларни ваҳший-ларча ўлдирган Осипов аксикли-қчиликни исён иштирокчилари қосида ҳам бирорта ўзбек бўлма-ган. Бироқ ана шу исёни бос-тиришда А. Казаков, Д. Манжа-ра раҳбарлик қилган темир йўл ишчилари билан бир сафда қўл-да куrol билан Эски шаҳар бол-шевиклари Низомиддин Хўжаев, Миркомил Миршаропов, Ҳусан Тўраев, Екуб Хўжаев, Йўлдош Солиҳов, Султонхўжа Қосимхў-жаев ва бошқа туb аҳоли вакил-лари иштирок этган эдилар. 1919 йилнинг 21 январида Тошкентда Совет ҳокимияти тикланди. В. И. Ленин, Я. М. Свердлов галаба билан табрикладилар ва тўла қўллаб-қувватлашга тайёр экан-ликларини билдирдилар. Ҳозир-ги пайтда ёдгорликларни сақлаш жамияти бошқаруви олимлар ва мутахассисларни жалб этган ҳол-да ана шу яхлит комплексни ниҳоясига етказиш, аксиклиқ-чилик тор-мор этган

кишилар хотирасига ҳам ёдгор-лик ўрнатиш ҳақида таклиф тай-ёрламоқда. Бу — жумҳурияти-мизда истиқомат қилаётган бар-ча миллат меҳнаткашларини бай-налмилал ва маънавий руҳда тар-биялашда муҳим аҳамият касб этади.

Яқин йиллар ичида Ўрта Осиё-дан етишиб чиққан буюк мута-фақирларнинг таваллуд санала-ри нишонланди. Бу йил Имом Ат-Термизийнинг 1200 йиллиги, келгуси йили Алишер Навоий-нинг 550 йиллиги, 1993 йилда Бобур таваллудининг 510 йил-лиги, Берунийнинг 1020 йилли-ги, Хоразмийнинг 1210 йиллиги, 1994 йилда Улуғбекнинг 600 йиллиги, 1995 йилда Абдулла Қодирийнинг 100 йиллиги танта-на қилинади. Меъморчилигимиз-нинг кўплаб тарихий ёдгорлика-ри ўрта осиблик олимлар, ёзув-чилар, шоирларнинг номлари би-лан чамбарчас боғлиқ. Кутлуг саналарга тайёргарлик арафаси-да таъмирлаш ишларини тезлаш-тириш чора-тадорикини кўрмоқ-лозим. 1200 йиллиги нишонлана-ётган Имом Ҳаким ат-Термизий, шунингдек, «Ал Ҳадис» муалли-фи Исмоил ал Бухорий, Баҳовуд-дин Нақибандий каби дин арбоб-ларининг номлари билан боғлиқ ёдгорликлар ҳам талайгина. Ана шу ёдгорликларни сақлашда ди-ний жамоалар муҳим ёрдам кўр-сатишлари мумкин.

Буюк ватондошларимиз — Ўр-

Мукаррама Турғунбоева номидаги «Баҳор» Давлат халқ раке ансамбли раққосаси Ғўзал Мансурхўжаева.

Суратқаш А. Рискйев (ЎзТАГ)

ЧЎЛПОН

Халқ

Халқ денгиздир, халқ тўлқиндир, халқ кучдир.
Халқ исбидир, халқ оловдир, халқ ўчдир...
Халқ кўзгалса, куч йўқдир, ким тўхтасин,
Қувват йўқ, ким халқ истагин йўқ этсин.
Халқ исёни салтанатни йўқ қилди,
Халқ истади: тож ва тахтлар йиқилди...
Халқ истаги: озод бўлсин бу ўлка,
Кетсин унинг бошидаги кўланка.
Бир кўзгалур, бир кўпирар, бир кайнар,
Бир интилар, бир ҳовлиқар, бир ўйнар,
Йўқликни-да, очликни-да йўқ этар,
Ўз юртини ҳар нарсага тўқ этар...
Бутун кучни халқ ичидан олайлик,
Қучоқ очиб халқ ичига борайлик.

1921

«Гулистон» жаридаси мазкур шеър матнни жумхурият Мадҳиясиза тасвир этади.

Осиё олимлари ва ёзувчилари қаламига мансуб кўплаб қимматбаҳо китоблар ва кўлэмалар хорижий мамлакатларда, кўпинча эса, хусусий жамғармалар ва кутубхоналарда сақланмоқда. Ана шу миллий бойликларни ўз Ватанига қайтариш йўл-йўриklarини ўйлаб кўриш фойдадан холи бўлмас эди. Бир пайтлари академик Ҳамид Сулаймон бунга ҳаракат қилиб кўрган эди, афсус, у ҳаётдан кўз юмди-ю, иш ўлда-жўлда қолиб кетди. Ана шу муаммо билан албатта шуғулланамиз.

Тарихий ва маданий меросни муҳофаза қилиш ишларини яхшилашда қонунчилик муҳим аҳамият касб этади. Бироқ ҳозирги пайтда ёдгорликлар ҳақидаги ҳуқуқий талаблар ҳукуматнинг турли хил қарорлари ва бошқармаларнинг фармойишларига боғлиқ бўлиб қолган ҳамда бу ҳужжатлар эскириб, замонавий талабларга жавоб бера олмайди. Ёдгорликлар ҳақида қонунчиликни янгилашни ҳаётнинг ўзи олдинга сурмоқда. Шу муносабат билан жамият бошқаруви ёдгорликлар ҳақида яна қонун ишлаб чиқаётган Ўзбекистон ССР Олий Кенгаши Комитетида иштирок этиб, мазкур муаммо билан изчил шуғулланмоқда.

Корхоналар ва ташкилотлар томонидан ёдгорликлардан фойдаланиш масалаларида қаттиқ тартиб ўрнатилиши зарур. Ўз ҳудуди ихтиёридаги ёдгорликларнинг ҳақиқий хўжайинлари бўлиш маҳаллий Советлар уларни асраш устидан жиддий назорат ўрнатишга бурчлидирлар. Обидалар ҳимоята муҳтож эканлигини, энгил-елпи ва лоқайд муносабат туфайли улар абадий йўқ бўлиб кетиши мумкин эканлигини ҳамиша ёдимизда тутмоғимиз шарт. Уларни эҳтиёткорлик билан сақлаш ва улардан фойдаланиш бўйича кескин қонун тадориклари зарур.

Тарих ва маданият ёдгорликларини сақлаш Ўзбекистон Жамияти меҳнат жамоаларида ўз сафларида 4 миллион кишини бирлаштирган 9 минг бошланғич ташкилотга эга. Маълумки, Жамиятнинг ҳар бир аъзоси ҳам унинг ишларида фаоллик кўрсатмайди, лекин шунга қарамасдан жамоатчилик ҳаракатининг ҳақиқий жонқуярлари тарихий-миллий қадриятларимизни ҳимоя қилиш ишга тобора кенг-роқ қўшилмоқдалар. Уруш ва меҳнат ветеранлари жумҳурият кенгаши, Ўзбекистон ЛКЕУ Марказий Комитети, Халқ маорифи вазирлиги, Меъморлар уюшмаси жамиятимиз билан фаол ҳамкорлик қилаётirlар. Жонқуярлар ва қадимий осори-атиқалар муҳлисларининг ана шундай жонбозлик фаолияти идоравий аппаратлар томонидан эмас, балки жамоатчилик ташкилотлари томонидан йўналтирилиши мақсадга мувофиқдир.

Жамият фаолиятининг муҳим йўналишидан бири маданий мерос ҳақидаги билимларни, халқимизнинг энг яхши анъаналари ва урф-одатларини тартиб-ташвиқ этишдан иборат. Бухоро, Тошкент, Самарқанд, Фарғона, Хоразм вилоятлари, Қорақалпоғистон мухтор жумҳурияти, Тошкент шаҳар жамияти кенгашлар

ри бу борада фаол иш олиб бормоқдалар. Шу йил 27 май куни Тошкентдаги Абулқосим ёдгорлиги биносига «Нон» деб аталган бутунжумҳурият кўргазмаси намойиш этилди. Қорақалпоғистондан, вилоятлардан ва Тошкент шаҳридан новвойларимиз 100 га яқин оби-нон турларини намойиш этидилар. Кўргазма қатнашчилари, шу жумладан чет эллик саёҳатчилар катта қизиқиш билан танишдилар. Ўрта Осиё халқлари ноннинг 250 хил намунасини биладилар. Келгуси йили кўргазма ташкил этиб, ҳамма турдаги нонларимизни намойиш этишга ҳаракат қиламиз. Бундан ташқари, жамият бошқаруви манфаатдор ташкилотлар билан ҳамкорликда турли хил ёдгорликлар ҳудудида «Ковун сайли», «Анор базми», «Лола байрами», «Гулбозор» каби халқ байрамлари ўтказишни мўлжалламоқда, булар телевидение орқали кўрсатилади ва ҳужжатли кинофильм суратга олинади.

Жамоатчилик фаолиятининг фойдали шаклларида бири ўлкашунослик бўлиб, унда тобора кўпроқ киши иштирок этмоқда. Унинг доирасига юртимизнинг ўтмиши ва ҳозирги киради. Тошкент ва Фарғона вилоятлари кенгашлари ўлкашунослик равнақига алоҳида эътибор билан қарамоқдалар. Бу борада ўлкашунослар ташвуббусини ҳар томонлама рағбатлантириш, ёшларни, мактаб ўқувчиларини, талабаларни, ҳаваскорларни бу ишга кенг жалб этиш ниҳоятда муҳимдир.

Жамият йўли билан ёдгорликлар ҳақида китоблар ва брошюралар мунтазам суратда чоп этилмоқда. Яқинда нашр этилган «Даврлар садоси» деб аталган алманахнинг дастлабки сони ўқувчилар томонидан қизиқиш билан кутиб олинди. Ўзбекистон халқларининг тарихий-маданий мероси ҳақида кўп серияли бадий-публицистик фильмини яратиш устида иш олиб борилмоқда.

Корхоналар, ташкилотлар, муассасалар, мактаб ўқувчилари, талабаларни ёдгорликлар устида оталиқ ишларига жалб этиш жамиятимизнинг долзарб вазифаларидан бири ҳисобланади. Ёдгорликларни муҳофаза қилиш ҳақидаги ғамхўрлик чинакамига умумхалқ иши бўлиб қолиши керак. Тарихий шаҳарлар, қўриқхоналар ва қўриқхона ҳудудлари, миллий боғлар, йирик меъморчилик ансамбллари рағбат топтириш ва янгиланишнинг бош режалари ҳамда айрим лойиҳалар ёдгорликларни муҳофаза қилиш жамиятининг фикри инobatга олинганидан кейингина давлат органлари томонидан кўриб чиқилиши ва тасдиқланиши лозим. Бунини қонун йўли билан белгилаб қўйиш фойдалидир.

Ўзбекистон — ноёб тарихий ва маданий осори-атиқаларга бой ўлка. Уларни асраш ва умрбоқий қилиш жуда катта маданий, руҳий-маънавий аҳамиятга молик. Демак, зиммаларига ана шундай маъсулиятли вазифа юклатилган давлат ва жамоат ташкилотлари бутун иш кўламини тубдан яхшилашга ниҳоятда алоқадордирлар.

Эрта тонг. Қушлар чуғурди авжида. Аллакаерда трактор гуриллайди. Офтобнинг мунаввар нурлари ёйламоқда. Тупроқ кўчадан тап-тап қадам ташлаб жажжигина кизалоқ мактабга бораётир.

Бегубор ҳаёллар оғушида синф хонасига кирган кизчанинг шифтга тираб қўйилган устунларга, ярмигача нам тортиб, шўрлаб кетган деворга, қингир-қийшиқ қалаштириб ташланган «кўрғазмалар қурул»ларга кўзи тушганда ҳаёлидан нималар кечганини тасвирлаш қийин. Балки у мурғак тасаввурда мавжуд аҳволни идрок қила олмас, лекин биз катталар гулдай фарзандларимизнинг оғилхонадан фарқи йўқ синф хоналарида «таълим» олаётганидан кўнглимиз озор чекиши шубҳасиз. Қишлоқ мактабларининг аксарияти мана шундай аҳволда. Хўш, бунга ким айбдор? Вахоналар, важлар кўп.

Жумхуриятимиздаги ҳар саккиз мактабдан бири ёки аниқроқ қилиб айтганда 1132 мактабга фарзандини етаклаб келган ота-онанинг ҳаёлидан юқоридагидай ўй кечиши табиий.

Ургутдаги Карл Маркс номи давлат хўжалигида «Сўфи» деган қишлоқ бор. У ерда аҳоли зич яшайди. Қишлоқ марказидаги Лутфий номи 78-ўрта мактаб 1960 йилда қурилган. Ҳозир 462 ўқувчи икки босқичда ўқийди. 13 та синф хонаси мавжуд. Хоналар жуда тор. Усталик билан жойлаштирилган нари борса ўнта парта базўр сиғади. Ҳар бир синфда 25—30 тагача ўқувчи ўқийди. Улар қандай қилиб жойлашадими қандай қилиб бемалол фанларни ўзлаштиради — тасаввур қилиш ҳам қийин. Сўнгги пайтларда нуқул ёшларимиз билимсиз, оқибатсиз, ундоқ-мундоқ деярли унинг асл сабаби билан қизиқмаямиз чоғи. Масалан, ўша мактабда эрталаб соат саккизда дарс бошланса, соат бирдан ўн минут ўтганда тугайди. Ҳали синф хоналарини болалар тарк этиб улгурмай, ўша синф хоналарида иккинчи ярим кунлик машғулотлари бошланади. Албатта хона чанг, ифлосланган бўлади бу пайтда. Беш минутда уни тозалашнинг имкони йўқ. Шундай қилиб машғулотлар шом тугаш бошлаганда тугайди. Бундай шароитда синфдан ташқари ўқиб, ўқувчиларнинг билим савиясини мустаҳкамлаш ёки тўғараклар фаолиятини йўлга қўйиш ҳақида гап бўлиши мумкинми?

Мактабнинг на ҳовлиси бор, на боғи бор. Синф хоналари тор. Поли қирқ ямоқ. Кичкинати на парталарда ўқувчилар учтадан бўлиб ўтиришади.

Тўғри, 78-мактаб учун 624 ўринли янги бино қурилиши бошланганига ропла роса 4 йил бўлибди. Ўша янги бино қурилишини ҳам бориб кўрдик. 1986 йилда қўйилган биринчи пишиқ гишлар аллақачон қор, ёмғир, шамол таъсирида емирила бошлабди. «Туя гўшти еган» мактаб қурилиши учун давлат аж-

ратган 923 минг сўм маблағдан 254 минг сўми сарфланди ҳолос. 1990 йилда яна 100 минг сўмлик иш бажариш мўлжалланган эди. Бироқ режалар қолди. Қурилиш учун масъул бўлган қишлоқ хўжалик бошқармаси қурилиш бўлими ходимлари нима ҳаёлда юришган экан?!

Ургут ноҳиясида ана шундай аянчли аҳволдаги мактаблардан ўн иккита экан. «Партия XXIV съезди» номи жамоа хўжалигидаги 11-ўрта мактаб, «Уч қаҳрамон» давлат хўжалиги ҳудудидаги 14-ўрта мактаб ва бошқалар ҳикоя қилганимиздан ҳам ночор аҳволда. Самарқанд вилоя-

ўқувчилар пахта йигим-теримига ёки бошқа бирон юмушга илгаригидек оммавий «сафарбар» этилмаётир. Мактаблар ёпилмайди. Аммо оила пудрати, ижара зевно деган гаплар ҳам чиқдики, буниси аввалгисидан ошиб тушди. Қўполроқ қилиб айтганда, арқонни қишлоқ боласининг оёғидан олиб бўйига солишди. Илгари ишга чиқишга табелчи ёки бригадир мажбур қилса, энди ўз ота-онаси қувади. Чунки оилаларда бир сўм келса ҳам ҳарнада. Ахир қишлоқда ҳатто ейишга нон тополмаётган, унни қарзга олаётган оилалар ҳам йўқ эмас, Шундай шароитда деҳқон ўз бо-

тир. Хўш, чаламулла ўқитувчилар шундай шароитда пайдо бўлмайди? Бир мисол, ўтган йили Самарқанд Давлат дорилфунунида тарих куллитети биринчи курс талабалари билан савол-жавоб ўтказилган эди. Маълум бўлишича, етмиш фоиз талаба ўқишга «адашиб» кириб қолганлигини тан олишган. Ўз хоҳиши билан ўқимаётганини, бошқа ўқув юртиларига ўтказишларини сўрашган. Мана, чаласавод ёки бу касбини севмайдиганлар қаердан пайдо бўлади! Бундай «адашган»лар ҳар бир олий ўқув юртида бор. Чунки улар отасининг пули, тоғасининг ғайрати билан бир амаллаб ўқиган, деган номини олишса бўлгани, бир кунни келиб нонини топиб ер, деган ақидага кўниб яшайди.

Юқоридаги мулоҳазаларга баъзилар эътироз билдиришлари мумкин. Қишлоқ ўқитувчисининг қандай яшаётганлиги, шароити ҳақида лом-лим дейилмади-ку, ёзгандан кейин тўлиқ ёниш керак-да, дейишлари шубҳасиз. Сир эмаски, ҳар бир ўқитувчининг хўжалигида уч-тўрттадан мол бор. У меҳнат таътилига чиқиши билан молига хашак жамғаради, томоққадан чиққан беш-ўн бог емиш ҳеч вақо бўлмайди. Хўжалик раҳбарига ялиниб бироз емиш олса-ку яхши, ололмаса-чи.

Ҳамма соҳаларда меҳнат таътили 24 иш кунни ҳисобиди. Ўқитувчиларники эса 48 кун. Чунки, у юқорида айтилган кўп ишларни қилиши, дам олиши керак. Ана шуларнинг ҳаммасини ҳисобга олиб уларга 48 кунлик имконият яратиб берилган. Бунинг ўрнига улар нима қиладилар. Ўй қурадилар, гишт қуядилар, мол боқадилар. Янги ўқув йилига эса янги куч-ғайрат билан эмас, чарчаб-ҳориб қадам қўядилар. Бундай ҳолатда меҳнатга, касбга иштиёқ қаердан пайдо бўлсин? Ўқувчининг қандай саводи чиқсин? Номига дарс ўтишади. Тўғараклар қоғозда, ўзлаштириш қоғозда, адабий кечалар, баҳслар, қоғозда. Ўқув йилининг бошида синф раҳбарининг тарбиявий ишлар режасига кўз ташласангиз, қойил қоласиз. Чунки, ҳамма нарса ўз аксини топган, аммо амалда, ўқув йилининг охирида-чи? 80 фоизи режалар режаларига қилиб кетади.

Ана мактаблардаги аҳвол қандай. Унинг устига ўқиш-ўқитиш ишлари яхши изга солинмаган. Мактабларда Ўрта Осиё тарихини ўқитиш, ўзбек тили ва адабиётини берилмаган дарс соатларини кўпайтириш ҳали ҳам талабга жавоб бермайди.

Хуллас, мактаб ночор бўлса, муаллим ноқобилигича қолаверса, келажак йўллари қачон ойдинлашади. Фарзандларимиз қачон қониқиб билим оладилар? Жаҳонга маълум ва машҳур, етук олим алломалар уларнинг сафидан ҳам етишиб чиқиши керакку, ахир!

Абдусанд НУР,
Ёрмат РУСТАМ

Сураткаш Ж. Бобораҳматов

ти бўйича эса бундай мактаблар 110 тани ташкил қилади.

Жумхуриятимизнинг келажак бўлган ўқувчи ёшларнинг тақдирига бундай панжа орасидан қараш хиёнат эмасми? Оммавий саводсизликнинг илдири отишига бир сабаб мана шу шарт-шароитнинг йўқлиги эмасми?

Кейинги йилларда болаларни оғир меҳнатдан ҳолос қилдик. Энди улар фақат ўқишади, билим олишади, деб кўкракка урадиган бўлиб қолдик. Тўғри, эндиликда

ласининг ўқишидан маифеатдорми? Йўқ! Аввал унинг қорнини тўйғизишни, эгинини бут қилишни ўйлайди.

Биз, ҳамма қишлоқ мактабларида ҳам аҳвол шундай, дейиш фикридан йироқмиз. Бироқ кўпчилик жойларда, билим ўчоқларида мана шундай. Рухий муҳит ўқитувчиларга ҳам таъсир этмай қолмайди. Қолаверса, болаларнинг чаласаводлигига уларнинг ўз касбларида меҳр-мухаббатсизлиги, лоқайдлиги сабаб бўлаёт-

Жаҳон ичра зеб

Бўрибой АХМЕДОВ,
ЎзССР Фанлар академияси мухбир
аззоси, филология фанлари доктори

Шоҳрух Шоҳмаликни бирга олиб Хуросонга жўнаб кетган куннинг эртаси мирзо Улугбек вазири аъзам хожа Носириддин Насрулло Ҳавофий, катта амирлардан Арғуншоҳ, Таваккал барлос ва Ҳамза чухра билан бирга шаҳар айлангани чиқди. Тўғри, у шаҳарни аввал ҳам кўп бор сайр қилган, унинг катта-кичик кўчаларини яхши билади. Лекин бугунгиси бошқача. Бугун у шаҳарни подшоҳ сифатида айланади, негаки ахир у бир умр орзиқиб кутган кун келди, орзу-умиди рўёбга чиқди. У энди соҳиби тож. Мовароуннаҳр ва Туркистон ҳукмдори...

Подшоҳ навкарлари қаср дарвозасидан чиққанда офтоб икки найза кўтарилиб қолган эди... Ўша кунни улар шаҳарнинг эътиборга молик ҳамма жойини бориб кўрдилар.

Ҳақиқатан ҳам Самарқанд обод ва тўқ шаҳар эди. Маҳмуд Кошғарий уни Семизкент деб бежиз айтмаган экан...

Улугбек пойтахтнинг умумий аҳволидан қониқиш ҳосил қилди. Шаҳарнинг ободонлигига бир томондан ҳунармандчилик, савдо-сотик ҳамда зироатчиликнинг бирмунча ривож топганлиги, иккинчи тарафдан эса Амир Темурунинг 1386 йилдан Эрон, Озарбайжон, Ироқ, Туркия ва Ҳиндистон заминида олиб борган зафарли урушлар оқсидида тўплаган беҳисоб бойлиги, ўша юртлардан ҳайдаб келинган қўли гул усталар сабабчи бўлиши, албатта. Улар самарқандлик, кешлик, бухоролик ва хоразмлик меъморлар, сангтарошлар, ёғочсозлар, гилкорлар ва наққошлар билан ёнма-ён туриб, Самарқанд, Бухоро, Ғиждувон, Кеш ва Мовароуннаҳрнинг бошқа шаҳарларида масжиду мадрасалар, мухташам қасрлар, ҳаммомлар, карвонсаройлар бино қилдилар. Лекин, бари бир, ҳали қилинадиган ишлар кўп. Қолаверса, Темуру бошлаб қўйган баъзи иморатлар охиригача битказилмай қолганди. Буларни ҳам битказиш Улугбекнинг зиммасига тушди. «Қилинатургон ишларини режалаш олиш керак кўринадур», деди у ўз-ўзига...

Улугбек сўзининг устидан чиқди. У ҳақиқатан ҳам бир эмас, уч мадраса қурдирди. Булардан бири Бухорийи шарифда (1417), иккинчиси Самарқанд фирдавсмонандда (1417—1420), учинчиси эса Ғиждувонда (1433) бунёд этилди. Булардан энг каттаси Самарқандда қурилган эди. Бир тарихий китобда унга мана бундай тариф берилган: «Мадрасанинг тоғ шукуҳли ҳайъати устуҳонбанд мустаҳкамлигидин фалак биноси-дин тинчликни олгон, юксаклик жиҳати бўлиши азаматинишон пештоқи оғирлигини еру заминга зилзила солгон анинг олий даражали кўнгиралирини қудрат устаси фалак айвонининг муқарнаскорлиги бирлан бир хилда ёсогон, ложувард кошинларини

қазо наққош фалакнинг чарогон юлдузлари бирлан бир тартибда нақш қилуб, аларга дахлдор қилгон; қуёш каби жилваси, зарнигор нақшлари гўзал фалак гумбази бирла ҳамвази эрди». Мадраса икки қаватлик, эллик нафар хужраси бор эди. Ҳар бир хужра уч хонадан: қазоқо, ётоқхона ва дарсхонадан иборат эди. Тарихий манбаларда сақланган маълумотларга қараганда, Улугбекнинг Самарқанддаги мадрасасида юздан ортиқ талаба истиқомат қилган ва таълим олган. Мадрасага ўша замоннинг иқтидорли олимларидан мавлоно Шамсуддин Муҳаммад Ҳавофий етакчи мударрис бўлган. XVI аср бошларида ўтган машҳур адиб Зайниддин Васифийнинг «Вадонъ ул-вақоиъ» китобида диққатга сазовор мана бу ҳикоят бор: «Мадраса қурилиши итмомига етгач, анингсаҳнида катта йиғин бўлди. Йиғинга Улугбек мирзо ҳам ташриф буюрдилар. Йиғилгонлар андин: «Мадрасанинг биринчи мударриси ким бўлғай?» деб сўрагонларидида Улугбек мирзо: «Барча илмларнинг саромади бўлгон киши ушбу мадрасага мударрис этиб тайинланғай», деб жавоб қилдилар. Ушбу йиғинда ҳозир бўлгон ва хишт уюми устидида жулдур кийимда ўлтургон бир шахс ўрнидин даст туриб мирзога таъзим қилди ва: «Ушбу мартабага мен муносибдурмен», деди. Улугбек мирзо ани имтиҳон қилди, илму камолатига ишонч ҳосил қилгач, ани ҳаммомга олиб бориб ювиб-тараб кийинтиришни буюрдилар. Мадраса очилгон кунни мавлоно Шамсуддин Муҳаммад Ҳавофий мударрис ўрнида биринчи дарсни ўқидилар. Дарсда олимлардин тўқсон нафари ҳозир бўлгон эрдилар, локин дарсининг маънисига Улугбек мирзо бирлан Қозизода Румийдин бошқа ҳеч ким тушунмади».

Мадрасанинг кун юриш тарафида Улугбек мирзо хонақоҳ (1424) ва муқаттаъ деб аталмиш ажойиб бир масжид ҳам қурдирди. Бу бинолар ҳақида «Вобурнома»да мана бу қимматли маълумотлар бор:

«Хонақоҳнинг гумбази биёру улуг гумбаздур, оламда онча улуг гумбаз йўқ деб нишон берурлар... яна бу мадрасанинг жанубида бир масжид солибтур, масжиди муқаттаъ дерлар. Бу жиҳатдин муқаттаъ дерларким, китъа-китъа йиғочларни тарош қилиб, ислимий ва хитойи нақшлар солибтурлар, тамом деворлари ва сақфи ушбу йёсунлуктур».

Улугбек ният қилган катта қурилишлар 1424 йили бошланиб кетди. Одатдагидек, бу ишлар ҳам наврўзи оламга тўғри келди. Ажаам ҳалқи орасида қадимдан одат шун-

дай. Шарқда азалдан кўп ишлар — деҳқончилик ҳам, катта-кичик қурилишлар ҳам шу айёвмдан бошланади. Наврўз одатда фарвардин ойининг биринчиси, ҳамал ойининг биринчи кунни, ҳозирги календар бўйича эса март ойининг 21—22 кунларидан ҳисобланади. Самарқандликларнинг кўпчилиги бу мўтаъбар айёмни шаҳарнинг шарқий-шимолий тарафидаги Чўпонота тепаликлари, Обираҳмат ва Сибё ариқлари бўйларида кутиб олишга одатланишган.

Наврўзнинг биринчи кунни мирзо Улугбек ҳам ўзига яқин одамлар — шайхулислом мавлоно Исомиддин, хожа Жалолиддин Фазлулло Абдуллайсий, мавлоно Муъиниддин Кошфий, Ғиёсиддин Жамшид Кошоний, Қозизода Румий, хожа Абдулмўмин, мавлоно Бадахший ва бошқалар билан Чўпонотага чиқди. Улар дастлаб тўппа-тўғри тепаликка кўтарилидилар ва ўша ердаги Чўпонота мазорини зиёрат қилдилар, сўнг Обираҳмат ариғи бўйига келиб тушдилар. Нақши жаҳон деб аталувчи бу манзил анча баландлик бўлиб, ундан чор-атрофни бемалол тамошо қилиш мумкин эди. Баковуллар, фаррошлар, хонсолорлар ва ўзга хизматкорлар кечадан бери базам анжомларини ҳозирлаб турган эканлар. Ариғ бўйида қаторасига тўртта катта-кичик сўри қўйилиб, шоҳона жой олдилар. Хонсолорлар дастурхонни турфа неъматлар билан безашди. Дастурхонда яхши асралган қовун, тарвуз, олма, узум ва анордан тортиб, то ўрик, шафтоли, гилос ва анжир мураббосигача, сумалақдан тортиб, то полуд, ҳолва ва пашмаккача бор эди.

Хуллас, зиёфат ҳаддан зиёд қуюқ бўлди ва ярим кечага қадар давом этди.

Подшоҳ ва унинг ҳамроҳлари ўтириб чарчашди чоғи, орқаларидаги парестикларини ёнбошга қўйиб чўзилишди. Сухбат баҳор ва ишқу муҳаббат мавзундан илмга кўчди.

— Ажабо, ушбу ернинг кечаси тароватдин ташқари анвойи хусусиятларга ҳам эга эркан. Осмони ўта паст эркан ким, қўл узотсан етгундай, ёритғичлардин истганинингни тутиб олсанг ҳам бўлур эркан, чамаси, — деди осмонинг мусавфоси ва юлдузлар билан чарогон гумбазига тикилиб ётган Улугбек.

— Хув анави ситорани онсонгина тутуб олса бўлур, — деди Қозизода бир ёруг юлдузга қараб.

— Бу шафди бўлса керак, — деди мавлоно хожа Фазлиддин.

— Йўқ, тақсир. Сурайёдур ул, — деди Улугбек.

Ғиёсиддин Жамшид ҳам унга қўшилди: — Ори, мирзоам ул дарҳақиқат Сурайё. Сўнг Қозизода шимол тарафдаги юлдузларга тикилди ва икки ёруг юлдузни қўли билан кўрсатди:

— Булар фарқадон.

Олимлар шу тарика аничага ялдуз санашди: бу Тарозу юлдузи, буниси Сухо, хув анависи эрса Насрий Тойир. Юлдуз санашда айниқса Улуғбек мирзо саъий ҳаракат кўргазди. Мазкур манзил ва бугунги суҳбат уни тамоман ўйига ром қилган эди.

— Ушбу манзилгоҳ ҳўб ҳосиятли кўринадур, расадхонани шул жойга қурсаким эркан, устоз? — Улуғбек Қозизодага мурожаат қилди.

— Маъқул, аълоҳазрат. Яхши ниятларига тангри таоло ёр бўлғай!

Жой бошқаларга ҳам маъқул бўлди. Аҳли мажлиси иттифоқ бўлиб расадхонани шу ерга қуришни маъқул топдилар.

Наврўз байрами яна беш кун давом этди. Бир ҳафтадан кейин Улуғбек, Қозизода Румий, Ғиёсиддин Жамшид ва муҳандислар яна Чўпонотага чиқишди. Улар бўлажак расадхона тарҳини шу ерда туриб тузишга тўтиндилар.

Уша йили расадхона билан бир вақтда бир қанча жамоат бинолари: ҳаммомлар ва карвонсаройлар қурилиши ҳам бошлаб юборилди. Карвонсаройлардан энг каттаси Регистонда Сарди атик аталмиш жойда, ҳозирда мавжуд

Тиллоқори мадрасаси ўрнида қурилди ва Мирзойи карвонсаройи номи билан шуҳрат қозонди. Унда кўпинча хорижий мамлакатлардан келган савдогарлар қўнишган. Бундан ташқари регистонда, Улуғбек мадрасаси ва хонақоҳидан сал нарироқда бино қилинган ҳаммом шахардаги бошқа ҳаммомлардан тамоман ажралиб турарди. Уни ҳам Улуғбек мирзо қурдирган (1424 йили), шунинг учун ҳам Мирзойи ҳаммоми деб аталган. Ҳаммом баянд дид ва юксак санъат билан бунёд этилган. У ҳақда «Бобурнома»да мана бундай гап бор: «(Мирзо Улуғбек) яна ушбу мадраса ва хонақоҳга ёвуқ бир яхши ҳаммом солибдур, Мирзойи ҳаммоми машҳурдир, ҳар навъ тошлардин фаршлар қилибтур. Хуросону Самарқандда онча ҳаммом маълум эмаским, бўлғай».

Расадхона тарҳини тузиш ишлари яна бир неча кун давом этди. Муҳандислар эрта тонгдан Чўпонотага бориб, қош қорайганда қайтдилар, кечқурун эса барча мунажжимлар билан Улуғбек ҳузурида тўпланишиб, таъбиру тавсияларини ўртага ташлаб, муҳокама қилдилар. Ана шу йиғилишларда Улуғбек ва унинг сафдошлари Шарқда қурилган расадхоналар уларнинг тарҳи тузилиши, илмий кашфиётлари билан қизиқибди.

— Биз қура тургон расадхона барча жиҳатлари билан аш-Шаммосиядагидин ҳам, Касиюнодигидин ҳам, Мароғадагидин ҳам кам бўлмаслиги лозим.

— Улуғбек бу ўрнида Халифа Маъмун (813—833) замонида Бағдод ёнида қурилган Яхё ибн Абу Мансур бош бўлган машҳур расадхонани, Халид ибн Абдул Малик бош бўлган Димишқ расадхонасини, Халокўхон даврида (1256—1265) Мароғода йирик қомусий олим Носириддин Тусий (1201—1274) раҳбарлигида қурилган расадхоналарни назарда тутди албатта.

— Умид истақларига худо ёр бўлғай, аълоҳазрат. Аш-Шаммосия расадхонаси ҳам, Носириддин Тусий жанобларининг расадхонаси ҳам ушбу кутлуг замонгача Машриқда қурилгон расадхоналарнинг машҳурларидин ҳисобланган. Илло мирзо Улуғбек Кўрагонники алардин ортуқ бўлса бўлур, локин кам бўлмағай, — деди Қозизода Румий.

Эртага қурилиш бошланади, деган кунни олимлар, саркорлар, шахар асилоздалари — ҳаммаси бўлиб беш юз чоғли одам подшоҳ бошлиқ яна Чўпонотага қичдилар ва расадхона қурилишига тайёргарликни охириг бор кўздан кечирдилар. Расадхона ўрни қафдтек текисланган, ҳамма тарафи муҳандислар ҳамда ишбилармон усталар томонидан ўлчаниб, хатт нисф ан-наҳор ҳам аниқланган экан. Бу ҳақда мавлоно Ғиёсиддин Жамшид ва бош меъмор Уста Исмаил ахборотини эшитиб, Улуғбекнинг қайфи чоҳ бўлди. Сўнг

расадхона учун ҳозирланган тўрт тарафи тўрт газлик учбурчак асбобини кўриб, қувончига қувонч қўшилди.

— Мингдин — минг раҳмат, азизлар. Расадхона ўрни обдон текислангандур, атрофи ҳам тўғри ўлчангон бўлса керак. Локин, ҳаво булутлануб турубдур, бундай ҳолда қуёшнинг ҳаракат йўлини аниқ билиб бўлмас. Анинг оқибатида ўлчов юмушларида бирон янглиш содир бўлишиги ҳам мумкин, — у диққат билан осмонни кузатиб, яна сўзида давом этди. — Чошгоҳдин сўнг булут тарқалуб, ҳаво ёришуб кетатургон кўринадур, иншоолло. Қуёш ҳали иртифо нисфи ан-наҳорга кўтарилмабдур. Шундин сўнг ернинг тарҳини хусусан онинг тўғри текислангонини яна бир қарра текширулса яхши бўлур эрди.

Қозизода Румий эътироз билдирди:

— Биз бино ўрнини, анинг барча тарафларини обдон текширганмиз, аълоҳазрат. Ҳалат бўлмаса керак.

Ғиёсиддин Жамшид Улуғбекнинг ёнини олди:

— Шундоғ-ку, мавлоно, локин ҳаво булут бўлуб, қуёш ҳали юқорига кўтарилмоғон бир шароитда ўлчовда хатолик содир бўлиши турган гап.

У ўша учбурчак асбобнинг шаклини ерга чизиб, ҳар хил математик йўллар билан фикрини исботлаб берди. Чошгоҳдан кейин расадхона ўрни ва умуман ҳамма ҳисоб-киتابни яна бир бор текшириб чиқишга қарор қилинди.

Уша кунни кечқурун расадхона қурилишига бағишланиб яқунловчи мажлис бўлди. Бу йиғилишда гап кўпроқ расадхона учун зарур бўлган асбоб-ускуналар атрофида борди.

Расадхона қурилишига қарийб беш йил вақт кетди. Қурилишга Мовароуннаҳрдаги усталарнинг катта қисми сафарбар қилинди. Шаҳар халқи ҳам четда қолмади: ер қазиш, гишт, тош ва бошқа материалларни ташишда усталарга қўмаклашди. Қурилишга Улуғбекнинг ўзи, у шахарда бўлмаган кезларда Қозизода Румий, Ғиёсиддин Жамшид ва Али Қўшчи бошчилик қилишди. Тарихчи Абдураззоқ Самарқандий расадхона биттандан сўнг уни келиб кўрган экан, унинг ҳақиқатдан ҳам уч ошённали эканлигини тасдиқлаб ёзади:

«Расадхонанинг биноси давлат асосидек пойдор, деворлари эрса салтанат низомидек устивор қилиб мустаҳкамланди, иморатини тиклаш ва устуларнинг кўтариш (оятдаги) «албатта ўша (қиёмат) кунни тоғлар сайр этади» дейилган кунгача барқарор турувчи тоғлар киби йиқилиш ва нурланшлардин

УЛУҒ ОЛИМ — МУНАЖЖИМ ВА РИЕЗИЕТЧИ МУҲАММАД ТАРАҒАЙ УЛУҒБЕКНИНГ 600 ЙИЛЛИГИГА

омон қолатургон қилиб бажарилди. Ва яна (оятдаги) «етти мустаҳкам қўббадор қасрдин» намуна бўлгон ул олий бино ва улуг сифатлик иморатнинг хоналари ичига тўққиз фалақининг ҳайъати ва тўққиз осмон доиралари шакллариин даражалар, дақиқалар, сониялардин тортиб то ошираларигача чизилди. Айланувчи фалақлар, етти сайёра юлдузлари, собата юлдузлар кўриниши, ер қуррасини ҳайъати ва етти иқлим сурати тоғлар, биёбонлар ва ер қуррасига нимаики тегишли бўлса барча бирлан дилназир нақшлар ва беназир рақамлар бирлан чизилди».

Бинонинг сирти қош ва сирли парчинлар билан безатилган. Олимлар ва хизматчилар учун теваракда катта-кичик хужралар қурилди. Расадхонанинг бой кутубхонаси ҳам бўлиб, унда қарийб 150 минг китоб сақланган.

Расадхона этагида мирзо Улуғбек ўзи учун катта-кичик чорбоғ ҳам қурдирди. Биринчи майдон, иккинчиси эса Чиннихона номи билан шуҳрат топди. Боғи майдон ўртасида қурилган улкан бино икки қаватли бўлиб, девор ва устуларга мармардан сайқал берилди, иккинчи боғдаги иморатларнинг бири — тошдан, яна бири — рангли фарфордан. Фарфори 1422 йили Хитойдан олиб келдилар. Расадхона ёнидаги боғлар ва иморатлар ҳақидаги маълумотлар «Бобурнома»да сақланган: «(Улуғбек мирзо) яна Пуштаи кўҳакнинг доманасида қарб сори боғи солибдур. Боғи майдонга мансуб. Бу боғнинг ўртасида бир олий иморат қилибтур. Чилистун дерлар, ду ошённа, устуларини тамом тошдин. Бу имораттин тўрт бурчагида тўрт манордек буржлар кўтарибдурларким юқорига чиқар йўллар бу тўрт буржандур. Ўзга тамом ерларда тошдин стунлардир. Баъзини морпеч хиёра қилибдурлар. Юқори ошённанинг тўрт тарафи айвондур, стунлари тошдин. Ўртаси чордара уйдир. Иморат қурсини тамом ташдин фарж қилибдурлар. Бу имораттин Пуштаини куҳак сари доманада яна бир боғча солибдур, анда бир улуг иморат қилибдур, айвонинг ичинда бир улуг тош тахт қўйибдур, тўли тахминан 14—15 қари бўлғай, арзий етти-секизи қари, умкий бир қари. Мундоғ улуг тошнинг хили йироқ йўлдин келтирубтурлар. Ўртасида дарз бўлибтур. Дерларким, ушбу ерда келтиругондин сўнг бу дарз бўлгондур. Ушбу боғчада яна бир чордара солибдур, изораси тамом чини, Чинни хона дерлар. Хитойдин киши йибориб келтирубдур».

Ҳа, Улуғбек мирзо Самарқандни обод қилишга катта ҳисса қўшди. У Амир Темур даврида бошланиб тамомланмаган бир талай биноларини ҳам қуриб битказди. Ғўри Амир мақбараси, Шоҳи Зинда мазороти, шунингдек Шахрисабдаги Кўк гўмбаз масжиди, Яссидидаги хожа Аҳмад Ясавий қабри устига қурилган бинолар шулар жумласидандир.

Улуғбек 1424 йили Ғўри Амрда, унинг кун чиқиш тарафидин эшик очтирди ва ундан то мақбаргача гўмбазли ёпиқ айвон (галерея) қурдирди.

Афросиёнинг жануб тарафида жойлашган ва Шоҳи Зинда номи билан маълум силсила Самарқанднинг ажойиб меъморчилик ёдгорлиқларидин ҳисобланади. Шоҳи Зинда XI асрда қурила бошланиб, Темур ва Улуғбек даврида поёнига етказилди. Мақбаралардан баъзиларининг девори ёки пештокида бунёдкор усталарнинг номлари ёзилган: Бадриддин Самарқандий, Зайниддин Бухорий, Али Насафий, Юсуф Шерозий...

Қўриб турибсизки, Улуғбек ҳам бобоси сингари бунёдкор бўлди. У ҳам жамоат эҳтиёжи учун зарур қўпалак бинолар: ҳаммомлар, карвонсаройлар, сардобалар қурдирди. Масжид мадрасалар қуриш, мазорат ва зияратгоҳларни обод қилишга ҳам эътибор берди.

Қошимга кел, бу лаҳза,

Ўтган йили давомиди жумҳурияти-
миздан ҳарбий хизматни ўтаётган
430 нафар аскар нобуд бўлди.

Олти ой Сибирда мардикор бўлган,
Боласи қайтмади она маконга.
Шум хабар: «Бошига гишт тушиб
ўлган» —

Бир аёл йиғлайди Ўзбекистонда.
Бир аёл йиғлайди, телбага ўхшаб,
Елғиз бўтасидан айрилиб хун-хун.
Бир аёл йиғлайди, юлдузлар қақшаб
Оймўма фалакда тутилар бу тун!
Ҳали гард юкмаган, тоза нафасда,
Жилва қилар эди не орзу, не ҳис,
Инсофни унутган қай номард касга
Қўрқув-вахимада у чўкмади тиз.
Ўзин одам деган бўрилар, ҳайҳот,
Хилват ўрмонига беркинди изсиз.
Нахот, ёвузликка қурбонсан, нахот
Кўзингда сукунат. Етарсан сўзсиз!
Поездлар югурар, сахро тўрт тараф,
Кимнинг ўғлони деб сўрамас биров.
Ҳиссиз симёғочлар ташир ёлғон гап,
Ҳавода лопиллар тобут — жим,
соқов.

Кеча оқ йўл тилаб, фотиҳа берган,
Ота ноласидан йиртиллар Осмон.
Дийдор дамларидан умидвор
бўлган,
Қўшни қиз ишонмас, ёлғон дер,
ёлғон!

Елғизин тупроққа кўрмасдан раво,
Бир аёл йиғлайди қалбин поралаб
Қувғинлар макони Сибирдан аммо,
Тобутлар қайтади эл-юрт оралаб.
Бир фарёд гурлайди Ўзбекистонда,
Тоғлар нидо қилар. Бўзлайди
тошлар.

Ўқлар тинса ҳамки мулки Афғонда,
Ҳамон соғ қайтмайсиз нечун,
юртдошлар?

Она юрт

Ой нурида куйлаяпсан
Онажоним бир маънос,
Дилгир овозларингни
Босар йиғи, нолалар.
Қошимга кел, бу лаҳза
Сўзлашайлик юзма-юз,
Нечун қўлдай букилиб
Утаётир болалар?

Шиддатингни, шахтингни
Яшириб дўст-ганимдан,
Қачонгача онажон,
Сабр-бардош қиласан.
Не маъно бор узлатда
Ениб бўғилганимдан
Ўз-ўзингча йиғлайсан,
Ўз-ўзингча куласан.

Юлдузлар нигоҳида
Армонларинг урар
барқ,
Ҳаётбахш бу сийнангга
Отилмади не тошлар.
Бу телбавор тўфонда
Не жонлар бўлмади гарқ,
Не кўзлар ўйилмади,
Кесилмади не бошлар!
Вардош қилдинг,
чидадинг

Хиёлату тухматга,
Алкасосул миналҳақ,
Деди кўкда қуёшинг.
Нокобил ўғилларинг
Ботса айшу ишратга,
Оч наҳор элни кўриб
Тагин эгилди бошинг.
Ҳақиқат йўли йироқ,
Адолат йўли мушкул,
Саломатдир имонинг
Етарсан бу тилакка,
Ғамларингдан бир кун
Фориг бўларсан буткул,
Ишонаман, бу йўлда
Мен эмас ёлғиз, якка.
Ишонаман, кун келар
Ушалар бор армонинг,
Эгуликнинг йўллари
Бўлғай ҳамиша барҳақ.
Ишонаман, онажон,
Келар хуррам замонинг,
У ёруғ замонларини
Мен ҳам кутарман илҳақ.

Ўлаётган тупроқ фарзанди

Нечун бу тупроқнинг ҳар битта гарди,
Исёндан шу қадар ҳайқиб турса.
Нечун бу улуснинг бўлмаса марди,
Бўлса ҳам ўзини хилватга урса.
Бўғизда бўғриқиб музлаган тиллар,
Юракда бардошу қаноат унар.
Ҳасрат-ла эгатта эгилган беллар,
Туришга чоғланса қарсиллаб синар.
Заҳмат даласида гезарган ўғлон,
Нечун юрагингда нолалар йўқдир.
Нечуқким, даҳолар туғмас бу Осмон,
Нечун бу заминда волалар йўқдир.
Замин айланади — тегиримон тоши,
Дорлар тикилади — бошланар қатл.
Хун билан қоришиқ Ватан кўзёши,
Қачон бу тупроқда тикланар адл?!
Адлу адолатдан, ҳаққу халлоқдан,
Юз бериб бемалол — наслимни суйдим.
Бир садо янгради ноҳос овлоқдан
Ўлаётган тупроққа бошимни кўйдим.
Юзгубан ётибман, билмай ўзимни,
Тескари, тескари дея бу қисмат.
Худолар тингламас, алҳол сўзимни,
Мен ахир кимларга қилурман хизмат!
Ўмрим адо бўлур гумонлар ичра
Ростини сўзласам, осийман бадкор,
Нокасу таъвия, тубанлар ичра,
Менинг ўзимдирман ашаддий мурдор!

* * *

Бир ойлик меҳнати,
Арзимас маош,
Очкўз ишонч билан
Санайди мағрур
Бир мuddат асаби
Тортади ювош.
Ишхонадан уйга
Жўнайди оғир.
Нима олсам экан,
Ўй сўрар тушқун,
Рўзгор халтасини
Кемирар сичқон.
Ўзига қуйлакми,
Хотинга пўстин.
Олишни ҳар кузак
Қилади армон.
Рўзгор бўлса гордир,
Тўлмайди сира.
Ахир ҳеч вақога
Етмайди бу пул.
Қўшидан қарзини
Ўзиши керак,
Қўчани айланар
Ғашланиб қўнғил.
Бир ойлик машаққат,
Арзимас танга.
Ўни ишонч билан
Санар беҳато.
Гўё масхаралаб
Йўлакда унга,
Хайру садақага
Қўл чўзар гадо.
Сира чидаб бўлмас,
Ақлидан озар.
Кенгаяр кўксига
Кетаётган дарз.
Чўнтак астарларин
Қатини ёзар,
Бор бўлса гадога
Бағишламоқ фарз.
Очимдан ўлмасман
Ўйлайди тагин.
Ўтар расталардан
Берkitиб кўзни.
Ижара кулда,
Хуфтонга ақин,
Шоир нон ўрнига
Тамшанар Сўзни!

Шеърят

1. Тилларим бўғзимда муаллақ қотди.
Шашкатор тўқиди мен кўздан ёшимни.
Ў, илҳом қуёши қайларга ботдинг!
Йўқотдим, йўқотдим мен қуёшимни.
Бундай бедодликка, йўқ, чидаб бўлмас.
Жунун водийсида сарғайиб кездим.
Токи тирикдирман, туйғулар ўлмас
Ҳар бир ҳужайрамда мен буну сездим.
Кечар лаҳзаларим асрларга тенг,
Бошимда гоҳ ёғду, гоҳи туманлар.
Шеърят, ў, сенинг марҳаматинг кенг.
Мени қийнамоқда шубҳа-гумонлар.

Абдумажид АЗИМ

2. Сени ўз онамдек этардим эъзоз,
Наҳот тингламасан бу кун ўғлингни.
Менга бўйсунмоқни истамас қороз,
Тирнаб қабартирдим инжа кўнглимни.
Йироқларда ўтмиш, келажак йироқ,
Икки ўт ичида бешафқат ёндим.
Кўзимдан тирқираб кўзёшмас,
фироқ —
Адашдим, эҳтимол ўзликдан тондим.
Қанча хайратларим, изҳорларим бор,
Уларни айтурман бу кун кечкиби.
Ниҳоят, сен билан қўришдим дийдор
Соғиниб, ўртаниб, ёниб , ичкиби!

3. У, илҳом, бу лаҳза васлингга етдим
Уйғонди исёнкор туйгулар қонда.
Минг йиллик уйқудан уйғониб кетдим.
Туркулар айтурман туркий лисонда.
Мен шеърлар айтурман, айтурман
қониб
Ўчгай юрагимдан доғу аламлар.
Рухимда уйқудан кетди уйғониб
Минг йиллик уйқуда ётган оламлар!

* * *

Армонлари қовжираб йитган,
Ҳасратлари фалакка етган,
Шодлик истаб факат ғам ютган,
Жонлар кўрдим кўксингда, ерим.

Юлдузи йўқ, зулумотли тун,
Юраклари озурда, нигун,
Ғафлат ичра мудраган дилхун,
Тонглар кўрдим кўксингда, ёрим.

Кўзларингда сўндими олов,
Кўлларингдан тушдими ялов,
Кўксингга тиг ботирдими ёв,
Қонлар кўрдим кўксингда, ёрим.

Муин Бсису

Қонимда йўғрилди ажиб маъволар.
Кўксимдан қуйилди турфа наволар.
Ахтардим азулматдан оппоқ зиёлар.
Рухимда тугилди сўнамас Дунёлар.

Лек гулим тўқилди қайларга борсам,
Лек кўзим чўқилди қайларга борсам.
Лек йўлим бекилди қайларга борсам,
Лек муштим тугилди қайларга борсам,

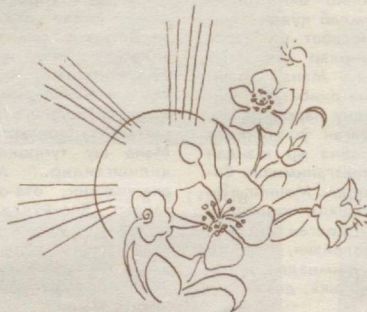
Тўйдим дунёдаги келим-кетимдан,
Куйдим номард билан ўтрик битимдан.
Вужудим тўйди-ю, алам-ситамдан
Ўтди устихондан, ўтди этимдан.

Бору йўқлигимни билмас бу ҳаёт,
Билса ҳам, назарга илмас бу ҳаёт.
Мен эса, мен эса... бўғзимда фарёд
Қонимдан гулларни этарман бунёд!

Умумий вагон

(Ҳангома)

Гўё юрт тақдири
Шу темир изда,
Бир авлод боради
Толиққан, хайрон.
Хотинлар гўдагин
Ўтқазиб тизга,
Эркалар қавмидан
Нолийди бийрон.
Бир-биримизни
Чимчилаб, нуқиб
Борамиз, гап-сўзга

Ҳожат йўқ бунда.
Бўш-баёв зотларнинг
Бошига чиқиб,
Кетяпмиз, гезарган
Қоп-қора тунда.
Биров бу ҳолатдан
Нолиб, ўксинган,
Ким ювош ҳамроҳга
Ўргатар ақл.
Сулув қиз юрагинг
Менинг кўксимда,
Кетяпмиз, оломон
Ҳамжиҳат, ахил.
Кетяпмиз, мисоли
Қочгандай ёвдан,
Оёқни қўярга
Тополмасдан жой,
Битта ўриндикда
Ухлаб икковдан,
Кетяпмиз, ойнадан
мўралайди Ой.
Кетяпмиз, асабий
Пичирлар йўлак,
Димикқан вагонда
Қурийди тинка.
Кетяпти, хотин-қиз
Кийиб бир қўйлак,
Эркалар талашиб
Битта ботинка.
Кетяпмиз, охири
Кўринмас бу йўл,
Пайпаслаб бўғзимдан
Излайман тилим.
Ҳамроҳ қиз, азизим,
Чида, бардам бўл
Тоқату бардошдан
Бераман таълим.
Ҳамроҳ қиз, азизим
Берингиз қўлни,

Ҳаёт—мамотимиз
Шу изда, ахир.
Ҳамроҳ қиз, азизим
Ўзун бу йўлни
Босиб ўтмоғимиз
Лозим, барибир...

Надомат

Қандай оғир,
Ўчириб, ёзиб
Шеърларингдан кўнглинг
тўлмаса.
Дарду ғаминг
Бағрингга босиб,
Ухлай десанг, уйку бўлмаса.
Еруғликка интилган сари,
Кул бўлса-да, парвона бекор.
Юрак ютиб кетолмас нари,
Гуриллаган оловдан зинҳор.
Қандай оғир,
Ҳис қилиб аён,
Ўхшашингни нотавон гардга.
Чора топмай
Мунғайса Осмон,
Кўзингдagi туманли дардга.
Еғийларинг додини берган,
Аждодларинг ухлайди оғир.
Жалолиддин, Темурни кўрган,
Икки дарё сағирдан сағир.
Қандай оғир,
Дунёи дунда,
Бир қовакка сиғмаса бошинг.
Туркистон
Болосоғунда
Уйғоқ ётар Ватан, бардошинг!
Қисмат сени алдади, кетди
Кўзларингни элитди туман.
Кўлларингдан ногаҳон тутди,
Фариштадай кулган Ёсуман.
Қандай оғир,
Беайб, бегуноҳ
Оёгингга кишан урилса.
Осмонларинг
Саргайиб ногоҳ,
Наслларинг мўрдай қирилса.
Биласанки, тарих меҳвари,
Бурилмағай ортига, алҳол.
Юрагингнинг муқаддас ори,
Ет оёқда қилинар поймол.
Қандай оғир,
Ақлдан озиб,
На субут, на бурдинг бўлмаса.
Дарду ғаминг
Бағрингга босиб,
Яшай десанг, юртинг бўлмаса.

* * *

Танимда ухلامас бир дард,
Қонимда ухلامас бир ғам.
Кўксимдан юлиб отмоққа шарт
Шахт этсам, термулар пурғам.
Термулар кўзлари қонли,
Қонимга ташнаком, интиқ.
Бу дарднинг бағри армонли,
Бу ғамнинг кўксига чандиқ.

Ўтар дунё, келар дунё,
Нечун ундан кечолмайман.
Уммон олдидаман, гўё
Қониб яйраб ичолмайман.

Танимда ухلامас бир ғам,
Жонимда ухلامас бир дард,
Ки умрим тоғуси барҳам
Кўксимдан юлиб отсам шарт...

ФИДОЙИ

Умр инсонга бир мартагина берилади. Уни қандай ўтказиш эса ҳар кимнинг инон-ихтиёрида. Ким вақтини бесамар, лоқайд ўтказди, ким барча куч-қувватини эзгуликка сарфлаб, эл ўртасида ҳурмат ва яхши ном қозонади, ҳаёти мароқли ҳамда мазмунли кечади. Бундай кишиларга эса яна бир инсон умрини сўрагинг келади.

Янгийўл ноҳиясининг Ҳамроқул Турсунқулов номли жамоа ҳўжалигида истиқомат қилувчи Анвар ота Одилов ҳам ана шундайлар тоифасига киради.

— Мен Улуғ Ватан уруши бошланмасдан бундан, 1935 йили Тошкентдаги «Табиат музейи»га ишга киргандим,—деб хотирлайди ота ўйга чўмиб.—Уша ерда музейшунослик бўйича махсус курсни битириб, боз устига бир неча сафарларда (экспедиция) мунтазам қатнашиб, ўлкамиз табиати сир-синаотидан хабардор бўлдим. Бироқ уруш бошланиб, сеvimли ишимдан бевақт узоқлашиб қолдим. Жангу-жадалларда нафақат табиатнинг, балким инсонлар умрининг заволини кўрдим. Хуллас, урушни галаба билан якунлаб, тинч меҳнат фаолиятининг Ҳамроқул Турсунқулов номли жамоа ҳўжалигида бошладим...

Анвар ота дастлаб жамоа ҳўжалигида электртузатувчи бўлиб иш бошлаган бўлса, кейинроқ бошлангич ҳарбий таълим фанидан мактаб ўқувчиларига сабоқ берди. Бўш вақтларида кўнгли майли—табиат билан ошно тутинди. Табиат—ҳайвонот, ўсимликлар дунёсидан киргинбаротликларга баҳоли қудрат чек қўйишга киришди. Имкони бори-ча табиатни асрашга жонқуярлик қилди. Йўқолиб кетётган ўсимликлар намуналарини, қирғилиб битаётган ҳайвонлар тулумини йиғди. Шундан сўнг бисотидаги антиқалардан Янгийўлда ҳам «Табиат музейи» ташкил этишга аҳд қилди.

Орзусига эса фақат 1975 йили эришди. Ҳўжаликнинг собиқ раиси, марҳум Усар Жўраев отанинг илтимосини инobatга олиб, қишлоқда янги мактаб қурилгач, эскисини (икки хоналик эди) вақтинчалик музей учун бўшатиб берди. Ота музей учун бинога эга бўлгач, бир неча йиллардан бери йиғиб келган турли тулумларини шу бинога жойлаштирди. Музей тез кунда кўзга кўриниб, фақат томошагоҳ вазифасини ўтаб қолмасдан, мактаб ўқувчиларининг табиат фанлари ўтиладиган очиқ дарсхонасига ҳам айланди, табиат ва ҳайвонот оламини ифода этган кўплаб сурат-лавҳалар, китоб ва жаридларлар, тахламлар билан бойитилиб борилди. Айниқса кўргазмадаги «Қизил китоб»га киритилган жонивору паррандалар алоҳида қимматга эга. Икки юздан ортиқ бўлган тулумлар туркумларга бўлинган: йиртқич ҳайвонлар, судралиб юрувчилар, сув жониворлари, қушлар...

Анвар ота тулумлашни ўша, Тошкентдаги «Табиат музейи»да

ишлаган даврида ўрганган. Бирорта ҳайвоннинг нобуд бўлганини эшитса, топиб ёки топтириб дарров тулумаб қўяди. Чунки табиатга муносабат шу тарзда кетса, жониворлар ҳам ноёб бўлиши мумкин. Мана ҳозир шафқатсизлигимиз оқибатида қандадан-қанча ҳайвону паррандалар, табиат кўрки бўлган ўсимликлар йўқолиб кетди. «Биз ер юзидан нималарни йўқотаётганимизни билиб қўйишимиз керак. Менинг «Табиат музейи» ташкил қилишдан мақсадим ҳам шу! Қолган ҳайвонот оламини асраб қолайлик, кўпайтирайлик, уларга қўлимиздан келганича ердам берайлик», дейди ота куйиниб.

Қизиги шундаки, музейнинг барча ашё-анжомлари отанинг қарилик нафақаси ҳисобидан бунёд этилган. Чунки музей на давлат, на жамоа ҳўжалиги ҳисобида туради, кам-кўст билан таъмин этилади. Ҳатто «мудир» лигиyo «маърузачилиги ҳам савоб йўлига. Бундан ташқари жамоа ҳўжалиги идорасидаги Ҳамроқул Турсунқулов тарих музейига ҳам тушунтирувчилик қилади.

— Қаҳрамон шаҳарларда бўлиб, жомадонимни тўлдириб бир сиқимдан тупроқлар келтиргандим,—дейди ота яна хўрсиниб.—Хотиним ҳам айтувди «Нима қиласиз шунча тупроқни?» деб. Тушунтирдим. Чунки ўзимнинг ҳам ака-укаларим урушда бедарак йўқолишган. Балки қонлар шу тупроқларга тўкилгандир. Мана шу тупроқлар учун жанг қилишгандир... Менга ўхшаб, ака-укасини, ота-онасини йўқотганлар Янгийўлда қанча? Агар шуларни музейга жойлаштирсам, ахир қанча одам хурсанд бўлади, юз-кўзига суртади. Бу тупроқлар—табаррук-ку!..

Ҳа, отанинг куйинганича бор... У нафақат табиат ошиғи, уруш кўрган отахон, шу жамоа ҳўжалигида роппа-роса ўттиз йил муттасил бош электртузатувчи бўлиб ишлаган мутахассис, ёш авлодга билим бериб, Ўзбекистон ССР халқ маорифи аълочиси номини олишга мушарраф бўлган муаллим. Аини чоғда бу тиниб-тинчимас ота жамоа ҳўжалигининг фуқаролар мудофеаси идорасининг бошлиғи.

Ота ўқувчиларга, табиат шай-

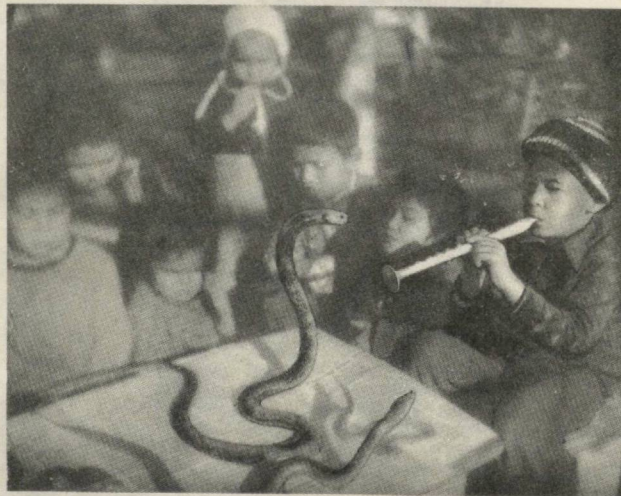
доларига табиат ҳақида маъруза ўқишдан, ҳар бир жонивор тарихидан ҳикоя қилишдан чарчамайди. «Фикр ва мулоҳазалар» дафтари мамлакатимизнинг турли бурчакларидан ҳамда хориждан ташриф буюрганларнинг дил сўзларига тўла. Зиёратчиларнинг кўпчилиги қисми ёлғиз куч билан шундай, кенг қамровли, бой жиҳозли (баъзан ютуқлари билан Тошкентдаги «Табиат музейи»дан қолишмайди) музей барпо этган мўътабар шахс шайнига миннатдорчилик сўзларини битишган. Агар жамоа ҳўжалиги тезроқ музей учун янги бино ажратса, ота умри давомида йиққан осори-атиқалар кўпчилик мулкига айланиб, табиат шайдоларининг сеvimли маскани юзага келган бўларди.

Анвар Ота Одилов ҳозир табаррук—73 ёшда. Бели бақувват, ҳали кексаликни тан олмайди. Чунки отанинг эзгу ташвишли умри мароқли ва завқли кечмоқда.

Сафарим ниҳоясига етиб, Анвар отанинг қилган бу хайрли ишларидан мамнун бўлиб, омонлашиб турганимда унинг нуруний чехрасида бир ташвиш аломати йилт этиб кўриниб кетди. Дарҳол кўнглини сўрадим.

— Уғлим,—дедилар ота,—«Табиат музейи» шунчаки томошахона эмас. Афсус, тирноқлаб йиққан ноёб, табиатнинг қайтиб келмас, топиламас бўлаклари яроқсиз биноларнинг бурчакларида ёйилиб ётибди. Ёлғиз ният унинг қадрини ўз ўрнига қўйсалар, токи, келажак авлод табиатга меҳр қўйиб ўсса...

Отанинг кўнглидаги хижиллик менга ҳам юқди. Наҳотки бир инсон ўз умрини табиатни асраб қолиш, унинг бетакрор бойлигини авлодларга етказишдек бир эзгу ишга сарф қилса-ю, бутун бир жамоа ҳўжалиги, ноҳия, вилоят маъмуриятлари Янгийўлда битта «Табиат музейи» учун кўнглидагидек бино ажрата олишмаса?! Танаси бошқа дард билмас, деганлари шу бўлса керак-да!

Эҳтимол биринчи
ўзбек космонавти
шу бола бўлар.

Сураткаш А. КАРАБАЕВ.

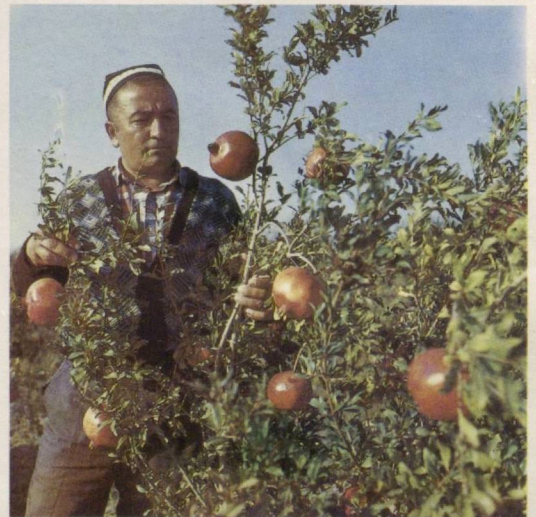
Миллий созлар устаси Муҳаммадназир Юнусов.

Сураткаш В. ГОТОВ.

Езги ҳордиқ.

Сураткаш Р. НУРИНБОЕВ

Апорзорда.

Сураткаш Р. НУРИНБОЕВ

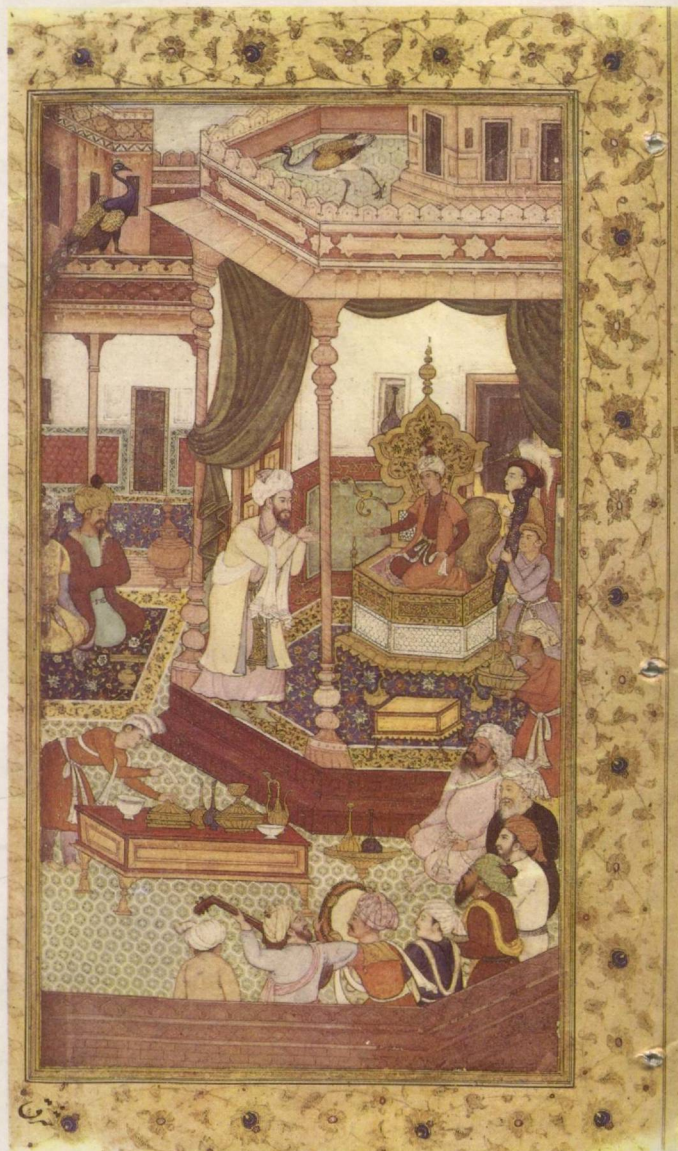
Олхўри терими.

Сураткаш Р. НУРИНБОЕВ

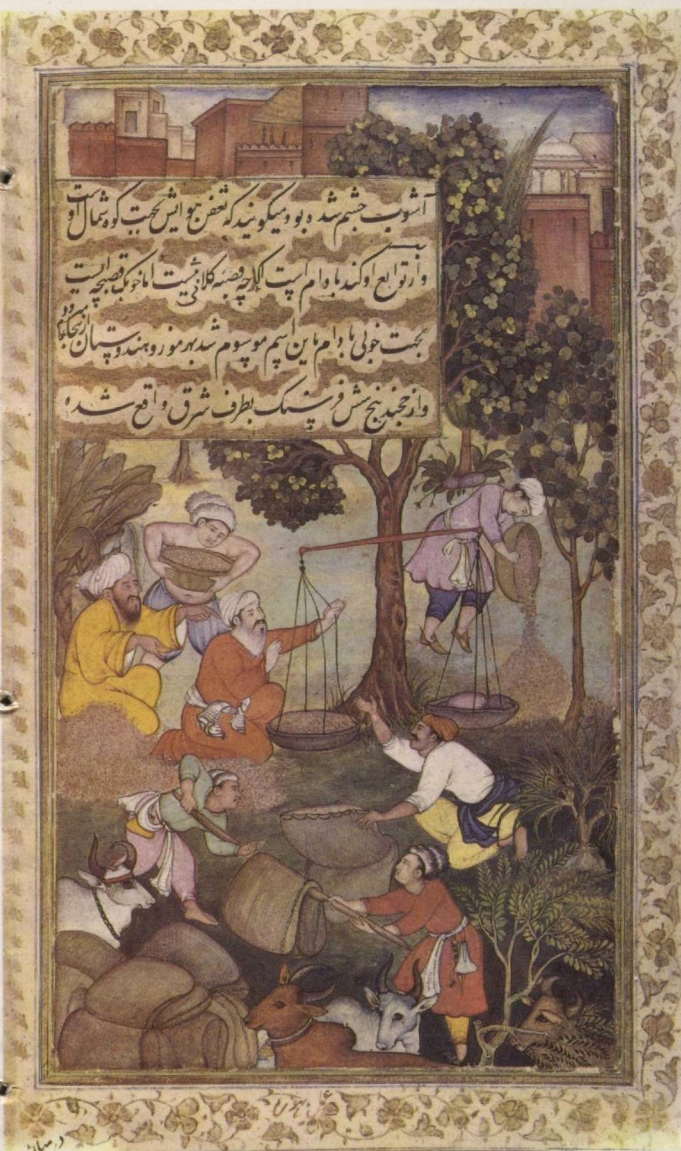
Қорақалпоғистонда Абу Райҳон Беруний ҳайкали.

Сураткаш А. Ванштейн

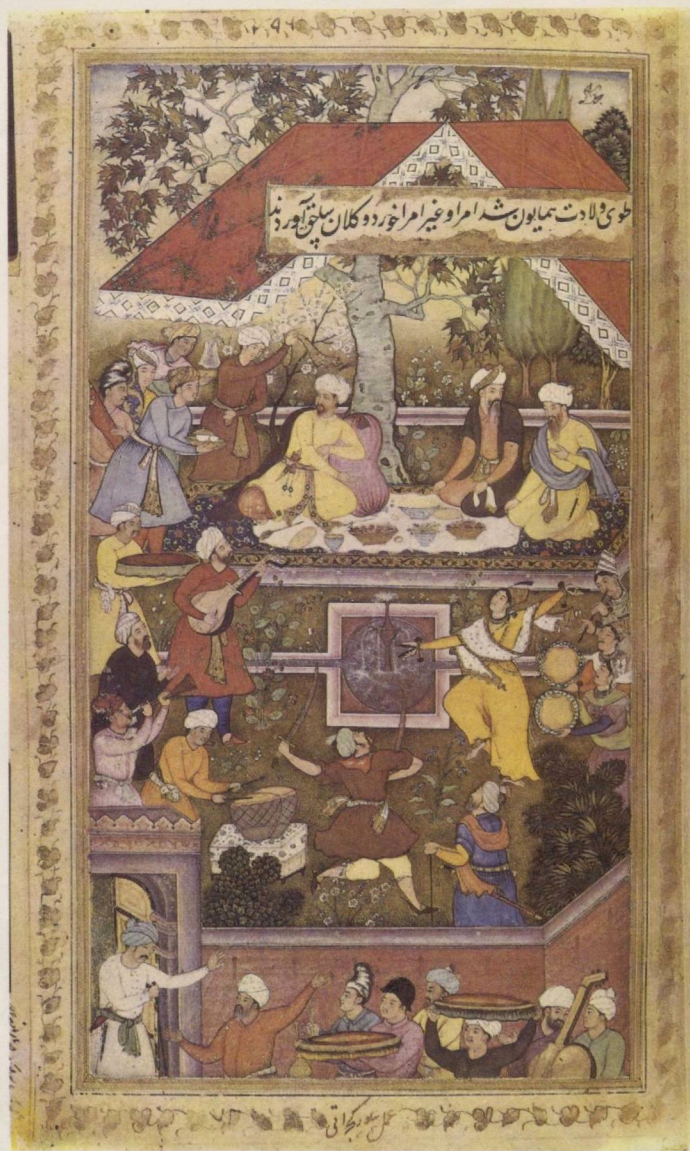

Ун икки ёшли Бобурнинг Андижонда тахтга чиқиш таитанаси.

«БОБУРНО

Конибодма бодом терими.

Хумоюннинг туғилганлиги шарафига зиёфат.

ОМА»НИНГ 460 ЙИЛЛИГИГА

Тангритоғдан бошланадиган сув йўли.

Сураткаш А. КАРАБАЕВ

Улугбек хайкали пойидаги ўйлар

Самарқандда — расадхонада,
Мажнунтоллар қуршови ичра.
Она ерга эгил бошини,
Бир зот турар ўйчан, бокира.

Кезиб юрар бунда дарбадар,
Аждодларнинг руҳи, имони.
Ўтиб борар бу зот пойидан
Асрларнинг мудроқ қарвони.

Умр бўйи кўннинг жамоли
Ва руҳига банди бўлган зот.
Мағрурлиги қаерда қолди,
Олтин боши эгилган, хайҳот!

... Боши эгик халқмисан, ўзбек,
Боши эгик улуг зотларнинг.
Ўзлигингни англамоқ бўлсанг,
Ҳайкалига қара ётларнинг.

Бу Улугбек эмас, ўзбекнинг
Ҳайкалидир. Фигоним тутар...
Кеч бўлмасдан идрокни йигиб,
О, ўзбегим, бошингни кўтар!

Онамга

Саккиз фарзанд кўрди онам, кун кўрмади,
Меҳнат кўрди, кундуз кўрди, тун кўрмади.
Сув келса симирди, воҳ, тоғ келса кемирди,
Воҳ
Ўзи ёниб, ўзи қуйди, боласида ун кўрмади.

Полапон қуш каби бизлар учиб кетдик,
Ҳар биримиз ҳар томонга қўчиб кетдик.
Бир кун келиб, чўкиб қолган онамизнинг
Сочларида оқни кўриб чўчиб кетдик.

Болаларин ичида энг ғайири мен,
Ноқобили, далли-ғулли дайири мен.
Ҳаммаси бир томонда-ю, мен бир томон,
Сочларига оқ қўндирган шоири мен.

Юртим, дедим онамни ҳеч ўйламадим,
Юртни қуйлаб онамни ҳеч қуйламадим.
Энди билсам юрт онадан бошланаркан,
Юрагимни унча очиб сўйламадим...

Илғамадим мен отамнинг ҳаёлини
Ва онамнинг кўзидаги саволини.
Ана, кимдир тугмаслики тарғиб этар,
Тушунмас у ўзбекларнинг аёлини.

«Ит бўл, қуш бўл — кўп бўл!» — деган
момоларим,
Кўп бўлишиб ёвни енгган боболарим.
Шунинг учун туғар ўзбек аёллари,
Бўрон бўлиб қайтар бир кун саболарим.

Тўмарисдек баъзан улар кекли бўлар,
Оилага қул, лекин, руҳи эрки бўлар.
Токи, Ўзбек аёллари туғар экан,
Бўлар учун юрт эшиги беркли бўлар.

* * *

Хазонрез боғларда кузги тантана
Яна юрагимга солмоқда гулув.
Турналар юртига қайтмоқда ана,
Лекин, сен қайтмайсан, қайтмайсан сулув.

Пўртана жилғалар тиниқ, ана, бок,
Қиздай жим тутайди кўкка лабини.
Юлдузлар тун бўйи бўлар овулмоқ,
Сен ғариб айлаган шоир қалбини.

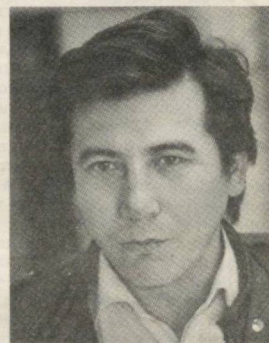
Хазонлар пойимни ўпар эшилиб,
Уларга бегона юрагим зори.
Қалбимдан бир нидо чиқар ситилиб,
Сен бугун кимнингдир севимли ёри.

Хазонли боғларни кезаркан яна,
Англадим, айрилиқ туғанмас йўлдай.
Яшаб ўтмоқдаман ҳажрингда, мана,
Озодлик нелигин билмаган қулдай.

Юракнинг рентген суратида изоҳ

«Бу қандай қабристон, бу қандай мазор,
Ким у маънос турсан гуллар кўтариб...?»
Рентгенолог хайрон, қилади бозор.
Фотоплёнкага боқар кўкариб.

Сўнгра қулоқ тутар кўксимга: дук... дук...
— Мўъжиза! — доводира ташлайди қадам.
— Биласизми, сизнинг юрагингиз йўқ,
Мана бу сурати: қабристон... одам...

Шукр СОДИҚ

Мен чиқиб кетаман бермасдан изоҳ,
У қолар ўлжасин зумда бой бериб,
Ўлган бир дўстимни учратдим ногоҳ
Тошкент кўчаларин айланиб юриб.

— Салют! — у қўлини кўтарди кўкка,
Ўйладим: бу дўстнинг арвоҳи, ё раб!
Қайси йил кўмганди уни юракка,
Аста чап кўксимни кўрдим пайпаслаб.

Юракда қабрлар турибди қатор,
Турибди, мангуга қонга чўмилган.
Мана севгилимнинг олтин тобути,
Ўн саккиз минг олам гулга кўмилган.

У ўлди. Умримга бахш этиб бўшлиқ,
(Жони қайда ҳозир, кимга қарашли?)
Тунов, трамвайда одам тўла, лиқ,
Бир аёлни кўрдим кўзлари ёшли.

Аёл тушиб кетди аламли кулиб,
(Эвоҳ топганимда яна қўйвордим)
Ишда ким биландир гаплашиб туриб,
Шу аёлни эслаб йиғлаб юбордим.

... Рентген алдамайди, бор бўлса яранг,
Гарчи юрак доғли... яшайман қуйиб.
Рентген суратида турибман, қаранг,
Ўзимнинг қабримга ўзим гул қуйиб.

МЎМИЕЛАНГАН ҚУШИҚЧИ

Қадимги Миср фиръавнларидан бирининг машҳур қўшиқчиси Та-бес ниҳоятда бадавлат аёл бўлган экан... Мисрликларнинг қадимий одатига кўра, оламдан ўтган таниқли кишиларнинг жасади мўмиёлашиб дафн этилган. Машҳур қўшиқчи ҳам мана шу аъзога сазовор бўлган экан. Қадимшунослар Та-беснинг мўмиёланган танасини бундан

бир неча йил муқаддам топгандилар. Лекин улар минг йиллардан бери сақланиб келаётган жасадга зиён етказиб қўйишдан чўчиб, унга қўл урмаган эдилар. Яқинда тиббиёт ходимлари қадимшуносларнинг мушқулини осон қилдилар.

Манбаларнинг шохидлик беришича, қадимги Мисрда мўмиёлаш маросими марҳумнинг сиймосини сақлаб қолиш учунгина эмас, балки уни гўё нариги дунёда кечирадиган ҳаётга тайёрлаш маросими деб ҳам қаралган. Одамлар пирамидалар остига қўйилган жасадларнинг қайта тирилишига ишонганлар ва шу боис марҳумни мўмиёлашда унга қўшиб уй-анжомлари, қурол-ярроғлар, ҳайвонлар, умуман қайта тирилганидан сўнг яшаши

учун зарур бўлган ҳамма нарсаларни бирга кўмишган.

Бостон шаҳар нафис санъат музейининг тамировчи-мутахассислари қўшиқчи Та-беснинг жасадини компьютер кўрсатган натижалар ёрдамида тартибга келтиришга таваккал қилдилар. Бунинг учун эса, жасад ниҳоятда эҳтиёткорлик билан касалхонага келтирилди. Компьютер асбобининг ўзига хос томони шунда эдики, унинг ёрдамида жасаддаги суякларинигина эмас, балки рангли тасвирлар орқали жасаддаги тўқималарнинг жойлашувини ҳам ажратиш имкони бор эди. Қоҳинлар унинг ички аъзоларини (юракдан ташқари) ниҳоятда эҳтёткорлик билан олиб, обдон ювишди. Сўнгра

уларни жой-жойига қўйиб, мўмиё суртдилар. Жарроҳлик ilmoқ ёрдамида бурун тешиги орқали бош миянинг катта қисмини тикишга ҳам муваффақ бўлинди.

Та-бес жасади шу тариқа қайта мўмиёланди. Бу жараён узоқ муддат—70 кун давом этди. Мўмиёлаш жараёнида жасадга ўралган биндидан иккита тумор топилиди. Мутахассислар бу туморни қўшиқчи аёл ҳар хил инс-жинслардан сақлаш учун тақиб юрган деган хулосага келдилар. Тиббиётчи текширувчилар, шунингдек, аёл жасадидаги умуртқа поғонасидаги нуқсонларни ҳам аниқладилар. Бироқ қўшиқчининг ўлими сабабини аниқлашга ҳали муваффақ бўлингани йўқ.

Кишлоқ йўлларида шитоб билан елиб келётган машина ранги униқиброқ қолган эшик олдида «ғийжиллаб» тўхтади. Рулни бошқариб келган Имомий ғўеки «биз келди-и-к» дегандек чўзиб сигнал берди. Бирпасда кора-қура болалар пайдо бўлди. Чанг босилгач, орқа ўриндиқда у ёқ-бу ёғини тузатиб ўтирган Башоратхон тушишга тараддудланиб:

— Имом ака, анави халтадагилардан бирор нарсас олволамизми? — деди иккиланиб.

— Йўқ, қўяверинг! — деди Имомий чўрт кесиб. Бундан: «Халитдан буён кимнинг қулоғига танбур чертаётган?», деган

Уш беш йил олдин келин бўлиб тушиб, бир ой яшаган пайтдагидек ҳамма нарсас жой-жойида эди. Лекин мана шу «ҳамма нарсас» дафъатан унга илк келинлик дамларини эслати. Тонгда туриб мана бу йўлакларни, кўчаларни тоза қилиб супурарди, ёз бўйи тўлиб оқадиған кўча ариғидан сув олиб сепарди. Мана бу ерга ўша пайтда ҳам райхону ўсма, турли хил ош кўкатлари экилганди. Кундузлари ариқ лабида ўсма қўйиб ўтириш қандай гаштли эди ўшанда. Ҳамма нарсас чиройли кўринарди кўзига. Ёш келинчақ озгина вақт ичида қорайиброқ қолган, юзига кишлоқнинг ранги ура бошлаган эди. Аммо чиройига чирой қўшилган бўлса бордир-у, сира ўзини олдирмаганди. Қайтанга тўлишиб, ҳаракатлари дадилроқ бўлиб қолди. Келин-куёв тўй қилиш учун олган меҳнат таътили муд-

ридан кейин Башоратхон эрини бир ойча менсимай юради. Сабаб: Бешариққа келиб кетганларидан сўнг шундоқ Имомийдек обрўли одам хотинининг кўзига худди эски ҳовлисидек фақиргина кўрина бошлайди. Бунда Башоратхон эрининг ночору ўзининг гуркираган болагини кўз олдиға келтириб, кўнгли гашланади.

Бугун ҳам улар шу томонларга «визит» уюштирган жойлари эди. Хотинининг кетидан кириб келган Имомий мунғайиб турган ғарибгина ҳовлиға гуноҳкор қиёфада, бир томони суқ билан назар ташлади. Фақат одам қатнайдиған йўлаккина асфальтдек текис, ҳовлининг қолган қисмини ажирқиб босиб (из тушмаганидан кейин шу-да), исикдан шўроқ отган, қаровсиз қолган ток тарвақайлаб ҳар ёнга ўсиб кетган, новдари бетартиб осилиб ётарди. Шох-шаббалар ташланган бос-

менинг ҳам тинчлиғи. Кўриб турибсан-ку, яхшиман.

— Соғлигингиз жойидами, эна? — деди орқада лабини чўччайтириб турган Башоратхон ва қўлтириғидани кампирға тутди. — Мана, ўглингиз атаб олган эдилар, яхши кунларда қўйлақ қилиб киясиз.

— Вой, айнониб кетай келинимдан, — кампир ҳали ҳам ҳаяжонда эди. — Ҳеч кераги йўқ бу нарсанинг, болаларим, бошим осмонға етди-я. Ие, нима қилиб турибмиз? Қани, ичкариға.

Уйға киришди. Кампир таҳмондан кўрпача олиб ёзди. Башоратхон «шакар» туфличаларини ечиб, ийманибгина тўрға ўтиб чўкди. Имомий ҳам тўшакка омонатгина ўтирди. Дониёр эса ҳовлидаги сим қаравотға чиқиб олди, «хайтов-хайтов»ни бошлаб юборганди.

Аваз ҲАЙДАРОВ

КЎНГИЛ

Ҳикоя

кесатикни уқиб олиш кийин эмасди. — Бу у ёққа аталган, барибир, кампирнинг тиши ўтмайди. Анави штапель кийимлигининг ўзи етади. Узоқ ўтирмаймиз. Вақт зиқ.

— Шундан шу ёққа камлик қилмасмикан?..

Башоратхон ёнидаги икки биқини шишиб чиққан сумкадан қоғозға ўроғлиқ нарсани қўлтиғига қистирди-да, ёнида гужанак бўлиб ухлаб ётган ўғилчасини уйғотди:

— Тур, Дониёржон, етиб келдик, опоқининг кўриб чиқамиз. Юрақол, болагинам.

— Ие, етиб келдикми? — деди бола кўзларини уқалаб. — Опоқимға борамам, опоқимға... — шундай дея у машинадан туша солиб, шаталоқ отганича ҳовлиға югурди.

— Ҳой шумтака, секинроқ юр, йиқилиб тушасан, — дея она шўх ўғилчасини оғоҳлантирди.

Бир-бирини итаришиб машинаға яқинроқ келган болалар ўз тентқурларини кўриб, кўзлари чарақлаб кетди, бола беватибор ҳовлиға кириб ғойиб бўлганидан сўнг улар орасида шивир-шивир бошланди.

Имомий ҳаво янгилаиб турсин учун орқа эшик ойналарини очик қолдирди. «Кел, очик турса турар, узоқ ўтирмаймиз-ку». Сўнг болаларға пўниса аралаш уктирди:

— Машинаға тегманглар, хўпми? Мен тезда чиқаман. Мабодо чизиб-пизиб юрманглар, ёмон қиламан.

Башоратхон ҳовлиға кириб, қўлини пешонасига айвон қилганча атрофни томоша қила бошлади. Ҳеч қандай ўзгариш йўқ.

дати ҳам тугаб, шаҳарға қайтиб кетишга тўғри келди. «Қизим-чи, қизим»лаб юрган меҳрибон қайнона ҳам кўзлари мўлтираб қолаверди. Кейин қайноқ шаҳар хаёти: иш, ташвиш, вақтинг доимий етишмаслиги... буларнинг ҳаммаси кишини ўз домига тортиб олади. Бир пайтлар туйған ҳис-туйғуларинг хотира бўлиб қолаверади. Шаҳарда эса ана шу олис хотираларға назар ташлашға фурсат, хаёлий хотиржамлик етишмайди. Башоратхонға ҳам хаётининг энг латофатли, малоҳатли дамлари — келинлик кунлари армон бўлиб қолаверганди. Бунинг ширин хотира эканлигини ўзи учун ҳис-туйғуларға берилмайдиган жой ҳисобланган шаҳарда эмас, балки мана шу кишлоқда, мана шу ҳовлиға ҳар сафар остона хатлаб ўтганида сезади. Лекин Башоратхоннинг табиатида болалик чоғларидан сингиб кетган кибрга ўхшаш нарсас бор. Шу кибр унга бир неча бор панд бериб қўйган.

Ҳар сафар шундай ҳол ўз беради: эр-хотин тўрт-беш ойда бир марта, шунда ҳам ўзаларининг бирорта юмушлари билан Бешариққа ташриф буюришади. Бошда юраги бир орзиқиб олган Башоратхон энди худди игна устида ўтиргандек типирчилайверади, кибр касаллиги ўз кучини кўрсатиб қолади. Имомий ҳам хотинининг раёйига қараб ўрганган киши эмасми, ўша кунидек машинани орқаға — шаҳар тарафға гизиллатишға мажбур бўлади. Имомий бирор кун ойисининг олдида тунаб қолиш истагини билдирса, Башоратхоннинг «мазаси қочиб қолади». «Ҳа, нима?» — «Бешариқнинг ҳавоси ёқмади». Уйға қайтиб борганла-

тирма ёнидаги танаси тиришиб кетган букри тут ҳам бу йил каллакланмабди. Занг босган тарновлар тешигидан оқиб ўтган ёмғир сувлари сомон шувокда ариқча ҳосил қилиб, уй синчларини кўрсатиб қўйган эди. Буларнинг ҳаммаси ташриф буюрган кишини бу ҳовлида эркак киши яшамаслигидан воқиф этса, кўча эшик олдилари, йўлакларнинг орасталиги, унда-бунда турфа гуллар, ош қўки, райхонларнинг чиройли қилиб ўтқазилганлиги, ерга тушган хас-чўп, хазонларнинг битта-биттала териб олинганлиги кампирнинг озодаллигини, ҳамма қариялар сингари тиниб-тинчимаслигини билдириб турарди.

Ичкари уйдан неварасини етаклаб чиққан кампир довдираб қолди, калишининг орқасини босиб кўйганича инкиллаб юриб келиб ўғли ва келинининг елкаларидан олиб узоқ қўришди, хурсандлигидан кўзларига ёш олди.

— Вой болаларим-ей, намуноча ҳаяллаб қолдиларинг, соғиниб кетдим-ку? — деди қойинган бўлиб.

— Ҳа, эна, ўзингиз тинчмисиз, ахир, — деди Имомий кўтаринки руҳда. — Энди эна, ишлар кўп. Давлатти одами бўлганиндан кейин қийин экан, мундай этак кўтариб бирор ёққа чиқолмайсан. Мана, келдик-ку, ахир... Соғлигингиз яхшими ўзингизнинг? Кампирнинг қулоғи оғирроқ эди, шу боис унинг ёнида товушини баралла қўйишға тўғри келарди.

— А-а? Ҳа, яхшиман, болам, ўзларинг тинч бўлсаларинг, ўша

...Оналар учун болалари атрофида парвона бўлишдан буюроқ бахт йўқ. Шу боисми, киши қариганидан сўнг ҳам, болам деб, жони ҳалак бўлаверар, фарзандининг йўлларига интиқ кўз тутиб, бор меҳрини сочсиси келаверар экан. Бунга жавобан фарзанд ҳам улғайганидан сўнг фарзандлик туйғусини чуқурроқ, онгли ҳис этиб, онаға бўлган илиқ муҳаббати дил тубига чўкиб бораверар экан. Лекин ҳар қандай шароитда ҳам фарзандлик туйғуси она меҳри олдида ожиз бўлиб қолаверар экан.

Кампир ўғли ва келинға термулиб тўймас, уларға кўп гап айтгиси, улардан кўп гап эшитгиси келатганлиги юзларидан, ўзини йўқотиб қўйганлигидан, ҳаяжондан титраётган сўлгин панжаларидан сезилиб турарди. Имомий эса, ўтирган жойида дим ҳаводан нолир, бай-байлаб қўли билан ўзларини елпир, ҳовлида қўшнингинг адашиб чиқиб қолган дайди бавакхўрозини тиркиратиб қуваётган ўғилчасига илҳақ қараб қўярди.

— Вой ўлмасам, чой қўйиш эсимдан чиқибди, — дея кампир ўрнидан қўзғалди.

— Мен қўярдим-у, — Башоратхон қимирлаб қўйди. — Ҳали ҳам қумгонда қайнатасизми?

— Ҳа, болам, қумгоннинг чойи бошқача бўлади-да ўзи.

Кампир ташқарига чиқмоққа ҳозирланган эди, Имомий бир хотиниға, бир соатига қараб олиб уни тўхтатди.

— Чойни қўя туринг, эна... А?

— Ҳа, мана мундоқ ўтиринг. — Кампир жойига ўтиб чўнқайди. — Эна, биз аввало сизни кўргани келганбди. Чойни ичавера-

миз, бу ўзимизнинг чой. Иннай-кейин, анави ижрокўмда ишлайдиган Рустамбойнинг юбилейи, шункига ҳам ров ўтиб келамиз-да. Кутиб қолишгандир-ов, атайин телеграмма берибди. Ўзингиз тинчмисиз, ахир?

— Ҳа, энди, болам, сизлар соғ юрсаларинг, мен доимо тинчман, — кампирнинг гап оҳангида ўкиниш аломатлари бор эди. — Иссиқ-совуғим жойида, пенсиямни олиб турибман.

— Анави кўшининг кизи хабар олиб турибдими? Ҳах, оти нимаиди, ҳа, Арофатхон?

— Қизи тушмагур ажойиб-да, — деди кампир миннатдор оҳангда, — ҳар куни шу ерда. Эна-бола иккаламиз зерикшмай ўтирамиз. Ора кунда ётиб ҳам қолади. Ҳозир мактабга кетувди, ҳали замон келиб қолади.

— Бўпти, эна, сиз бор экансиз, ана шу бахтимиз. Олиб кетай десам, бормасангиз ўзингиз шаҳар томонларга. Бир айлангандир-да. Ахир, айни сайру саёҳат қиладиган пайтингиз. Сиз бўлсангиз, уйдан кўчага чиқмасам дейсиз. Майли, кўнглингиз тусанган ишни қилинг, бизга соғ бўлсангиз бас. Ҳамма гап шунда. Энди ўзингиз биласиз, мен бўш вақтларни оқлаш учун у-бу нарсга ёзиб ҳам тураман. Шу яқинда сизга атаб битта нарсга битгандим. У ёқдагиларга маъқул келмай турибди, аммо лекин ўзим бунинг дурустлигига ишонаман. Ҳа, шундай. Сизга атаб ёзганман-да бунинг, ахир, сизга, демак, барибир маъқул келтирамиз. Оналар ҳақида битилган ҳар бир жумланинг қадрига етиш керак.

Бунинг тушунган тушунади, тушунмаган йўқ. Бешариқ ҳақида ҳам талайгина қоғоз қоралаб кўйдим. Ахир Бешариқ дунёда энг азиз маскан ҳисобланади, чунки бу ерда мен тутилганман. Ҳа, бешариқлик оналар ҳақида эса умрбод куйлаб ўтсак арзийди. Мана, уч-тўрт қатор, тинглаб кўринг, — Имомий шундай дея бир тоқатсизланаётган хотинига, бир соатига қараб олиб, ён дафтар-часидагини ўқий бошлади:

Чўнг тоғлар чўккисиз бўлурми ҳеч бир?

Боглар-да булбулсиз қилинмас ҳавас.

Тирноқни этидан ажратмагандек

Мен онамиз яшолмасман бир нафас.

Оналар бор экан жумла жаҳонда...

Шу пайт ҳовлида шовқин солиб қочиб юрган бабоқўроқ ичкарида ўтирганлардан худди нажот сўрагандек деразага сакради, унинг кетидан муштдек кесак учиб келиб деворга тегди. Ҳаммалари безовталаниб ташқарига қарашди.

— Ҳой, болага қарасангиз бўлмайдим, — деди Имомий шеър ўқишдан тўхтаб.

Вашоратхон шунини кутиб тургандек дарҳол: «Вой ўлмасам!», дея ташқарига чиқди. Кампир гўё шеър мазмунини тушунган кишидек анграйганича муштдек бўлиб ўтирар, нигоҳини ўғлининг соҳига оралаб қолган оққа қаданганча ўйга толганди. Имомий дафтарчасини ёпиб, давом этди:

— Шунақа, эна, бу жуда катта шеър. Вақти келиб биринчи шеър китобининг биринчи бетига албатта чиқараман. Бунга ўзимнинг энг юракка яқин гапларини жо этганман. Номингизни тарихда қолдираман, ҳа, сиз шунга лойиқсиз, эна.

Имомий ташқарига қаради. Хотини кўча эшик олдида қўлини пешонасига айвон қилиб, ўғли-часи билан уни кутиб турарди. Кампирнинг эса ўғлига, келинига, неварасига айтмоқчи бўлган, ичидан тошиб келаётган гаплари, унинг билан узоқ гаплашишга бўлган истаклари меҳрга тўлиқ юзларидан сезилиб турар, ҳаёли бошқа нарсга билан банд бўлган Имомийга сўлгин ҳамда соғинч нигоҳларини қадар эди.

— Бўпти, эна, — деди Имомий рўмолчаси билан бўйинларини артаркан, — биз борайлик, кутиб қолишгандир. Ҳали қайтишда ров кириб ўтармиз. Албатта кириб ўтаман.

— Намунча шошасан, болам? — деди кампир ҳамон ўша ўкиниш оҳангида. — Мундай гаплашиб ўтирай ҳам демайсан.

— Бормасак бўлмайди. Рустамбой хафа бўлади. Бирон кун алоҳида келаман, бўш вақтда. Ҳозир у ёққа бормасак бўлмайди. Улар кўчага чиқишди.

— Нима овқат қилиб турай, болаларим? — деди кампир машинада ўтирганларга қарата. — Мастава қилиб турайми, а? Йўл юргансизлар, кўнгилларинг равшан бўлади.

— Йўй-й... ҳеч овора бўлманг, — деди Вашоратхон кампирга талпинаётган ўғилчасини кучоқлаб.

— Ҳа, жаз-жузга овора бўлманг, эна, ўзингизни асранг. Хўп, биз ҳали ров кириб ўтаемиз.

Машина тор кўчалардан юриб, кўздан ғойиб бўлди.

Кампир ҳамон эшик тагида машина кетган томондан кўз узолмай турар, ўғли билан келинига қайта-қайта айтмоқчи бўлган, ҳозирда эса дилида сакланиб қолган гапларини энди беихтиёр ўзича пичирларди...

Салима ҚИЛИЧЕВА

* * *

Бу аёлнинг кўзлари оддий, Тиниқликда мовий бир дентиз. Қалдирғочнинг нозик қаноти, Қошларига солиб ўтган из. Бу аёлнинг қўллари узун, Мезонларга чўзилар ўйчан. Тилларида ардоқ топар сўз, Муҳаббат баҳорий, дардчан. Бу аёлни севар тўрт фасл, Қишлоқ узра меҳри ёйилмиш. Ораста бу аёл қалбининг Кенглигига осмон қойилмиш...

* * *

Мен дунёдан совуғанимча Ухлатгандим ўзимни ўзим. Ухлагани ҳам қўймадинг-а, Миннатдорман сендан, ғанимим. Тошлар ота-ота уйготдинг, Яшагайман энди қасдама-қасд, Фақат қўлларимда тош эмас, Гуллар бўлар умидли, сармаст. Мен ҳаётни севиб бораман Курашларда ёниб тобора. Отилмоқчи бўлган тошлардан Гул ясаш-чун излайман чора. Юрагимда қулф уриб гуллар, Кўёшларга бўй чўзар дарахт. Ғанимимдан совуб боради, Мени излаб ҳайқиради бахт. Мен яна ҳам уйғоқ бўламан, Меҳрим билан ёришар олам. Фарзандлари уйғоқ уйларга Қувонч келар, йўламайди ғам!

* * *

Келаверар халғга баъзан Чирқиллаган қўшнинг ноласи. Тирик юриб ота-онаси. Етим қолган одам боласи. Келаверар халғга баъзан Ноҳақ оққан кўз ёшлар охи. Оппоқ бўлиб номард бир одам Мард кишининг қийналган чоғи. Келаверар халғга баъзан Тўғри йўлга туташган қалблар. Минг бир ўтда қоврилиб, аммо Фақат ҳақни сўзлаган лаблар... Келаверар халғга баъзан Хуллас, сени титратган дамлар. Келавермас халғга нега Қўриб кўзин юмган одамлар?

Самарқанд

Рассом О. Восихонов.

Кайта қуриш жамият ҳаётига чуқур сингиб боргани сари маданий ва маънавий меросга ҳар ангина нуктаи назардан ёндошишга, муаммоларни илмий таҳлил қилишга кенг имкон очилмоқда. Бу ўтмиш халқларимиз ҳаётида мактаб ва мадрасаларнинг ўрни, роли ва моҳиятини ўрганишга ҳам имкон яратди.

Хўш, мактаб ва мадрасалар ўтмишда ҳақиқатдан ҳам зулм ва жаҳолат ўчоғи бўлганми? Бу саволга тўғри жавоб топиш учун исломнинг ҳукмрон мафкурага айланиши, араб халифалиги ва Ўрта Осиёдаги VIII—XII асрлар сиёсий-иқтисодий ва ижтимоий

очинишга ва кўпайтиришга имкон туғдирди.

Ислом мактаблари ва мадрасалари дастлаб аббосийлар даврида вужудга келди. Уларда қадимги Юнон ва Рум олимларининг асарларини араб тилига таржима қилиб ўқитилди. Бу жараён ўз навбатида аниқ фанлар ва фалсафада янги йўналишлар пайдо бўлишига имконият яратди, кимё, физика, фалакиёт, алжабр, хандаса, тригонометрия, минералогия, тиббиёт, доришunoslik, маҳсул фанлар сифатида кенг раванқ топди. Ўнли сонлар тармоғининг жорий қилиниши аниқ фанлар тараққиётини янада тезлаштирди.

Фалакиёт илмида буюк ихтиролар қилин-

нинг катта ҳовиллари бўлиб, ҳовилларда албатта ҳовузалар бўларди. Талабаларнинг ҳар бирига алоҳида ҳужра ажратилган. Уларга қийналмай ўқишлари учун пул, кийим-бош, озиқ-овқат берилган.

О. Эйхгорнинг немис тилидан таржима қилиниб, 1887 йилда Тошкентда чоп этилган «Исломда мактаб, фан ва санъат» номли китобида ёзилишича, Самарқанд ва Бухоро мадрасаларига турли ислом мамлакатларидан кўпалаб талабалар, ҳатто улар билан бирга домлалар ва устозлар келиб турганлар. Ва ўз ўрнида Бухоро, Самарқанд, Фарғона ва Ўрта Осиёнинг бошқа шаҳарларидан Дамашқ ва Бағдод мадрасаларига талабалар ва

МОЗИЙДАН ЗИЁ

шароити билан яқиндан танишмоқ керак.

Ислом байроғи остига бирлашган улкан араб халифалигига катта илмий ва маданий марказлар — (IX—XII асрлар) Бағдод, Дамашқ, Хева, Бухоро ва Самарқандда жаҳонга машҳур олимлар фозилар етишиб чиқдилар. Бу маданият ўчоқларида қадимги юнон даҳолари — Платон (Афлотун) ва Аристотель (Арасту)ларнинг илмий мероси чуқур ўрганилди. Юсуф Хос Ҳожиб, Маҳмуд Қошғарий, Аҳмад Югнакий сингари кўпгина авлодлар меҳри-муҳаббатига сазовор бўлган алломалар ижоди ирод этилди. Хоразмда буюк Беруний минералларнинг тузилиши ва моҳиятини, Самарқандда Улғубек ва унинг шогирдлари осмон жисмларининг ҳаракати ва жойлашишини ўргандилар.

Нима учун? Бундай илмий тадқиқотларни ислом талаб қилганмиди?

Аниқ фанларнинг ривожланиши дин билан мулкалоқ алоқадор эмас, дейиш ҳам тўғри бўлмас. Исломнинг аниқ фанлар билан бавосита алоқадорлиги мантиқийдир ва бу фикрни исботлаш мумкин. Бунинг учун IX—XII ва XV асрлар тарихига, хусусан аниқ фанлар ва маориф раванқ топган даврга мурожаат қилиш ўринли бўлур эди.

VII асрнинг иккинчи ярми ва XIII аср бошларида араблар ўнлаб мамлакатларни забт қилдилар. Шу даврда бу мамлакатларни сиёсий, иқтисодий ва ҳуқуқий жиҳатдан тўғри бошқариш зарурати пайдо бўлди. Худди ана шу зарурат аниқ фанларнинг ривожланишига йўл очиб берди.

Уммавийлар сулоласи (661—750 йиллар) даврида халифаликнинг пойтахти Дамашққа кўчирилди. Янги сулола даврида халифаликни бошқариш учун дунёвий билимларга эга бўлган маълумотли кишиларга эҳтиёж кучайди. Забт қилинган мамлакатларни идора қилиш, ер, мол-мулкларни тақсимлаш, сунъий сугориш, солиқ солиш, ҳисоб-китоб қилиш ишларини чуқур билим эгалмасдан амалга ошириш амри маҳол эди. Мудофаа ва ҳарбий юришлар мақсадида янги қасрлар ва қалъалар, истеҳкомлар қуришга тўғри келарди. Бунинг учун илми ва малакали муҳандислар, қурувчилар зарур эди. Шундай қилиб мусулмонлардан ҳам кўпалаб муҳандислар, меъморлар, мусавирлар, табиблар етишиб чиқди. Бундай эҳтиёж маорифни, мактаб ва мадрасаларни

ди. Бағдод, Дамашқ ва кейинчалик Самарқандда фалакиётшunoslik мактаблари вужудга келди. Птоломий жадвали текширилди, буюк Олим Ал Хоразмий ҳинд фалакиётшunoslik жадвалини тузди, Санжлар пасттекислигининг кенглик даражаси ва фазовий яссилиги фавқуллода аниқлик билан ўлчалб чиқилди.

Аниқ фанларнинг ривожланишида мактаб ва мадрасалардаги ўқитиш муҳим ўрин тутди. Ислом ҳукмрон мафкурага айлانган дастлабки даврларда мусулмон мактаблари ва мадрасалари бўлган эмас. Қуръон ва сунналар бўйича баҳслар илоҳиёт олимлари томонидан даставвал диний жамоаларда ва маҷитларда ўтказилган. Уларнинг атрофида ўнлаб шогирдлари тўпланган ва баҳсларни катта қизиқиш билан кузатишган. Тарихий манбаларда ёзилишича, баъзи илоҳиётчи ва фикх олимларининг вазъларини минглаб одамлар тинглаганлар. Чунончи, IX асрда Бағдодда уламолик қилган бухоролик илоҳиётчи Исмоил ал Бухорийнинг вазъларига минглаб мусулмонлар тўпланганлар. Шундай қилиб мадрасалар (ислом дунёсига хос ўрта махсус ва олий дорилфунунлар)га асос солинган. Мадрасалар қуриш, уларни пул билан таъминлаш, уламо ва талабаларга ёрдам бериш хайрли, илоҳий ва савоб иш ҳисобланарди. Халифалар, бой-савдогарлар, амалдорлар мадрасалар ва мактабларга биринчи бўлиб моддий ёрдам бериб турганлар.

IX—X асрларда Ўрта Осиёнинг маданий марказлари бўлган Бухоро ва Самарқандда ҳам ислом мадрасалари вужудга келди. Бу ҳақдаги илк маълумотлар араб тарихчиси Наршахийнинг «Бухоро тарихи» мажмуасида учрайди. Унинг ёзишича, 936 йилгача Бухорода машҳур бўлган кўҳна Фаржон мадрасаси ўша йили рўй берган даҳшатли ёнғинда қуйиб кетган. Бу вақтда Бухоро Сомонийлар давлатининг пойтахти эди. Айни вақтда у йирик илмий, маданий ва иқтисодий марказ ҳам ҳисобланган. Сомонийлар даврида биргина Самарқанднинг ўзида турли ислом маъзабларига қарашли 20 та мадраса ишлаган.

Мадраса бинолари ниҳоятда нафис, маҳобатли қилиб қуриларди. Улар катта-катта ўқув хоналари, меҳмонхоналар, емакхоналар, домлалар ва талабалар учун махсус ҳужралардан иборат эди. Ҳар бир мадраса-

домлалар бориб таҳсил олганлар. Бу борди-келдилар икки ўртада илм-фан раванқиға хизмат қилган.

Ана шундай яхши анъана XII—XV асрларда ҳам қисман давом этган. Улғубек, Жалолиддин Румий, Али Қушчи, Насриддин Тусийларнинг мадрасаларда устозлик қилганлиги фикримизнинг тасдиғидир. Ғиёсиддин ал Коший ўзининг «Улғубек ва Самарқанд илмий мактаби тўғрисида мактуб»ида қуйидагиларни хабар беради: «Бир неча кунлар ичида шох Улғубек ҳазрати олийлари машғулотларда қатнашарди. Бундай кунларда машғулотлар асосан ҳисоб-китобдан бўларди. Каминангиз ҳам бу машғулотларга қатнаш бошладиган».

Мусулмон мадрасаларида асосан ислом асослари ва фалсафаси ҳисобланмиш: «Шамсия» (формал — логика), «Ақоид» (ислом ақидалари асослари), «Шариат» (ислом қонунчилиги асослари)ни ўқитиш, маърифат беришнинг биринчи вазифаси ҳисобланган. Ўқитиш «Аввали илм»дан бошланар, у савол-жавоб шаклида тузилиб, талабаларнинг мазмунини ёд олишар эди. Мадрасаларда ўқитиладиган илоҳиёт — ҳуқуқ фанлари ислом илоҳиётчилари асарларидан иборат эди. Улар Қуръон ва ҳадисларга ифода-даланган ақидалар мажмуига асосланганлар.

Илоҳиётчилик фанлари билан бир қаторда мадрасаларда сарфу наҳв (грамматика) ҳам ўқитиларди. Ҳар бир мусулмон араб тилини Оллоҳнинг тили, деб юксак қадрлайди. Шунинг учун мусулмонлар бу тилни пухта билиши, «Калому оллоҳ» оятларини зўр эътибор ва қироат билан, жарангдор қилиб ўқиш шарт эди. Қуръон, сунна ва шариатни араб тилини ўрганмай тушуниб бўлмайди. Натижада араб тили сарфу наҳвини ўрганиш кент йўлга қўйилди ва у фавқуллода тез ривожланди. У ислом, фан, маданият, адабиёт тилига айланди. Ўрта Осиёлик буюк алломалар араб тилини шу даражада мукаммал билганларки, ҳатто улар ўз илмий рисо-лаларини шу тилда яратганлар.

XIII асрдан кейинги даврда Ўрта Осиёда феодал тарқоқлик, ўзаро феодал урушлари авж олди. Маънавий ҳаётда тушқунлик, диний мутаассиблик кучайди. Пирларга, эшонларга, тўраларга, турли азиз-авлиёларнинг сохта мазорларига ва қадамжоларига

сигиниш авжига чиқди. Бу эса фан, маориф, маданият ва адабиётнинг равнақига катта ҳов бўлди.

Ислоом мусулмонлар онги ва турмушинигина эмас, хатто деҳқончилик ва касб-хунар бўйича фаолиятини ҳам назоратга олди, уларни тартибга солди. Деҳқон, тўқувчи, темирчи, қурувчи, новвой, чўпон, косиб, кулол, қўшчи, сартарош каби ҳунармандлар учун алоҳида диний рисола-низоомлар (улар 40 тага етарди) яратилиб, ҳунармандларнинг қонунига айлантирилди. Урта Осиёда ижтимоий — фалсафий фикрлар тарихининг билимдони академик Иброҳим Мўминов юқоридаги рисола-низоомлар ўтган аср охириларида «Туркистон вилоятининг газети» саҳифаларида мунтазам эълон қилинганлигини таъкидлаган эди.

Ҳар бир рисоланинг муқаддимаси шундай бошланарди: «Худойи таоло ўз паноҳида сақлаб, марҳамат қилиб айтибдирки, ушбу рисолада ёзилган фармойишларни бажарган ҳар бир уста, агар худо хоҳласа, бу дунёда ҳам, у дунёда ҳам бахт-саодатли бўлади».

Рисолалар мазмунини тасаввур қилиш учун тўқувчи амал қилиши шарт бўлган қоидаларни тилга олиш мумкин «...савол: Тўқув ҳунармандчилигида неча қоида бор?» «Жавоб: 12 та қоида бор — усти-бошини тоза тутиш; таҳорат қилиш; пок виждонли бўлиш; ўз вақтида беш вақт номоз ўқиш; тавба қилиш; пирдан ёрдам сўраш; олимлар билан дўст бўлиш; эрталаб ва кечқурун шогирдларни ўқитиш-ўргатиш; хушмуомалали бўлиш; эҳсон-садақа бериш; устaxonани тоза тутиш ва келувчиларга салом бериб, ҳурмат қилиш; зикр тушиш ва тасбеҳ ўғириш».

Кўрииб турибдики, қоидаларнинг ярмидан кўпи одамийлик, қадр-қиммат, инсон ва касбга ҳурмат, шогирд тарбиялашга, қолганлари эса эътиқод тарбиясига қаратилган. «Агар уста ушбу рисола қоидаларига амал қилмаса, пир-арвоҳлар олдида юзи қора бўлади», деб таъкидланади рисолада. Бундай жузъий талабларни ўрганиш ва риоя қилиш учун ёшлиқдан мактабда ўқиш лозим эди. Шунинг учун барча мачитлар қошида мактаблар бўларди. Уларда асосан 7—8 ёшга тўлган ўғил болаларга тахсил берилган.

Мадрасалар 3 та (қуйи, ўрта ва олий) бўлимдан иборат эди. Қуйи бўлимида ислом ақидалари савол-жавоб шаклида баён қилинган «Шарқ мулла», «Шамсия», «Мухтасарул вақое» китоблари уч йил; ўрта бўлимида фикрга доир «Ақоид» китоби, мантик, араб тили қоидалари, воизлик 3—4 йил юқори бўлимида шариатга ва каломга оид китоблар, жўғрофия, арифметикага доир билимлар ўқитиларди. Демак, ўрта асрларда бўлганидек, XIX аср охири ва XX аср бошларида мадрасаларда ислом асослари ва қонунчилигини ўрганиш таълимнинг мазмунини ташкил қилган.

Кўринадики, мактаб ва мадрасалар узок давр Урта Осиё халқлари тарихининг мафкура, таълим-тарбия, маданият марказлари бўлиб хизмат қилган. Улар кишиларда исломга чексиз эътиқодни, унда илгари сурилган инсоний фазилатларни, меҳроқибат ва одобни шакллантирган. Шу билан бирга мадрасалар жаҳон фани ва маданияти ривожига буюк ҳисса қўшган улуг алломаларни етиштирган. Мадраса бинолари эса миллий меъморчилик санъатининг ҳайратомуз тим-соллари бўлган. Афсуски, уларнинг кўпчилиги сталинизм даврида яқсон қилинди. Бутун қолганларини таъмирлаш ва авайлаб асраш келажак авлодлар олдидаги бурчимиздир. Ҳар қалай, фан аҳли ислом ва Қуръонга маънавий маданият намуналари сифатида ҳурмат ва эҳтиром кўрсатиши мақсадга мувофиқдир.

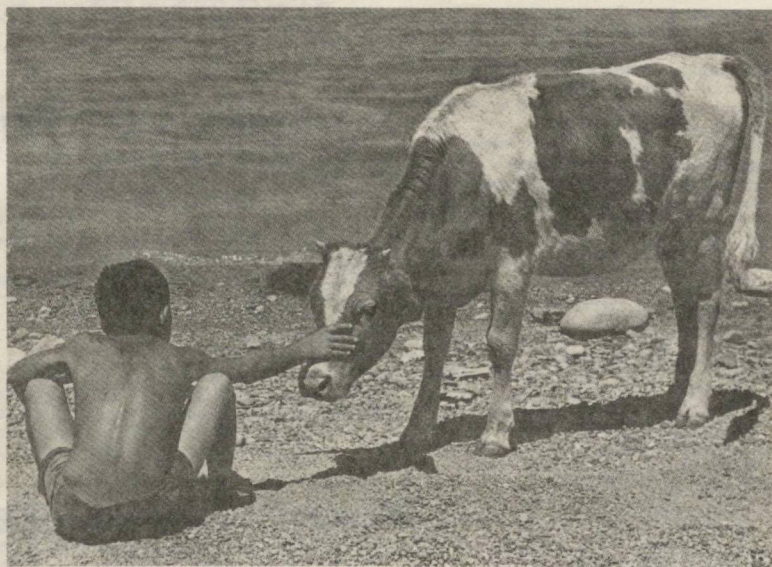
Шукржон ВАЛИЕВ,

фалсафа фанлари номзоди, доцент.

Андижон

Болакай: — Қоровой, сенинг ҳам қорнинг очдим, ма, сўргич сўриб тур!

Бола: — Чўмилмайсанми?

Сигир: — Селитрали қовунинг пўчоғидан еб қўйибман, маззам кочиб иситмам чиқиб турибди.

Сураткаш Р. Нурибоев

Июл ойининг ўртала-рида Англия бугдойзор-ларида бошоқларнинг аниқ ўлчамли кўриниш ҳосил қилган ҳолда ётиб

ЖУМБОҚЛИГИЧА ҚОЛДИ

қолганлиги яна куза-тилди. Бу айниқса само-дан олинган суратларда яққол кўзга ташланади. Мутахассислар буни ни-ҳоят даражада тараққий қилган ўзга сайёрадан келганларнинг изидир деган фикр атрофида узок баҳслашдилар. Улар орасида бошоқлар кучли шамолнинг таъ-сирида ёки майдонни сув билан нотўғри таъмин-

лаш натижасида шундай фавқуллодда ҳодиса рўй берапти, деб ҳисоблов-чилар ҳам топилди. Гар-чанд бошоқларнинг эн-гашиб ётиб қолганлиги ҳақида ҳар хил қараш-лар мавжуд бўлса-да, дабдабадан йироқ илмий асосланган ҳақиқатга яқин ҳулосанинг йўқли-ги сабабли ушбу ҳодиса ҳамон жумбоқлигича қолмоқда.

Ижроқўмга раҳматнома ўрнида

Тинмай ижод этсин дебми,
Йўл бўйидан берибсиз уй.
Туни бўйи тоблар сеҳним,
Машиналар таратган «куй».
Аввалги уй ҳовлисида
Ҳатто пашша учмас эди.
Райижроқўм раисидан
Кўнглим унча хушмас эди.
Боис:
Ҳар тун уйку қолиб,
Ҳар тун мағлуб завқ бечора...

Машқдан қолиб,
Қорин солиб,
Ижод сўнди бора-бора...
Раҳмат,
Мана,
Эснаб-эснаб,
Озиб, ёзиб тонг кутаман.
Бир тун сизга,
Бир тун эса...
Мошинларга шеър битаман...

* * *

Бу заминда ёмон ўтмаган.
Учакишма, ўқи тарихин!
Мусичага озор этмаган
Аждодларнинг ранжитма руҳин!

У — камсуқум,
Дилкаш,
Болсухан,
Мард эрларни туққан волида.
Бу заминдан Машраблар чиққан,
Сен кимдирсан улар олдида!

Нохуш қўшиқ

Биз шоирлар боқиб лол
Ой юз, оху кўзларга,
Сўнггин ўйламай мутлок,
Савдогар уйланмоғи лозим бўлган
ғўзалга
Ўйланиб қоламиз гоҳ.
Сўнг хусини таърифлаб
Шеър битамиз мастона,
Юзин қиёслаб кунга.
Нари-бери эшитгач ноз-ла сўрар

«Неча сўм берар шунга?»

Шу лаҳзадан тугайдир шоирлик

иктидор ҳам.

Завқ кадри қора тупроқ...
Эҳтимол шу боисдан ер юзида шоир кам,
Савдогар эса кўпроқ.

Эргаш ЕНДОШ

Меҳмон дедим, ўзим емай едирдим,
Берк кўнглингга кўрларча йўл қидирдим...
Бор меҳнатим елга кетди... не дердим,
У сийловлар сенга ширин туш энди!

Сен тўй дедим, гоҳо болам оч қолди,
Сен кий дедим, у шир ялангоч қолди...
Юлмаганинг бошимдаги соч қолди,
Қоқмаганинг оғзимдаги тиш энди...

Бобобахшининг бир сурбет меҳмонга дегани

Ҳадеб келабериб, бор-йўғини еб,
«Меҳмон» тегди бобобахши жонига,
Бу ҳам оздек: «Сен ундок, сен бундоқ», деб
Ташна қилиб юборди нақ қонига.

Охир бахши деди:

— Ташда қиш энди,
Меҳмон кутиш менга мушкул иш энди.
«Сийлаганни сигир билмас», дестилар,
Ўз қадрини билмас меҳмон, хуш энди!

Машраб ғазалига мухаммас

Менга сақлан севишдан, дедилар, дарди ёмон ўртар.
Вале қор этмади пандларки, шу-шу, беомон ўтар...
Қизиб ёдинг-ла эй, ой, шом-сахар томирда қон ўтар...
Агар ошқилигим айтсам, куюб жону жаҳон ўтар,
Бу ишқ сиррин баён қилсам, тақе ул хонумон ўртар.

Хузур не, сезмадим, кўйингда кўз сарсон кезиб, бир он,
Дедилар, бил йигит, энди қутулгайсан бўлиб қурбон!
Бўлиб устозга жўр, айтايки, кўксимга уриб қурьон,
Кишига ишқ ўтидин заррае етса бўлур гирён,
Бўлур бесабру бетоқат, юрак бағри чунон ўртар.

Шам-ей, парвонаман, лек, чарх урурман зор йироқингда,
Ҳаётимни тикиб ҳам бўлмадим бир бор сўроқингда...
Беҳад бахтли эдим тушсам эсингга тонгги оқингда,
Мен беҳонумон тинмай куюб ёндим фироқингда,
Отинг тутсам, нигоро, дебки, завқидин забон ўртар.

Фидоменким, сенга содиқлигим қандай аён айлай,
Тилиб кўксимни, ўнгингда меҳрим намоён айлай,
Жигар қоним тўкибми кўзларим ёшин равон айлай,
Қаю тил бирла, эй жоно, сенинг васфинг баён айлай,
Тилим лолу кўзим гирён, сўнақларим ниҳон ўртар.

Олиб жисмимда севгинг кунма-кун ўт, сернидо бўлдим,
Алиф қадли эдим, ҳажринг эзиб, қадди дуто бўлдим,
На бўлсам бўлдим-у бори сабабкори худо, бўлдим,
На қаттиқ кун экан, жоно, висилиндин жудо бўлдим,
Мени оҳим тутунига заминю осмон ўртар.

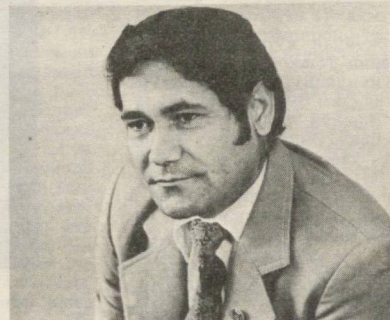
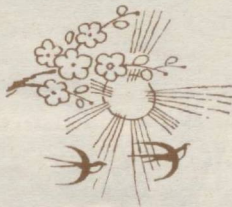
Менинг кўрган куним балки, санам, хобингда кўрмассан,
Шу важдин ҳам, келиб раҳминг, йўлинг мен ёкка
бурмассан,
Е, қол деб, ёнда турмассан, ё ўлмоққа буюрмассан,
Бу дард ила хароб ўлдим, келиб ҳолимни сўрмассан,
Ғаминг бошқа, алам бошқа, юрагимни фиғон ўртар.

Бўлай қурбонки, майли, тошбағирлик йўлидин қолма,
Фидо жон этди дардимда дебон бир ёдга ҳам олма,
Дуоғўй Эргашинг юз йил тилар, яйраб-яшаб толма,
Бу Машраб дардини, жоноки, ҳеч ким бошига солма,
Агар маҳшарда оҳ урсам, биҳишти жовидон ўртар.

Наманган.

Тожиқ ва ўзбек шеърят мухлис-
лари шоир Жонибек Қувноқ но-
мини яхши билишади.

Тўртликлар

Ҳар ким кун кўради таъбига кўра,
Бировга оромлик, бировга «ура».
Ҳамма бир қолипга сиғмайди ахир,
Булбулга гул ёқар, хўтикка шўра.

Нечун ўз баргингни ўзинг юласан,
Баргларинг тўкилса осон сўласан.
Агар бургут бўлсанг, чўққини
кўзла,
Товук билан юрсанг, товук бўласан.

Балки отинг бордир, балки
извошинг,
Балки осмонларга етади бошинг.
Аммо гердаймагин изим қолар деб,
Изингни босмаса агар издошинг.

Ҳануз изғиб юрар гина, ҳасадлар,
Ҳануз ҳадин билмай баъзилар
 ҳатлар.
Ҳануз тўғанокдир қутлуг йўللarda,
Рухи тирикларга кۈрук жасадлар.

Тупрокқа қорилди муқаддас гурур,
 Зоҳир бўлди бирдан расодан қусур.
 Бургутга жуфт бўлиб учарди бургут,
 Қайдан пайдо бўлдинг, эй ўлаксахўр?!

Қор ёғиб турибди қош-қовоғидан,
Дарё музлаб кетар шум сиёқидан.
Гуллар, сабрингизга қойилман,
қойил,
Қандай очилдингиз унинг боғида?!

Қарзга ҳам олмайман сенинг бахтингни,
Нарзга ҳам олмайман сенинг тахтингни.
Нусха кўчирмайман сенинг рахтингдан,
Кўз-кўз қилмасангчи мунча рахтингни?!

Кўкармайди дерлар бахилнинг
 боғи,
 Бу гапда пинҳондир ҳаёт сабоғи.
 Болта ураркан у ўз дарахтига
 Кўшнилари дарахти гуллаган чоғи.

Дарахт гулламаса самардан қолар,
Қўлни авайласанг хунардан қолар.
Кимки майдон аро жавлон урмаса,
Арзон мато каби назардан қолар.

Онадан туғилдинг қаддинг бир важаб,
Торгина бешикда улғайдинг, ажаб,
Нечун кенг оламга сифмайсан бугун,
Эй хорис, эй очкўз, эй дунёталаб!?

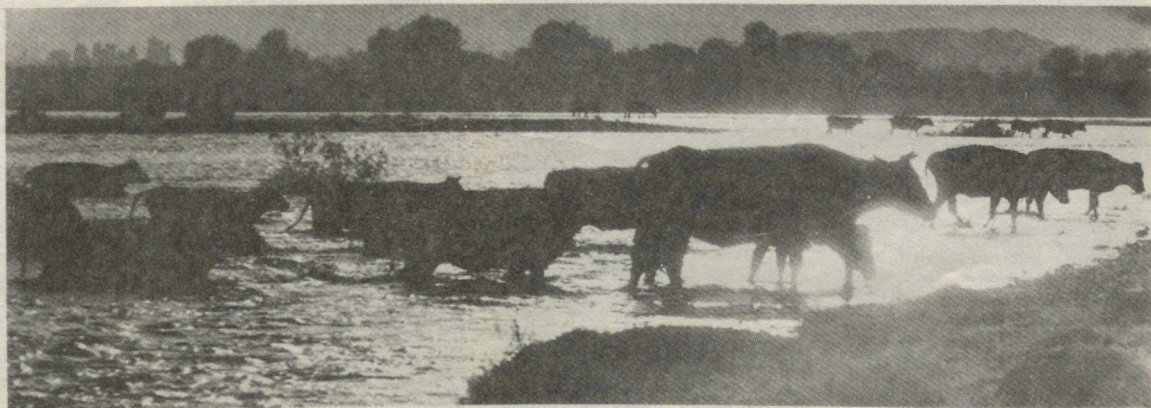
Гулдан жудо бўлмас сўлгунича хид,
Одамзод бор экан боқийдир умид.
Тишинг ўтмаслигин рамзидир шояд,
Тиш қайраб юравер, эй ожиз ҳосид!

Унинг қабулига келгач ҳар маҳал,
Соатлаб кутардим киришга маҳтал.
Вожаб, эшиги бугун ланг очик,
Сўрамай кирибди эрталаб ажал.

Жонибек КУВНОК

Тупурдим...

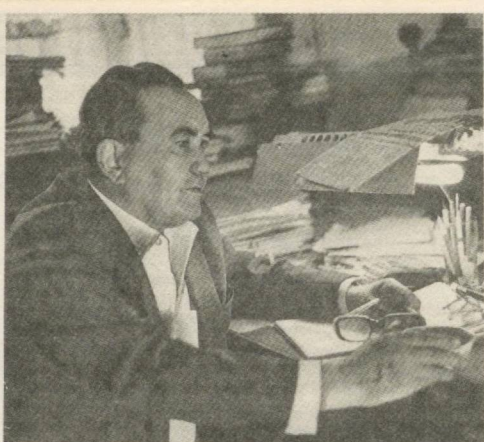
Бош чайкайман ҳар қайда
 чайқовчини кўрганда,
Минг тусга солар ўзин
 нафс балоси урганда!
Чайқовчиллик чиқинди
 адолат мезониди,
Супуриб ташланг уни
 ҳақ йўлни супурганда.
Чайқовчи — сиёқ гиштдир,
 сиёқ гиштан аҳтиёт,
Бир гишт ҳам дараз етказар
 улкан бино курганда.
Қозоннинг қароси у,
 Балки ундан баттардир.
Юзингни қаро этар
 яқинида юрганда.
Чайқовчи минг чайқалар
 бешиктерватар мисол.
Тўғри йўлни кўрсатиб,
 тўғри иш буюрганда.
Мен тупурдим, деган сўз
 лаънат сўзи, Жонибек,
Чайқовчига тупуриг,
 дўстларим, тупуриганди.

Сувлокла.

И. Икромов
сурат-лавҳаси

1945 йил, сентябр

УРУШ

ХОТИРАЛАРИ

ТУРКУМИДАН

ОНАМ ВА ЭЛИМ БАҒРИДА

Чоржўйдан кўтарилган самолёт секин Тошқовуз аэропортига келиб кўнди. Бундан уч йилу тўрт ой муқаддам ЗИС юк машиналарида Чоржўй шахри томон йўл олган эдим. Эндилликда худди шу йўлдан ҳаво орқали қайтиб келдим. Кетишда биз 100 нафарча зиёли йигитлар эдик. Қайтишда бир ўзим. Сафардошларимдан бирортаси менга йўлдош эмас. Кетишда не машаққатлар билан қум барханларини кечиби, оғир кечинмаларда йўл босганмиз. Қайтишда ҳавода оҳиста парвоздаман. Табиий, кайфиятим голибона. Бир ярим соатлик ҳаво парвози мен учун бир зумча бўлмади. Тошқовузга етиб келгунча самолётнинг кичкина деразасидан йўлни кузатиб келдим. Машиналарда йўл босиб ўтганда олов пуркаб турган саҳро, уркач-уркач товланиб ётган, қум барханлари, ора-сира кўзга ташланадиган сақсовулзорлар, ёмғир суви натижасида пайдо бўлган тузли текисликлар кўз олдимдан ўтди. Қуму қирларни ўртадан бўлиб, саҳро белига боғланган тилла камар сингари кўринадиган Амударё самолётни пастандан кузатиб борди.

Бу манзара менга кўп воқеаларни эслатарди. Бироқ улар ичида эсда кўпроқ сақланган 1942 йилдаги уруш томон босилган йўл эди. Дарё туфайли кўкालмзорга айланган бурчак — саҳро кемитги Даргон-ота шарҳасини саҳрода ўз гўзаллигини кўз-кўзи қилиб турган афсонавий Дровохонимни яна бир бор, энди юқоридан туриб кўздан ўтказдим ва ҳаёт-мамат жангидан қайтаётиб яна бир гал бу жойларга кўзим тушганига чексиз шукроналар айтдим. Бироқ сафардошларимдан биронтасининг қисматида хабарсизлигим менинг юрагимни эзиб турган оғир армон эди. Умуман ким билади: улардан ким тирик қолган, ким йўқ! Манзилимга етгач, уларни излаш менга оруз эди.

Хизматдан озод қилинганимдан кейин дарров элимга етиб олақолай, деб шошилмадим, гарчи, отам-онам, қариндош-уруғларим мени тоқатсизлик билан кутаётганликларини билсам ҳам, Москвада бир неча кун турдим. Тошкентга келиб 1940 йили юрган кўчаларимдан яна бир гал ўтдим. Кечкурун театрга бориб спектакл томоша қилдим. Ушанда, яъни 1945 йил сентябрда М. Шайхзоданинг «Жалолидин» драмасини кўрдим, кўриб ўзимни жангавор йўлларимни эсладим. Яна ўша ёшлик туфайли Тошкентда туриб ҳам: «Мен келаямман», деб ота-онамга икки энлик телеграмма йўлламабман. Қутилмаганда кириб бориш истаги устун эди шекилли менда. Самолётдан тушар эканман, мен ўзимни бошқа бир шахарга тушгандек ҳис қилдим: мени ҳеч ким қутиб олмади. Буюм халтамини елкамга олиб аэропортининг кўрим-

сизгина эски иморатидан чиқиб шаҳарнинг катта кўчасига бурилдим. У пайтларда Тошқовуз аэропорти шаҳар билан туташ эди: кўчада ҳам бирор таниш одам кўзимга кўринавермади. Уйга хабар бермаганимдан пушаймон едим. Хўрлигим келгандек бўлди. Ўзимни ёт бир жойда қаёққа боришни билмай кетаётган мусофирдек ҳис қилдим.

— Ёшлик экан-да! — ўйлайман бугун.

Туғилиб ўсган қишлоғим — Ҳалланг шаҳарининг ғарбида бўлгани учун ўзимга боғлиқ бўлмаган туйғу билан катта кўчанинг ғарб томонига йўл олдим. Озгина йўл юриб Шовот кўпригига борадиган йўлни қисқартиш учун тор кўчалар оралаб кетдим. Бир қаватли таниш иморатлар. Иморатлардан бирининг эшигига «Тошқовуз райОНОси» деган ёзувга кўзим тушди. Бирдан нохуш кайфиятим ўзгарди. Гўё очик саҳрода бораётиб бошпанамга дуч келган йўловчидек ҳис қилдим ўзимни. Худди шу райОНОдан урушга кетганим яна бир гал хаёлимдан ўтди. Икки табақали катта дарвоза ўртасида очик турган эшикка қадам қўйдим. Менинг бу қадамим татоман беихтиёр эди. Сафарбар қилинганимда Тошқовуз РайОНОси бошқа жойда — Тозабозор посёлкасида бўлгани учун бу жойнинг ҳовлиси мен учун таниш эмас эди.

Ҳовли томон қанча қадам ташлаганимни билмайман, қутилмаган тезликда бир неча йигитлар худди узок вақтлар изланиб топилиб қолган айбдорни тутиб олиш ниятида бўлганларидек менинг устимга ташландилар. Бир зум ўзимни йўқотиб қўйдим. Бироздан кейин менга ташланган

йигитларнинг бири ўз укам Отамурод, бошқалари ўртоқлари эканини англадим. Улар ўқитувчилар тайёрлаш институтини битказиб, иш олиш учун бу ерга келишган экан. Ўзимдан қандай гап чиққанини билмайман. Улар эса нималардир дейишар, бироқ нима деяётганларини дарров англаб олиш ҳолатида эмас эдим. Фақат бир нарса эсимда — улар ўзларида йўқ даражада хурсанд эдилар. Икки томон — мен, улар дарров тушуниб олиш қийин бўлган ҳолатда эдик. Мен бу тасодифий учрашувдан ҳайрон бўлсам, улар жаҳонни қамраб олган уруш оловидан чиқиб қайтиб келганимдан ўзларида йўқ хурсанд эдилар. Фақат бир неча дақиқалардан кейин ўзимизга келиб, бир чеккада ўрнатилган ўриндик томон ўтдик ва ўтириб хол-аҳвол сўрашдик. Уруш тугаб она еримга етиб келганимни энди ҳис қила бошладим.

Урушнинг оловли йилларида назаримиз ғарбга тушар, қадамимиз ҳам Ғарбга қўйилар эди. Туғилиб ўсган қишлоғимга етиб олиш учун яна Ғарб томон қадам ташлаш керак бўлди. Биз йўлга чиқдик. У вақтларда на машина бор, на йўлда бирор арава учрайди. Зотан унга эҳтиёж ҳам йўқ. Уруш пайтларида кунига 40 чакиримдан йўл босган солдат учун 8 чакирим йўл нима деган гап. Укам учун эса бу — юриб юрган йўл.

Ўша кезлари Тошқовуз кичкина шаҳарча эди. Мени пинҳонан кўрганлар ҳам бўлган чамамда, қишлоққа «чопар» жўнатишибди. Қишлоқнинг ярим йўлида аёллар — синглим ва жиянларим олдимга чиқибди. Улар билан кўришиб-сўрашиб озроқ йўл юр-

дик. Бир маҳал қишлоқ томондан елиб-югуриб келаётган одам қораси кўринди. Бу онам эканлигини узокдан фаҳмладим.

Мен ҳам унга интилиб қадамимни тезлатдим. Яқинлашаврагач, мени кузатиб қолган пайтдаги чанг-тўзон ичида пайдо бўлган ҳайкал кўз олдимда яққолроқ гавдаланди. У энди мен томон яна ҳам жадалроқ интилар, чанг босган юзларига оқиб тушаётган кўз ёшларини ҳаракат натижасида пайдо бўлган чангли терни қўйлагининг узун енглари билан артар экан, нималардир дер, фақат яқин келгандагина «бологономой, бологономой» деган сўзлари қулоғимга келиб етди.

Онамнинг қучоғида қанча бўлганимни эслай олмайман, бироқ шу нарса эсимдаки, онам топиб айтган сўзларни такрор қилиш қийин. Бир пайтда у йғи аралаш урушни ҳам, фашистлар ҳам бир қатор ёмонлаб чиқди, ўзининг бошига тушган қулфатларини ҳам қисман айтиб улгурди. Шу орада юз-қўзларимни бир эмас, бир неча бор ўпиб, ялаб-юлкашга ҳам улгурди. Озгин ва чайир қўллари билан силаб-сипалади. Гўё у менинг аъзоларим ўз жойида эканлигига ишонч ҳосил қилмоқчидек эди. Йўлни давом эттирганда, онам менинг ёнимдан ярим қадам нарироққа ҳам ўзини олмас, гўё бундан 3,5 йил муқаддам мени олиб кетган юк машиналари пайдо бўлади-ю, яна тахта ўриндикларга ўтказиб олиб кетадигандек. У мени еру кўкка ишонмайди. Бир қарасам, гимнастеркамнинг этагидан тутиб олибди, гоҳ ўнг томонимга ўтади, гоҳ чап томонимга. У шу топда мени яратганининг ўзига ҳам ишонгиси йўқ!

Катта Ҳалланг қишлоғининг бир қисми бўлмиш мен туғилиб ўсган қишлоққа — Зийлигига яқинлашиб қолдик. Онам ҳамон одамлар бошига қулфат солган урушни ёмонлар... Уйга яқинлашган сари олдимизга чиқувчилар сони кўпаяборди. Ҳатто табиатан ўта вазмин, ҳа деганда ҳис-ҳаяжонга берилвермайдиган, бошқаларга, хусусан фарзандларига бўлган илқ муносабатини яшириб, тарбияда ҳушмаддан кўра талабчанликини афзал кўрадиган отам ҳам ярим чакримча жойга юриб келиб олдимга пешвоз чиқди, эсимни таниганимдан буён биринчи гал менга қараб қучогини очди.

Табиий, уруш йиллари узоқ ва гурбатли. Тўп-тўп бўлиб шаҳарлардан шаҳарларга, қишлоқлардан қишлоқларга ўтганимиз бор. Уларнинг қўлиси на шаҳарга на қишлоққа ўхшарди. Ақл бовар қилмайдиган вайронагарчиликнинг ўзи эди. Шаҳарларнинг кўчаси қаердаю, турар жойлари қаерда эканини аниқлай олмай ўтган пайтларимиз бўлган. Баъзи бир қишлоқлар ўрнида у ер — бу ерда дўппайиб турган печка мўриларини кўрганимиз ҳолос. Бу манзаралар қай даражада ачишиш ҳиссини уйғотмасин бунга кўникиб қолган эдик. Бироқ она қишлоғимга келиб қираётиб бу ердаги кўримсиз манзарага кўникишим қийин бўлди.

Еш пайтларимизда қишлоғимиз кўкаламзорликда тенги йўқ жаннатмакон жой ҳисобланар эди. Катта ва кичик ариқ бўйларининг ҳар томони икки-уч қатордан экилган осмонўпар дарахтлар — мирзатерак, кўктерақ, хуш ҳаво оқ ва қора тоғлар, ҳар бир ҳовли олдида булутдек ерга соя бериб турадиган гужумлар; баъзан тўғри, баъзан бироз эгри равишда экин майдонларига борадиган ариқчалар бўйи, қучоқ етмайдиган ўрик, нок, тут, жийдалар... Энди эса улардан нишона ҳам йўқ эди. Гўё диний китобларда қайд қилинган дажжол бу ерга қадам қўйибди-ю бир наъра тортиб ҳамма мева-ли-мева-сиз дарахтларни туб-томири билан юлиб қаерларгадир улоқтирибди. Илгари дарахтзорнинг қалинлигидан ўқ ариқ бўйига жойлашган иккинчи ё учинчи уйни кўриш амримаҳол эди. Энди ҳаммаёқ ювиб ялангандек. Қишлоққа кириб борар эканман, посёлка сифатида қурилган хонадонларнинг энг адоғидаги уйлар ҳам, «мана мен» деб кўзга ташланиб турар эди. Поезд йўли атрофидаги Қозоғистон чўллари эсимга тушди, бу манзарани кўриб.

Посёлка туфайли уйларда ҳам аввалги салобат, фойз йўқ эди. На уларда болалигимда кўзим ўрганиб қолган кунгиралар бор, на ёшлигимизда жамулжам бўлиб қочирма тўп, чиллак чўп ўйнаган майдонлар бор. Ҳаммаси қолипдан чиқкандек бир-бирларига ўхшаган тор, кўримсиз уйлар бўлиб, бамисоли текис жойга териб қўйилган бир хил шаклдаги қутилар эди. Бизнинг уйимиз қишлоқнинг бир чеккасига жойлашган бўлганидан янги «маданий ҳаёт» нишонаси ҳисобланган ўша кезлари деҳқонларга кўп зарар келтирган посёлкачиликка чап бергандек бўлиб турар эди.

Аслида қишлоқнинг посёлкалаштириш 39—40 йилларда бошланган бўлиб, «зарбдор» раҳбарлар бу ишни тезлаштирди — ариқлар кўмилди, дарахтлар кесилди, уйлар бир хил андозада сафга тизилди. Шундай қилиб қишлоқ юз ва минг йиллик анъаналарга асосланган деҳқонбop гузал қиёфасини йўқотди. Уйлар «тартибга» тушгандек бўлди, бироқ ерлар, сувлар, йўллар аралаш-қуралаш бўлиб кетди. Обихаво, мухит бузилди.

Биринчи кун қариндош-уруғлар қуршовида бўлдим. Ҳар ким менга нисбатан ҳайрихоҳлик ва қувонч ҳиссини билдириш учун ҳаракат қилар, жанг майдонидан мен ёзган хатларни оёлашар эди. Улар мени ҳам гапга солмоқчи бўлишар, нимагадир баъзи бир узук-юлук жанг хотираларидан бошқа гаплар келавермасди. Бунинг устига қишлоқ манзараси менинг нафасимни бўғиб қўйгандек эди. Виламан, улар бу манзарани кўникиб қолишган. Шу сабабдан улар бу ҳақда гап очишавермас, кўпроқ бошқа мавзуларда гап бўларди. Бир ўтиришнинг ўзига 4 йил давомида қишлоқда рўй берган барча ангилликларни айтиб мени хабардор қилишди — бирини эшитиб хурсанд бўлдим, иккинчисидан хабар топиб хафалигим ошди. Қишлоғимизнинг манман деган йигитлари орқасидан қора хат келган ёхуд бедарак бўлиб кетишлари мени етим болалар ўрнига қўйиб қўйди. Йўқотишлар, қайғу-аламлар фақат уруш майдонларида эмас, балки урушдан узоқ-узоқларда жойлашган қишлоқларда ҳам озмунча бўлмаслигини билар эдим. Бироқ қишлоқнинг бу даражада ҳувиллаб қолишини тасаввур қилганим йўқ эди.

Балким шунинг учундир онамнинг қувончи ичига сизмасди. Уй билан эшик орасида қириб-чиқиб хизматда юрганда ҳам менидан назарини олмас, худди урушга жўнаб кетган куниндагидек менга алоҳида саховат билан меҳрини сочарди, кўриб кўзи тўймаётгандек эди. Гап орасида хурсандчилигини ифода қилиш мақсадида бўлса керак:

— Қаранглар бу болани, кетаётганда 3 ойда қайтиб келаман деб, мени алдаб кетди! Мен ишониб кун санадим. Қунар, ойлар ўтиб кетаверди, бундан дарак йўқ!

Яна нималардир деб, мени суясуя қариндошларига «ёмон»лаган бўларди. Бу гапларни ҳам у оёқ устида юриб меҳмонларга чой-нон, овқат олиб келатуриб гапирарди.

— Хабар қилмасдан келишини айтмайсизларми?! — деярди қариндошлардан бири.

Бу хилдаги гаплар оймга ёкиб тушар ва одатда ҳаммага маълум оналар учун ўта аламли қуйидаги сўзларни такрор-такрор айтарди:

— Онанинг кўнгли болада, боланинг кўнгли далада!

Онам келажакка тегишли нималарнидир ҳис қилгандек:

— Йўқ! Йўқ! Энди ҳеч қаёққа юбормайман, бўлди, — деярди, кўзларимдан нималарнидир англаб олмоқчи бўлгандек менга тез-тез гумонли нигоҳ ташлаб кўярди. Менинг ҳаёлимда нималар

борини у бечора онаизорим ҳеч ҳам билмас эди.

Ярим оқшомларга бориб меҳмонлар тарқалишди, бир зумда уй ҳувиллаб қолгандек бўлди. Бу хилдаги жим-житлик, хотиржамлик бошқа шаҳарларда талабалик ва уруш йилларида жанг майдонидаги ола-говурлардан кейинги одатдан ташқари бўлиб сезилди менга. Меҳмонларни кузатиб қўйиб онам ёмон кўздан сақласин маъносидан туз ва пиёз уруғларини аралаштириб исриғ тутатди. Айвоннинг бир томонида суҳбатлашиб ўтиришган отам ва акамга зимдан назар ташлаб қўйиб, ичиди нималарнидир ўқиди. Шундан кейин айвон тўридаги катта ёғоч қароватнинг бир чеккасига жой солиб берди, бошимнинг тагига бир чимдим туз қўйди. Шу орада мени ўзига жалб қилиб бир бурчакда турган қопга ишора қилди-да:

— Чарчагансан, тўйиб-тўйиб ухла, эртага отанг билан мен бозорга кетамиз, — деди ва яна қопдаги нарсалар ишора қилиб, — бўз, сенинг келишингга қараб тўкиб қўйганман, сотиб харж-харажат қиламиз, ҳали сени кўргани узоқ-яқиндаги қариндошлар келади, — деди.

Ҳали мухитни тўла ўзлаштириб олмадим шекилли, оймнинг бу гапига кўп ҳам эътибор бермадим. Бироқ қандайдир сир

борлигини ҳис қилар эдим бу гапларда.

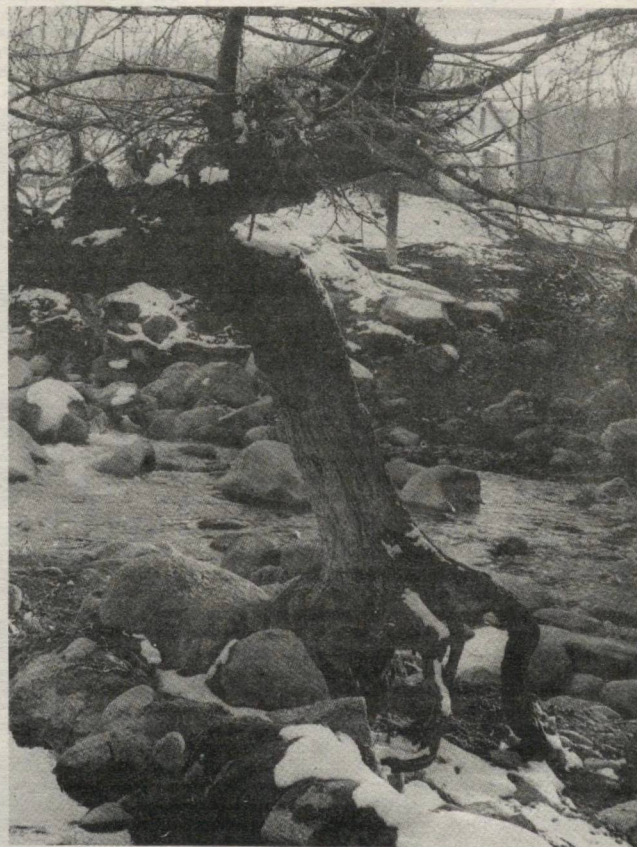
Эрталаб ўрнимдан турганимда уйда катталардан ҳеч ким йўқ эди. Бир ўзим қолганимдан фойдаланиб, эсимни таниганимдан буён қадрдон бўлиб қолган уй-жойлар ва унинг атрофларини кўзда кечирмоқчи бўлдим.

Бу ўринда чўзиқроқ бўлса ҳам ўқувчимга изоҳ беришга мажбурман.

Хоразм воҳасида уй-жой қуришнинг ўзига хос анъаналари бўлар эди. Илгари уйлар катта қилиб қурилар, деворлари қалин — қарийб бир газлик, баъзан ундан ҳам қалин бўларди. Шу сабабдан улар ёзда салқин, қишда иссиқ бўларди. Энди билсам бу иқлим талаби экан.

Қурилиш жиҳатдан ҳам ўзига хос эди. Бугунги биз тушунган фундамент ўрнига бир ўлчовда кесилган йўғон-йўғон ёғочлар, унинг устидан қалин қилиб қамиш босиларди. Бу деворни захираб кетишдан ташқари унинг ичиди ҳаво алмашиб туришини таъмин қилар экан. Қамишдан кейин паҳса қўйилар эди. Паҳса деворга ўзига хос нақшлар қўйилар эди. Бу хилдаги уйларнинг юз йиллаб бузилмасдан турганларини кўрганим бор.

(Давоми келгуси сонда)

— Бўронларга, тўфонларга, сувсизликка, бутифосга, тухмату маломатларга дош бера олган бу Сабр дарахтининг илдизлари гоятда мустаҳкам!

Суратқаш Н. Шарипов

ИМОМ АТ-ТЕРМИЗИЙ- БУЮК МУҲАДДИС

Замонанинг зайли билан камина хизмат юзасидан кўп йиллар қатор араб мамлакатларида араб тили таржимони бўлиб ишлашга тўғри келди. Араблар диёрида узоқ йиллар яшашнинг ўзи, фикримизча, ҳар қандай арабшунос учун ҳам бир олам қувончли ҳолдир. Чунончи, ўзинг тилини ўрганган диёр билан қияндан танишиш, инсоният маданиятига, фанига улкан ҳисса қўшган бу қадимий халқнинг урф-одатлари, расм-русмлари, турмуш тарзи билан бевосита танишишнинг ўзи катта мактабдир. Ушбу сафарлар чоғида олинган хилма-хил ва бой таассуротлар узоқ йиллар хотирада қолади, албатта. Лекин араблар диёридан қалбимда мустаҳкам ўрнашиб қолган бир ажиб туйғу умрбод хотирадан чикмаса керак. У ҳам бўлса, арабларнинг узоқ ўтмишда яшаб ўтган ўрта осийлик буюк олимларга бўлган катта ҳурмат-эътибори, уларга нисбатан илиқ муносабатларидир. Мусо ал-Хоразмий, Махмуд аз-Замахшарий, Абу Райхон ал-Беруний, Бухоролик Имом ал-Бухорий, Абу Барк Муҳаммад ан-Наршахий, Абу Али ибн Сино (араблар орасида у шайх урвайис номи билан ҳам машҳур), термизлик Абу Исо Муҳаммад ат-Термизий, Ҳаким ат-Термизий, Собир ат-Термизий, шунингдек Ас-Самарқандий, Аш-Шошӣ (ат-Тошқандӣ), Ал-Фарғоний, Ал-Марғиёний тахаллуси билан аталиб, кўҳна заминимизда таваллуд топган кўлаб олим ва мутафаккирларнинг араб мамлакатларида ғоятда машҳурлиги, уларнинг номи зўр ҳурмат-эътибор билан тилга олиниши ғоятда фахрлидир. Ушбу алломалар номиди кўчалар, майдонлар, кутубхоналар, китоб дўконлари ва шифохоналарда бўлганимда буюк ватандошларимиз учун қалбим ғурур ва ифтихорга тўлганлигини сўз билан ижодлаш қийин. Ўрта Осиё замини тарбиялаб етиштирган ушбу мутафаккирлар қўлёмаларининг Қоҳира ва Бағдод, Дамашқ ва Байрут, Триполи ва Оммон қўлёзма хазиналарида кўз қорачиқдай авайлаб сақланиши, уларнинг ҳаёти ва бой ижодий меросига бағишланиб чоп қилинган хилма-хил йирик тадқиқотлар, илмий ишлар, рисоалар улар қаламига мансуб асарларнинг катта илмий ва амалий аҳамиятидан далолат беради. Зотан, улар яратган асарлар ўрта асрлар илм-фанининг барча соҳаларини қамраб олганлигини ҳам эслатиш ўринлидир. Юқорида зикр қилганимиз алломаларнинг деярли ҳаммаси замон тақозоси билан ўз асарларини араб тилида ёзганлиги ҳам ушбу жараёнда муайян аҳамият касб этган. Диёримиздан чиқиб жаҳоншумул аҳамиятга эга асарлар яратган буюк алломалардан бири машҳур муҳаддис (ҳадис илми олими) Абу Исо Муҳаммад ат-Термизийдир.

Унинг тўлиқ исми Абу Исо Муҳаммад ибн Исо ибн Савра ибн Мусо ибн ад-Даҳҳок ас-Сулламӣ (умрининг охирида кўзи ожиз бўлиб қолганлигидан ад-Дарӣр тахаллуси билан ҳам аталган) ат-Термизий бўлиб, у ҳижрий ҳисобда 210 (милодий 825) йилда Термизда унча

бадавлат бўлмаган оилада таваллуд топди. Ўрта осийлик машҳур олим ва тарихчи Абу Саад Абдулқарим Ас-Самъонийнинг (1113—1167) «Ал-Ансоб» номи асарида қайд этилишича, Ат-Термизий Буғ (ҳозирги Шеробод ноҳияси) қишлоғида вафот этганлиги учун унинг номига ал-Буғий тахаллуси ҳам қўшилган. Унинг ёшлик йиллари Термиз шаҳрида ўтиб, дастлабки маълумотни ҳам шу шаҳарда олган. Чунончи, ёзма манбалар ва тарихий осору-атиқалардан маълумки, ўрта асрларда Хоразм, Бухоро, Самарқанд сингари Термиз ҳам Ўрта Осиёнинг илм-фан ва маданияти ривожланган ўлкалардан бири бўлган. Болалигидан ўта зийраклиги, ёдлаш қуввати, хотирасининг кучлилиги ва ноёб қобилияти билан ажралиб турган Ат-Термизий диний ва дунёвий фанларни, аynиқса ҳадис илмини алоҳида қизиқиш билан эгаллаган. У ўз билимларини бойитиш мақсадида кейинчалик кўпгина Шарқ мамлакатларини зиёрат қилган. Жумладан, узоқ йиллар Ироқда, Исфаҳон, Хуросон, Макка ва Мадинада яшаган. Кўп йиллар давом этган сафарлари чоғида Ат-Термизий илм-фанининг турли соҳаларидан—илм ал-қироат, илм ал-баён, фикҳ, тарих, аynиқса ўзи ёшлигидан қизиққан ҳадис илмидан ўз даврининг йирик олимларидан таълим олади. Имом Исмоил ал-Бухорий, Имом Муслим, Имом Абу Довуд, Кутайба ибн Саъийд,

Исоқ ибн Мусо, Махмуд ибн Файлон каби машҳур муҳаддислар унинг ўстозлари эди. Манбаларда ёзилишича, ҳадисларни тўплашда ва ўрганишда Ат-Термизий ҳар бир қўлай фурсатдан фойдаланган. У йўлда, сафарда бўлганда ҳам, бир жойда муқим турганда ҳам ўз ўстозларидан ва учратган ровийларидан эшитган ҳадисларни дарҳол ёзиб олиб, алоҳида-алоҳида қайд қилиб борган. Шу тариқа пайғамбар алайҳиссалом ҳақидаги ва унинг ўзлари айтган хилма-хил ва кўпдан-кўп ҳадисларни тўплаган ва уларни мунтазам равишда тартибга келтириб, катта муваффақиятга эришган.

Ўз даврининг етук муҳаддис олими сифатида танилган Ат-Термизий кўпдан-кўп шогирдларга ўстозлик ҳам қилган. Ҳадис илмидаги унинг шогирдларидан Махул ибн ал-Фадл, Муҳаммад ибн Махмуд Анбар, Ҳамад ибн Шокир, Абу ибн Муҳаммад ан-Насафӣон, Ал-Ҳайсам ибн Қўлайб аш-Шошӣ, Аҳмад ибн Юсуф ан-Насафӣи ва Абу-л-Аббос Муҳаммад ибн Махбуб ал-Маҳбубийларни кўрсатиш мумкин. Кўп йиллар хорижий мамлакатларда бўлганидан кейин Ат-Термизий ўз юртига йирик муҳаддис олим сифатида қайтади, ижодий иш ва шогирдлар тайёрлаш билан машғул бўлади. У 279 ҳижрий (милодий 892) йилда Термиздан унча узоқ бўлмаган Буғ қишлоғида вафот этади ва шу ерда дафн қилинади. Унинг қабри ҳозирги пайтда давлат томонидан муҳофаза этиладиган тарихий ёдгорлик бўлиб, зиёратгоҳ ҳисобланади.

Ат-Термизий бир қанча илмий асарлар яратган бўлиб, уларнинг аксар қисми бевосита ҳадисларга бағишланган. Шу хусусдан бу ўринда ҳадис илми ҳақида ҳам қисқача тўхталиб ўтиш фойдадан холи бўлмас. Гап шундаки, VII асрнинг биринчи ярмида тирихий жиҳатдан қисқа муддатда юзага келган Қуръон ислом таълимотида катта маданий ва тарихий аҳамиятга эга асосий манба бўлса-да, мусулмон дунёсининг ижтимоий, ҳуқуқий ва ахлоқий томонларига оид жамики масалаларни ҳар томонлама тўқис қамраб ололмаган, албатта. Шу боисдан ҳам ислом дини чегараларининг кенгайиши ва унинг қонун-қоидаларига асосланган жамият ривожлангани сари турли-туман янги ғоявий фикр-мулоҳазалар ва кўрсатмаларга эҳтиёж тобора кучая борган. Шу сабабли барча жиҳатлардан намунали зот ҳисобланган пайғамбар Муҳаммад алайҳиссаломнинг ўзлари айтган ибратомуз панд-насиҳатлар, диний ва ахлоқий масалаларга қарашлари ва кўрсатмалари ҳамда пайғамбар алайҳиссалом ҳаёти, фаолияти хусусида унинг қариндош-уруғлари, саҳобалари, яқин сафдошлари айтган ҳикоят ва ри-

Яқинда Тошкентда Абу Исо Муҳаммад ибн Исо ат-Термизий таваллудининг 1200 йилгига бағишланган халқаро ислом анжумани муваффақиятли ўтди. Анжумани Ўрта Осиё ва Қозғоғистон мусулмонлари диния бошқармасининг раиси муфти Муҳаммад Содӣқ Муҳаммад Юсуф очди ва маъруза қилди.

Суратларда: халқаро анжуманининг очилиш пайти.

Сураткаш: С. Маҳкамов.

воятлар — ҳадисларни тўплаш кенгайтирилган авж олган. Шунга қўра, Ислом таълимотида ҳадислар Қуръондан кейин турадиган муҳим манбалар ҳисобланади. Ҳадисларни тўплаш, ўрганиш ва тарғиб қилиш билан шуғулланган олимлар муҳаддислар деб аталган. Ислом уламолари ўртасида ilk даврдан бошлаб ҳадисларнинг тўғрилиги, уларнинг ишончли манбаларга асосланишига катта эътибор берилган. Чунончи, ilk даврлардаёқ ноаниқ, чала-чулпа, ҳатто сохта ҳадислар ҳам эл орасида тарқай бошлаган. Шундай пайтларда улар қайта-қайта текширилиб, олимларнинг бетини меҳнати натижасида асли ҳолига қайтарилиб, ёзма равишда қайд қилинган. Натижада исломшунос йирик уламолар орасида ишончли манбалар асосида тўпланган ва тартибга келтирилган олти ҳадислар тўплами муаллифлари энг нуфузли ва ишончли муҳаддислар деб тан олинган. Мана шу тан олинган машҳур муҳаддислардан бири Имом ат-Термизийдир.

Ат-Термизийнинг қаламига мансуб илмий асарларнинг аксар қисми бизгача етиб келган. Шулардан «Ал-Жомий» («Жамловчи»), «Аш-Шамойл ан-набавийа» («Пайғамбарнинг алоҳида фазилатлари»), «Ал-Илал фи-л-ҳадийс» («Ҳадислардаги оғишишлар»), «Рисола фи-л-хилоф ва-л-жадал» («Ҳадислардаги ихтилоф ва баҳслар ҳақида рисола»), «Ат-Тарих» («Тарих»), «Китоб аз-Зухд» («Тақво ҳақида китоб»), «Китоб ул-асмо ва-л-куна» («Исмилар ва лақаблар ҳақида китоб») ва бошқаларни кўрсатиш мумкин.

Ат-Термизийнинг асарлари ичида энг машҳури, шубҳасиз, «Ал-Жомий» бўлиб, аввал эслатиб ўтганимиздек, у пайғамбар алайҳиссаломга доир олти ишончли ҳадислар тўпламларидан биридир. Ушбу асар илмий адабиёт ва манбаларда «Ал-Жомий ал-кабир» («Катта тўплам»), «Ал-Жомий ус саҳийх» («Ишончли тўплам»), «Жомий ат-Термизий» («Термизий тўплами»), «Сунан ат-Термизий» («Термизий сўнатлари») каби номлар билан ҳам аталади.

Ат-Термизийнинг машҳур таълифларидан яна бири «Аш-Шамойл ан-набавийа» («Пайғамбарнинг алоҳида фазилатлари») бўлиб, бу

асар баъзи манбаларда «Аш-Шамойл фи шамойл ан-набий салло оллоҳу алайҳи ва саллама» номи билан ҳам келтирилган. Асар пайғамбар алайҳиссаломнинг шахсий ҳаётлари, у кишининг суврат ва сийратлари, ажойиб фазилат ва одатларига оид 408 ҳадиси шарифни ўзига жамлаган қимматли манбадир. Бу ўринда шунини таъкидлаш керакки, пайғамбар алайҳиссаломнинг фазилатлари, одатлари ҳақидаги ҳадисларни тўплаш билан жуда кўп олимлар — муҳаддислар шуғулланганлар ва бу хилдаги ҳадислар турли-туман китоблардан ўрин олган. Лекин Ат-Термизий асарининг юқоридаги асарлардан афзаллиги ва фарқи шундаки, у ҳадисларни мунтазам равишда тўплаб, муайян тартибга келтирган ва яхлит бир китоб шаклида жамлаган.

«Аш-Шамойл ан-набавийа» азалдан исломшунос олимлар ва тадқиқотчиларнинг диққатини ўзига жалб этиб келади. Араб тилида битилган ушбу асарга бир қанча шарҳлар ҳам ёзилган, Шу билан бир қаторда ушбу асарнинг тили раво ва услуби ғоятда оддийлигини ҳам қайд қилиб ўтиш ўринлидир. Асарнинг форс ва турк тилларига таржима қилинганлиги ҳам унга бўлган қизиқишнинг катталигидан далолат.

«Аш-Шамойл ан-набавийа»нинг биринчи қисмида келтирилган ҳадислар пайғамбар алайҳиссаломнинг суврат (ташқи қиёфа)ларига бағишланган, буларга қўра, пайғамбаримиз новча ҳам, пакана ҳам эмас, балки ўрта бўйли, яғриндор, кўллари гўштдор (бўлали) ва доимо жун билан қопланган, кафллари бўлиқ, қирғий-бурун, пешоналари кенг, кўзлари катта-катта бир зот бўлган.

Асарнинг иккинчи қисмида келтирилган ҳадиси шарифлар эса пайғамбар алайҳиссаломнинг ички дунёсию ахлоқий фазилатларини баён қилади. Бу ҳадислар билан танишар эканмиз, Муҳаммад алайҳиссалом ахлоқий жиҳатлардан намунавий, мукамал бир зот эканлигини, муомалада унинг катталару-кичиклар, аёллару эркаклар, бойлару-камбағаллар билан ўзини бир хил муомалада туттишини, рўзгор ва оила юмушларида ўз хотинларига астойдил

қўмклашиб ёрдам берганини, агар бирор гуноҳ қилиб қўйган киши узар сўраса, унинг гуноҳини кечирганини, барча одамлар билан ўта латофатли муносабатда ва ширинсухан бўлганини, йўлида учраган барча кишиларга биринчи бўлиб салом бериб, ҳол-аҳвол сўрашини билиб оламиз. Бу ўринда пайғамбар алайҳиссаломга мансуб баъзи ҳадиси шарифларни келтирамиз:

— Ас-салом қабл ал-калом («Аввал салом бер, кейин сўзла»).

— От устидаги суворий пиёдага (аввал) салом беради, юриб кетаётган ўтирган кишига, озчилик кўпчилиikka салом бериши керак.

— Агар овқатланаётган жамоа ёнига бир киши келиб салом берса, таомга таклиф қилинг, агар салом бермаса, таклиф қилманг.

«Аш-Шамойл ан-набавийа»нинг XVI асрга оид бир қўлёзма Тошкентда, Урта Осиё ва Қозоғистон муслмонлари Диний Бошқармаси кутубхонасида сақланмоқда. 1980 йилда Тошкентда Диний бошқарма буюртмаси билан «Аш-Шамойл ан-набавийа»нинг ушбу қўлёзмаси офсет тариқасида нашр этилган бўлиб, ундаги қисқача сўзбоши Урта Осиё ва Қозоғистон муслмонлари Диний бошқармаси ҳаётининг собиқ раиси, марҳум муфтий Зиёвуддинхон ибн Эшон Бобохон ҳазратлари томонидан ёзилган.

Буюк ватандошимиз Абу Исо Муҳаммад ат-Термизий бизга бой илмий мерос қолдирган. Афсуски, бу қимматбаҳо мерос жумҳурияти-мизда жуда кам ўрганилган. Кенг жамоатчилик оммаси ҳам унинг ҳаёти ва ижоди ҳақида ғоятда оз маълумотга эга. Урта Осиё ва Қозоғистон муслмонлари Диний Бошқармаси ташаббуси билан шу йил сентябр ойда Ат-Термизийнинг 1200 йиллик юбилейи ўтказилиши буюк муҳаддис олим илмий меросини ҳар томонлама тўлиқ ўрганишда сезиларли қадам бўлади, деб умид қиламиз.

Убайдулла УВАТОВ,

В. И. Ленин номи Тошкент Давлат дорилфунуни Шарқ факультетининг доценти, филология фанлари номзоди.

ДАВРАЛАРНИНГ

Тўй — ҳар бир инсон умридаги энг қувончли воқеалардан бири. Эл олдига дастурхон ёзиб, топган-тутганини баҳам кўриш одати қадимдан ота-боболаримиздан мерос бўлиб келаяпти. Айниқса меҳмондўст ўзбек халқи бу удумни ниҳоятда қадрлайди.

Афсуски, кейинги йилларда мана шу удумларимиздан файз кўтарилгандай, бир-бирига ўхшаш, сохта шон-шухрат ортидан қувиш ҳоллари учраб турибди. Яқинда ана шундай тантаналардан бирида бўлдик. Барча ноз-неъматлар тўкиб ташланган. Дастурхон атрофида ёш-яланглар, барчанинг кайфияти аъло. Келин-куёвга ширин тилаклар, хонадон соҳибларига ҳамду-сано айтувчилар сон-саноксиз. Тўй қизигандан қизиб борарди. Бир вақт қаршимизда ўтирган меҳмонга нимадир ёқмади шекилли, тўполон бошланиб қолди. Тезда уни

«тинчитувчилар» пайдо бўлишди. Бироқ уринишлар зое кетди. Натижада гавжум тўй дилисийҳлик билан тугади...

Тўйхонадан қайтаётганда ҳамроҳим Абдулҳамид: «Агар даврада ёши улуглар ҳам бўлганда воқеа шу даражага бормасмиди? Нега энди тўй давраларида кексаларимиз қатнашмай қўйишди?» деб куюнди. Унинг эътирози

ҳақли эди. Ҳақиқатан ҳам давраларимизнинг кўрки бўлган отахонларимиз нима учун тўй-томошалардан ўзларини четга олишмоқда? Ёшлар билан бир дастурхон атрофида ўтиришни ўзларига эп кўрмасликларига нима мала сабаб бўлаётир?

Дарҳақиқат, кейинги пайтларда тўй давраларида мана шундай аҳволни тез-тез учратамиз. Ваҳоланки, орзу-умид билан эл олдига дастурхон ёзган мезбонлар маҳалланинг нурунийлари ҳам шу тўйга ташриф буюришларини, даврага кўрк, ёшларга бош бўлиб ўтиришларини жуда-жуда хоҳлайдилар. Афсуски, аксинча: «Ёшларнинг орасида нима қиламиз» қабилдаги гаплар тез-тез қулоққа чалинадиган бўлиб қолаяпти. Еки: «Ароқ қўйилган дастурхон атрофида ўтириб ўзимни гуноҳга ботирайми?» дегувчи отахонлар ҳам йўқ эмас.

Уларнинг ҳам эътирозида жон бор. Лекин отахонларимизнинг ёшлар билан бир даврада ўтирмасликларига сабаб фақат шумикан? Масалага жиддийроқ ёндашадиган бўлсак унинг туб моҳияти бошқача эканлигини англаймиз. Кўп вақтлар бугунги турмушимизни ўтмишдан мерос бўлиб қолган анъаналарни «тарашлаб», «сарқит»лардан «тозалаб» келдик. Ўзимиз билмаган ҳолда тўйларимизни сохталаштириб юбордик. Асрлардан-асрларга ўтиб келаётган удумларимиз бекаткор осори-атиқаларимизнинг поймол этилиши, шу жумладан тўйларда спиртли ичимликларга зўр бериш, шарқона удумларимиздан чекинишлар, кексаларимизнинг ҳақли равишда ранжишларига сабаб бўлди.

Илгарилари тўй қилувчи киши албатта ўзига яқин кекса кишиларни, қариндош-уруғларни тўплаб улар билан маслаҳат қиларди. Йиллар давомида жамғарганларини улар измига топшириб: «Шу маросимни ширин қилиб ўтказиб берасизлар», дейишарди. Шунинг учун эҳтимол халқимизда: «Маслаҳатли тўй-тарқамас», деган ибора пайдо бўлган.

Уша даврдаги тўйларда атайлаб, пул сарфлаб машшоқлар чақирилмаган. Биргина доира, дутор ёки танбур билан бутун бир тўй завқ билан ўтказилган. Даврага ташриф буюрганлар навбатма-навбат қўшиқ айтишган, гуруҳ-гуруҳ бўлиб аския пайрови, ҳазил-мутойиба қилишган,

хуллас, мезбону меҳмоннинг шу кечадан кўнгли тўлиб, ҳузур қилишган. Энг муҳими, одамлар бўлажак тўйни зориқиб кутганлар.

Тўйга келган қариндош-уруғлар, ёру дўстлар бир-бирининг дийдорига тўйишган, самимий суҳбатлашшган, ўтган муддатдаги янгилик ва ҳоказолар ҳақида мусохаба қуришган. Ҳозирги тўйларни ҳам ана шундай анъаналарга амал қилган ҳолда, пиру бадавлат отахону онахонлар жамоанинг ҳурматли кишиларини давраларнинг тўрида иззат-эътибор топиб ўтиришларини таъминлаш лозим.

Тўғри, ҳамма нарсани ҳам ўз замонасининг тарозусига солиб ўлчаш керак.

Инсоф юзасидан айтадиган бўлсак, ёшлар билан кекса авлод орасида узилиш келажак юқини кўтарувчи бугунги ёшларимизни ўтмишнинг энг қимматли неъматларидан маҳрум қилиб қўймоқда. Аждодларимизнинг ўғит-сабоқлари, турмуш тажрибалари, энг зарури — оддий рўзгор юришдан тортиб катта удумларимизгача идрок эта олмаямиз. Кексаларимизнинг насихатларини қулоққа олмаямиз. Натижада мустақил ҳаёт бошлаётган ёшлар турли хил тўсиқларга йўлиқиб, йўлдан адашишмоқда. Шундай тўйлардан кўп ўтмай бошланаётган қўйди-чиқдилар жанжалу тўполонлар кўпайса-кўпаяётибди, камаймаётир.

Давраларда ҳуш ёқмаётган яна бир камчилик шуки, тақлиф этилаётган ҳаваскор санъаткорларнинг савияси паст, қуйланаётган қўшиқларнинг мазмуни саёс.

...Араб халқларида қадимдан бир одат бор — жамоа ишини ҳал қилиш учун бирон йиғин ёки мажлисга борадиган кексалар ўзлари билан 12 ва ундан катта ёшдаги ўғли ёки набирасини олиб бориши шарт экан. Чунки ёши 12 дан ошган ўғил бола бир мунча мустақил ҳисобланади. Кексалар билан яқиндан мулоқотда бўлганда ҳаётнинг энг зарур қонуни-қоидаларини ўзлаштириб борилади, бу нарса ўша ёшларни ҳаётга тайёрлайди. Бизда эса бундай қилиш одат тусига қирмаган. Кексалар ва ёшларнинг ўзаро алоқаси узилиб қолганлиги меҳр-оқибат ва ҳурматга путур етказмоқда. Натижада набира бобоси билан, ота эса фарзанди билан умумий тил топиши қийинлашиб бораёпти. Ус-

Бобо: — Ҳой, мухбир ука, мен ҳам тўқсонга кирдим, журналинга суратимни чиқар, гапларинг менга ҳам ёқди...

Сураткаш Р. Нурибоев

ФАЙЗИ, СУРУРИ

тига устак мутлақо турмуш тутумимизга зид бўлган — кексаларни «қариялар уйи»га топшириш ҳоллари ҳам учраб турибди. Бу ҳам ёшлар тарбияси билан боглиқ жиддий масала. Ваҳоланки, бизнинг мўйсафидларимизга нисбатан бўлган кучли ҳурмат-эъти-

боримизга барча халқлар азал-азалдан ҳавас қилиб келишган.

Ёшлар ва кексаларнинг ўзаро яқинлашувини, ҳамфикрлигини таъминлай олсак, келажак учун сув ва ҳаводай зарур бўлган миллий урф-одатларимиз ҳамда миллий қадриятларимиз равнақиға

муштақкам замин яратган бўламиз. Машҳур ёзувчи Чингиз Айтматов айтганидек... «миллий характернинг йўқолиши халқнинг ҳалокатиға тенг бўлиб, бундай ҳолда халқ маънавий-маданий бойлик ярата олмайди... Халқнинг ўзига ҳослиги, унинг тили,

психологияси, анъаналари орқали намоён бўлади...»

Шундай экан асрлар давомида шаклланган ўз удум ва анъаналаримизни сақлаб қолиш учун мўйсафидларимиз билан ҳамнафас бўлмоғимиз лозим.

Омонжон НУРМАТОВ

ҲАЖ САФАРИДАН

Ассалому алайкум жумла мўмин ва мўминларга! Вараҳматулло ва баракоту хува!

Бизлар тенгиларнинг кўпчилиги етмиш йиллар мобайнида тилак-орзулар қилиб, ҳажга бора олмасдан армон билан ўтиб кетдилар. Не бахтки, орзу-армонлар

ушаладиган замонлар кўплар қатори мендек кекса бир одамга ҳам насиб этди.

Мен 80 ёшимда ҳажга бориб, у муқаддас тупроқни тавоф этиб, сиҳат-саломат ўз юртимга қайтиб келдим. Беадаб шукр!

Прездентимиз Ислоҳ Каримов халқнинг юрагидаги мақсадини англаб, дардиға даво бўлиш йўллари изламоқда. Жумладан, 500 кишиға ҳаж сафарига руҳсат берилиши мисли кўрилмаган ва эшитилмаган хурсандчиликлардан бўлди.

Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари Диний бошқармаси муфти ҳазратлари Мўҳаммад Содиқ Мўҳаммад Юсуф ҳаж сафарига руҳсат берилишида жонбозлик қилдилар. Буларға оллоҳу таолодан ҳамма баракотлар бўлсин, омин!

Саудия Арабистони подшоҳи би билан суҳбатлашиб, алоҳида жойлар тайёрлатиб ва яхши шaroитлар ташкил этиб бердилар. Ҳаж сафаримиз давомида халқимизнинг фаровонлиги ва тинчлигини тилаб дуода бўлдик.

Барча мусулмонларни оллоҳи таоло яхши ниятларига етказсин. Омин ва раббил оламин!

Жўраҳон ХУҶАМУРОД ўғли

Қўқон.

— Ҳаж муборак бўлсин.
— Ҳаж сафарига бориш орзуим кексайганимда ушалди, — дейди 102 ёшли Ҳошимжонхожи Юсуф ўғли.

Сураткаш А. Ковтун (ЎзТАГ)

Одамлар гапиди турганида пешонамда манови кўргуликлар бўлмасмиди...

Қишлоқ подасини даладан ҳайдаб келаётган Жўрақул Сапуранинг «Қизим сенга гапиряпман, келиним сен эшит» қабилидаги гапини узокданоқ эшитди, эшитди девор бўйлаб ҳовлига қаради ва тарғил говмушини боғлаётган Сапурани, чорпоянинг ёнида ер шохлаб ўтирган унинг эри — Аҳмадини кўрди, аммо ҳеч балога тушунмай, елкасини учириб қўйди. Чунки Сапура бир умр моллар қайтаётган маҳал Жўрақулни кўрмай, унга тош отар, подачи, етим қўзи, деб унинг устидан куларди. Бугун... Бугун одати азал бузилди, илк маротаба Сапура Жўрақулнинг устидан кулмади, юрагидаги борини гапирди. Фақат Сапуранинг қочиригига Жўрақулнинг тиши ўтмади, тиши ўтмаганидан елкасини учириб, молларини ҳайдаб кетарверди.

Молларни уй-уйига тарқатиб чиққанида Сапура, Сапурага қўшиб унинг қочириниям унутди.

Икки пиёла аччиққина кўк чой ичиб чарчоғи ёзилгач, ёстиқни биқинига тортиб, оёқни узатган аснода девордаги расмларга назари тушиб... жойидан туриб кетди. Уқувчилик йилларидаги расмига қараб кулгуси келди, солдатлик... солдатлик йилларидаги расмларга негадир қарай олмай, кўзини обқочди ва сал чеккароқдаги қизлар даврасидаги Сапурани кўриб, унинг бугунги гапи яна эсига тушиб қолди. Шу аснода қизи косада овқат кўтариб келди.

Жўрақул дастурхонга қўйилган овқатга эътибор қилмай, қизига қаради.

- Энанг қаерда?
- Ошхонада овқат сузаяпти.
- Бор, қақир!

Қизи эзига қайтиб, уйдан чиқди.

Бир мuddат ўтиб-ўтмай, уйга қўлини сочқика арта-арта Хусния кириб келди.

— Қани, мундай ўтирчи?

Хусния эри кўрсатган жойга ўтирди.

— Анови, нима-а, ундай дейди?

Хусниянинг кўзи пир-пир учди, ҳеч балога тушунмади, тушунмаганидан:

- Кимни айтаясиз? — дея сўради.
- Кимни бўларди, Сапуранида.
- Ки-им? — Хусниянинг кўзи қисилиб, қайта сўради.

— Нима бало кармисан, Сапура деяпман...

— Сапура... нима депти?

— Ҳамиша подачи деб устимдан кулайди, бугун жа бошқача гап килди.

Хусниянинг қовоғи уюлди.

— Узидан сўрамадингизми?

— Қизиқ гапирасанда, хотин, ўзидан сўраб бўлайканми, эри алкаш нарса, тура солиб уйдан милтигини кўтариб чиқса, нима бўларди?

— Нима бўларди, зўр бўларди, яхши бўларди. — Жўрақул хотинига олайиб қаради.

— Ним-а, менга ундай қарайсиз?

— Мен сени одам билиб, гап сўраяпман.

— Одам санаган одам, билиб туриб устимдан кулмайди.

— Ўйлаб гапиряпсанми, ким сендан кулаяпти?

— Сиз, — деди Хусния. — Бу гапларингиз кулиш эмас, унданам баттар, мени ўлдириб устимга чиқиб телишди гап.

— Бугун ўзи силарга нима бўлаяпти, а?

— Бизга эмас сизга нима бўлаяпти деса тўғрироқ бўларди. Бўлмаса қирқ йил бурун ўлган иллонинг бошини кўзгаш кимга керак, ё мен бир вақтлар Сапурани яхши кўрайдим, бечора энди қийналиб қолибди демоқчимисиз?

— Ни-ма?! — Жўрақулнинг овози кўтарилди. — Бу нима деганинг? Сапурани ким яхши кўраман деяпти?

— Ҳарҳолда мен айтган бўлмасам керак.

— Хотин, кўзингга қара.

— Ҳа... армиядан келган кезларингиз уйлансам, фақат Сапурага уйланаман деб жария қилган мен эмас, сиз бўласиз.

Жўрақул хотинининг ишончили ва асосли гапларидан сўнг бошини сал қийшайтириб

уйлаб кетди. Фақат уриниши натижасиз бўлди, эслай олмади. Чунки бу сўзни, йўқ, йўқ, бу сўзга туртки бўлган гапни тилга олганида Жўрақул эслайдиган ҳолатда эмасди. Кечагина елкасидан аскар шинелини ечган, кўйлак енгига сигмаган мушаклари уйнаб турган бўз бола, юрса оёғи тагидан чанг, нафасидан тутун чиқадиган пайт. Уйма-уй қишлоқдошлариникига, қариндош-уруғлариникига кўз оидинга кириб юрган кунлар... Шўрвалар косаларда, ошлар лалиларда дастурхонга тортилган, газзигга қараб оқидан, қизилидан пиёлаларга қўйилган...

Аскар қақирғи Худоёр аканикида бўлаётганди. Пиёлалар икки-уч айлангач, ташқарига чиқиб келган Жўрақул сабри чидмай ёнида ўтирган Камолга Сапура зап қиз бўп-тима, бағринга олсанг қучоғинг бемалол тўлади, дея шипшиди. Камолнинг нарисиди ўтирган шериги Жўрақулнинг гапига қизикди ва Жўрақул Сапурани яхши кўриб қопти, деган жавобни эшитди. Ва, ниҳоят, яхши кўраман давранинг ниҳоясига бориб, уйланаман билан яқунланди. Уйдан эса уйлансам фақат Сапурага уйланаманга айланиб чиқди. Бу сўз тилдан тилга, йилдан-йилга ўтиб, шу кунгача етиб келди.

Сапура сабаб бўлиб тилга тушган сўз, Сапура баҳона эгасига қайтиб келди. Фақат Жўрақул ишонмади, ишонмагани учунам хотинига қараб:

ЖЎРАҚУЛНИНГ КАШФИЁТИ

Ҳажвия

— Айтмаганман, — деди бошини чайқаб, — ўзинг ичингдан тўқиб гапираяпсан.

— Мен-а? — Хусниянинг кўзи қисилди. — Мен ичимдан тўқиб гапираяпманми, унда айтилган, нега Сапура сизди кўрдим дегунча косанинг тагида, ним коса қилиб гапирасан.

— Билмасам...

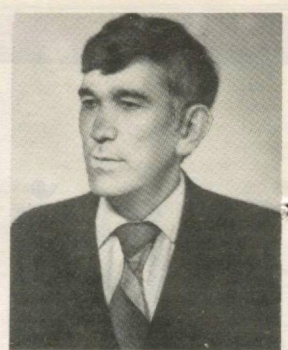
— Билмайсиз, — Хусния қошини учирди. — Жудаям биласизда, билиб туриб мени куйсин, куйиб ёнсин деб шундай қиласиз. Етти ўхлаб тушига кирмаган сўз уни шошириб қўйди; бир пайтлар норғул йигит бўлгани, қизлар унга ҳавас қилгани, ортидан юргани... ҳаёлини тўзитиб юборди. Нима деяётганини ўйлаб кўрмай:

— Ажаб қиламан, — деб юборди.

— А-а! — Хусниянинг кўзи косасидан чиқиб кетди. — Нима дедингиз яна бир қайтаринг?

Фақат Хусния ўринсиз жаҳлланганди, чунки Жўрақулнинг юрагини илитган хотиралар ҳали узокда эди, иссиғи елпиб ўтгани билан батамом етиб келмаганди.

— Қўтир кўнглимга олтин жомашов, — Жўрақулнинг мум тишлаши Хусниянинг тилини чиқарди: — Бу турки-тароватингизда Сапура сизди бошига урадимки, бу исқирт юришга мен чидайман, у... биласизми унга ўзи силлиққина, бўйнига бўйинбоғ таққан қўйишшли одам керак. Сиз унга ким бўпсиз. У манжалақи отдан тушгани билан ҳали эгардан тушган эмас. Эри ичмайдиган, мактабда завуч кезлари, оёғининг остини кўрмасди, сиз тугил ҳаммагини устидан кулайди. Ичкили сабаб эри мансабдан эмас, ишдан ҳам кетди, қишлоқдаги ортиқча одамга айланди. Сиз подачи бўлсангизам ичмайсиз, қишлоқ билан олди-бердингиз яхши. Бирор-тасиникида тутун чиқса, чеккада қолиб кетмайсиз. У манжалақи шуларни билади, билиб туриб аламдан ичи кузди. Кимга нишани суқийшни билмай, яна сизга айтган. Гап қаердалигини энди тушундингизми?

Қиличбек МУСТАФОЕВ

— Ҳм-м, — деди Жўрақул қошини учириб.

— Нима-а оғзингизни суви қочаяпти? — Хусния эрини туртди, — Ё ўзлариям, а?..

— Қўйсанг-чи...

— Унда қаердаги йўқ гапларга бошингизни оғритмай овқатга қаранг, совимасин.

Жўрақул косани олдида тортиб, лекин тегмади. Унинг боши оғриб, ҳаёли қочиб

улгурганди. Жойидан туриб, яна ромдаги расмларга яқин борди. Аскарлик йиллари тушган расмининг ромдан олмоқчи бўлганди, бир нечтаси қўшилиб ерга тушиб кетди. Бошқа расмларга тегмади, аммо аскарликда тушган расмининг ердан кўтарди. Қўзига яқинроқ олиб келиб қаради ва девордаги ойнага... Расмдаги йигит ўзи эканлигига ишонмади. Ишонини учун расмини кўкрагига қўйиб ойнага яқинроқ борди: бошидаги ярғоқ дўппи, устидаги серямоқ чакмон, ажинларга қўшилиб, юзга раҳна солган соқол... ва юзи-кўзидаги ёшлик нафасини кўз-кўз қилиб турган Жўрақул. Ютуниб, норози бош чайқади. Расмини авайлабгина тоқчага қўйиб аввал устидаги жамокорни ечиб улуктирди. Сўнг-ра ироқи совун билан бошини обдон ювди, қиртишлаб соқолини олди. Устига оҳори тўқилмаган кийим-бошини олиб, бошига акиси Самарқанддан олиб келган дўппини кийиб яна ойнага рўпара бўлди. Юздаги ажинни, бошдаги дўппини демаса солдатлик йилларида тушган расм билан орасидаги фарқ қамайган: юздаги кулгиям, қоши қабоғам, лаби-даҳанам бир.

Жўрақул Сапуранинг қочирғи баҳона Хусниянинг хархашасиниям унутган эди. Унуттиш баробарида ўзининг қирқ ёшини, қирқ ёш — қирчиллама ёшлигини, ҳаётдан ҳам умиди батамом сўнмаганини шу лаҳзадагина англади, кашф қилди. У гўё онадан анги туғилган эди. Юрагига илиқлик инди, шу илиқлик билан дастурхонга, яқин келди, косани олди-га тортиди.

Жўрақул косадаги овқатнинг совиб қолганини сезмади, маза қилиб овқатланди. Устидан икки пиёла чойам ичди. Жўрақулнинг назарида бугун косадаги овқат ҳам, чойнакдаги чой ҳам, уйдаги ҳаво ҳам... бошқача эди. Қанақалигини Жўрақулдан сўраш керак. Чунки бошқачалигини кўриш, кашф қилиш фақат Жўрақулгагина насиб қилди.

«Эллик беш йил сувчилик қилган Хурсанбой ота Эшқувватов бод касалига чалиниб, ногирон бўлиб қолди. Ҳозир юзларидан нур ёғилиб турган отахон кексалик гаштини сураётир.»

(Ноҳия газетасида босилган лавҳадан)

«Шаҳарларимизга келаётган баъзи беҳаё сайёҳлар урф-одатларимизни писанд қилмай, ярим яланғоч, калта иштонда (шўрти) сайр қилиб юрибди. Эрта-индин улар касалхонадан қочган телбадек қип-яланғоч юрса ҳам жим тураверамизми?»

(Тожи тажаннинг саволи)

«Порахўр Соли Силлиқдан: Бу сафар ҳам сувдан куруқ чиқдинг-а, десам, «Мен ёшлигимда роввос бўлганман», деб мақтанди.»

(Қулоққа чалинган гап)

«Иккита саёқ ит билан тўрта ўғри мушук ишхонамдан уйимгача кетимдан эргашиб келди. Кейин билсам, улар белимга боғланган гўштнинг хидини олган экан.»

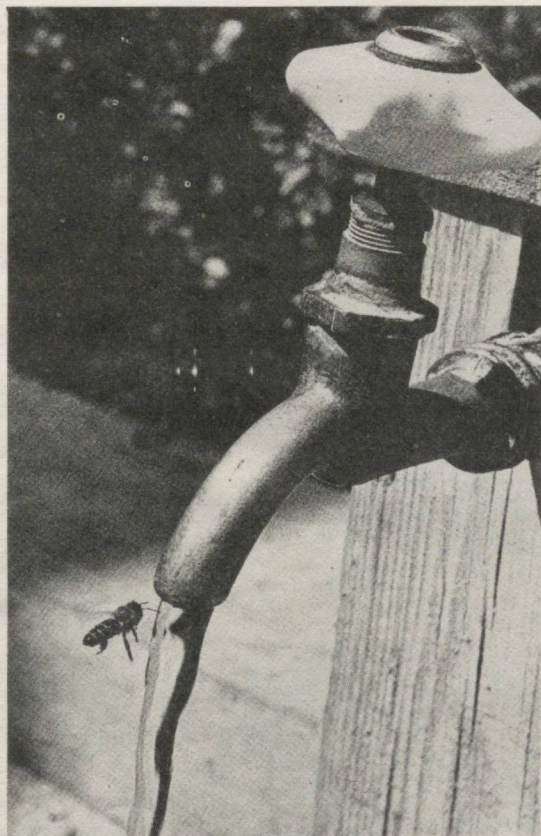
(Гўшт комбинати ишчисининг гапи)

«Гўшт, сариёғ, пишлоқ ва бошқа маҳсулотлар тахчил бўлгани учун «Зил» холодильнигини сотаман».

(Магазин деворидаги эълон).

«Маҳаллаамизда безори йўқ, деб туриб олган эдим, Соли чадоқнинг икки йил ўтириб чиққан киссаювур ўғли: «Бекор айтибсан, бор, мана исботи!» деб чаккамга тарсаки тортиб юборди».

(Шикоятдан)

— Ариқларда ҳам тоза сув оқмай қўйди, кунимиз жўмрак излаб ўтадиган бўлиб қолди.

Сураткаш Р. Нуриноев

Алла

(Ароқхўр оталар ўқимасин)

Лочин учар рост бўлиб, аллаё-алла,
Қарга учар паст бўлиб, аллаё-алла.
Тезроқ ухла жон кўзим, аллаё-алла,
Даданг келар маст бўлиб, аллаё-алла.

Куним ҳеч кун бўлмади, аллаё-алла,
Чинни буюм қолмади, аллаё-алла.
Барчасини синдирди, аллаё-алла,
Жанжалдан ҳол қолмади, аллаё-алла.

Ваъдалари кўп эдиё, аллаё-алла,
Обрўси ҳам хўп эдиё, аллаё-алла.
Ичкиликка берилмай, аллаё-алла,
Юрса нима бўп эдиё, аллаё-алла.

Ўзинг ҳали ёшгина, аллаё-алла,
Оразум: тезроқ ўсгина, аллаё-алла.
Хизмат қилиб эл-юртга, аллаё-алла,
Рўзгорга бўл бошгина, аллаё-алла.

Абдуалим ЭРГАШЕВ

ҲАР КАЛЛАДА ҲАР ХАЁЛ

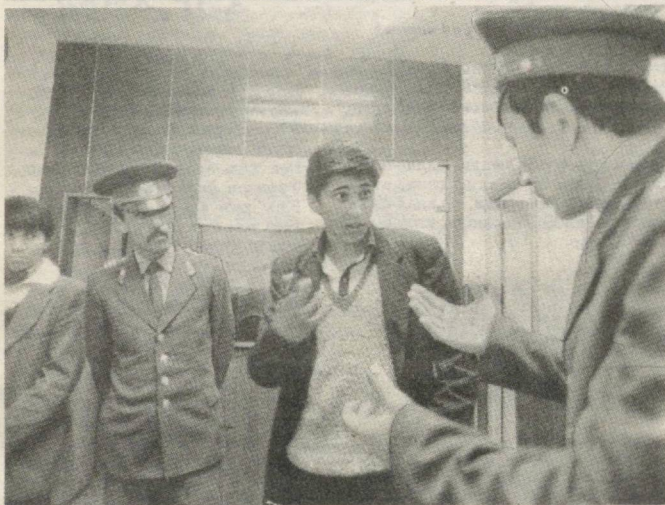
Ҳазил

Бир кун деди битта дўстим:
«Бунча кетибсан озиб.
Ўйлайверма бу дунёни,
Нима керак шеър ёзиб?
Сен ҳам бундай фикрла, боқ
Турмуш билан юзма-юз.
Ким ҳам яшар ахир, ўртоқ,
Бир маошга тикиб кўз.
Одамлардай яшасанг-чи,
Ҳаттоки йўқ пишагинг.
Ёғлиқ жойда ишласанг-чи,
Бахмал бўлар тўшагинг.
Беш кунлик бу дунёсида.
Тўйгунингча даврон сур.
Жамғариб пул, машина ол,
Юлдузни бенарвон ур.
Қассоб Карим минар «Волга»,
Шу Ўткурча «Жигули».
Топилади бари пулга,
Ҳамма ишнинг бор йўли.
Сенинг бошинг менда бўлса,
Бўлардим зўр амалдор.
Насиҳатим олгин, дўстим,
Кимга керак шеър, ашғор?...
Қандай гузал, бахтли замон,
Ҳар кимда ҳар хил тилак.
Қассобга гўшт, эчкига жон,
Саодатга шеър керак».

Қашқадарё

Саодат ТОЖИ

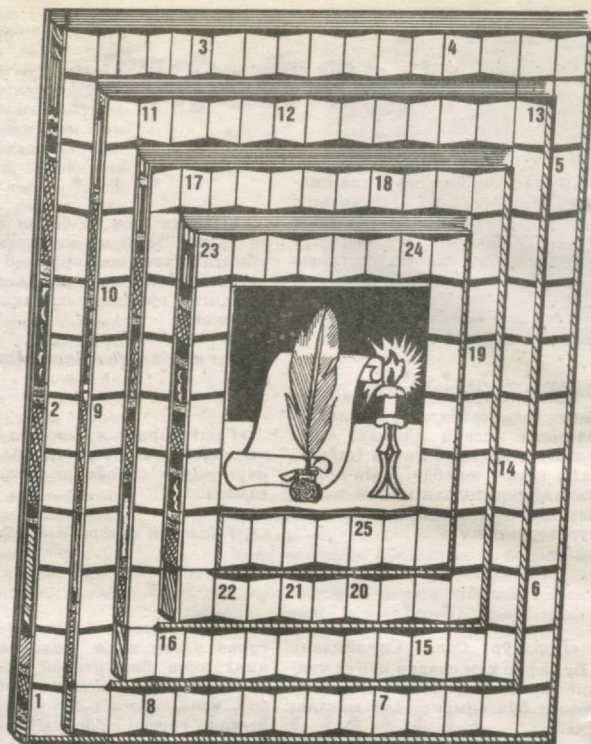

Қиш даракчилари — дайди «қарғалар»
ЎзТАГ суратлари

Товуқлар қўзғолони.

Рассом И. Жиянов

«Тарих саҳифалари» тилсими

1. Амударё этакларида Х аср охирларида ташкил топган давлат. 2. Ўрта Осиёдаги икки дарё оралигидаги ҳудуднинг кўҳна номи. 3. Буюк фалакиёт-шунос олим Улуғбек қурдирган қоиотни кузатиш иншооти. 4. Улуғ ҳақим Ибн Сино туғилган Бухоро ҳудудидаги маскан. 5. Самарқанднинг қадимий харобаси. 6. Милоддан аввалги, қулдорлик муносабатлари ривожланган обод ўлка. 7. Сирдарёнинг қуйи оқимида Х—ХІ асрларда ҳукмронлик қилган ўғуз подшолигининг қароргоҳи. 8. Ўтмишга мансуб одам ва буюм қолдиқлари топишган Бойсуғтоғдаги гор. 9. Тошкентнинг қадимий номи. 10. Жангнома мазмунидаги афсоналардан бири. 11. Фарғона vodiysida қадимий шаҳар. 12. Х аср олими, «Бухоро тарихи» асари муаллифи. 13. Воқеа ва ҳодисалар қайд этилган тарихий асар. 14. Энг қадимги китоблардан бири. 15. Ибтидоий давр маданияти қолдиқлари сақланган Тошкент вилоятидаги гор. 16. II—V асрларда Хоразм шоҳларининг қароргоҳи бўлган шаҳар, қалъа харобаси. 17. Ҳозирги Наманган вилояти ҳудудида жойлашган ўрта асрга мансуб йирик шаҳар. 18. Ўрта Осиё халқлари орасида машҳур бўлган қаҳрамон аёллар ҳақидаги афсона. 19. Милоддан аввалги VII—VI асрларга мансуб дастлабки давлатлардан бири. 20. Қадимий марказий шаҳарлардаги ҳокимият қароргоҳи. 21. Шаҳрисабзнинг қадимий номи. 22. Ўзбек — тоjik халқлари мусиқа санъатининг мажмуаси. 23. Навоий таклифи билан «Равзат ус-сафо» асарини ёзган XV аср тарихчиси. 24. Тошкентнинг қадимий қабила-ларидан бири бошчилигида ташкил топган подшолик.

9-сонда босилган тилсимнинг жавоби

ЭНИГА 1. «Латофатнома». 6. Мунозара. 8. Деҳлавий. 11. Мискин. 12. Чистон. 13. Жамбул. 16. Фуркат. 17. Мирали. 18. «Ваҳористон». 21. Машраб. 22. Фитрат. 25. «Гулзор». 27. «Толеим». 28. Навроҳ. 32. Жангнома. 33. «Зулфизар». 34. «Зарбулмасал».

БУИГА: 2. Асар. 3. Меҳр. 4. Мунис. 5. Китоб. 7. Аския. 8. Девон. 9. Мисра. 10. Ғазал. 14. «Ҳалалак». 15. Низомий. 19. «Ушшоқ». 20. «Уртар». 23. Шоира. 24. «Фирӯз». 26. Лугат. 29. Роман. 30. Нома. 31. «Алла».

МУҚОВАДА:
Бўстонликда ғалла ўрими
Сураткаш Р. Нуринбоев

Редакцияга келган бир босма тобоқчада бўлган материаллар муаллифга қайтарилмайди.

Журналдан олинган материалга «Гулистон» дан олинди, деб кўрсатилиши шарт.

Бу сондаги айрим материалларни тайёрлашда «Правда», «Известия», «Труд», «Сельская жизнь» газеталаридан фойдаланилди.

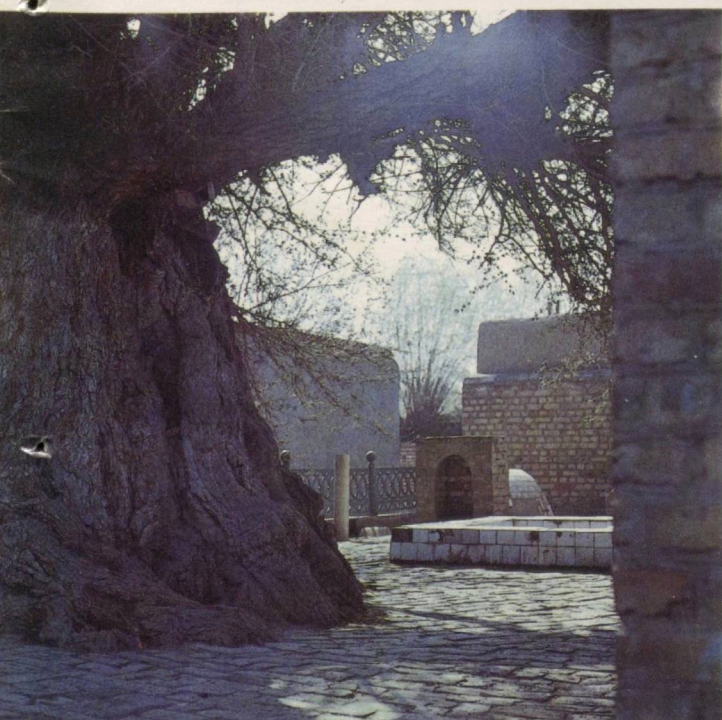
Босмахонага туширилди 18.08.90. Босишга рухсат этилди 19.09.90. Қоғоз формати 70×108¹/₈. Офсет усулида босилди. Қоғоз тури босма № 1. Шартли босма тобоқ 5,6. Нашр ҳисоб тобоғи 7,80. Шартли рангли намуналар 16,8. Тиражи 141649. Вуяуртма 3834, А — 127. Ваҳоси 35 т.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. 700000. Тошкент — П, «Правда» кўчаси, 41.

Жумхуриятимизда ҳадемай чинни буюмлар ҳам кўпайиб қолади.

Сураткаш А. ЖДАНОВ

Ривоятларга кўра Хўжанддаги ушбу чинорга Искандар Зулқарнайн ўз отини боғлаган экан...

Сураткаш А. КАРАБАЕВ

Маданий ҳордиқ олин.
Сураткаш Т. СТЕПАНОВА

Андижон. Болалар богчаларидаги аҳволни тубдан яхшилаш зарур.

Сураткаш А. ЖДАНОВ

Таниқли доирачи Талъат Сайфутдинов.

Сураткаш А. КАВЕЛИН

Галаба ёр бўлсин.

Сураткаш А. КУДРЯШЕВ

